

BİLİM ve SANAT

45

AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ/EYLÜL/1984

200 TL.

BARİS YASAM SALŞORUN

Çağdaş Yayınları

OKURLARIMIZA ÖNEMLİ DUYURU

PTT giderlerinin yeniden artışı nedeniyle ödemeli kitap yollamak çok pahalılaştı. Neredeyse PTT ücreti, istenen kitabın ederine eş duruma geldi. Bu nedenle, kitap isteyenler ödemeli isteme yerine bedelini ve PTT giderlerini peşin yollarla yararlarına olur.

Okuyucular için sipariş tutarına ortalama:

1 kitap için 80.-

2 kitap için 100.-

3 - 5 kitap için 125.-

6 - 10 kitap için 175.- lira

olan PTT giderlerini eklemeliidir. İstek mektubunda gönderilen para makbuzunun tarih ve numarasını da belirtmek yararlı olur.

Kitap bedelini poi olarak gönderip, istekte bulunacakların yukarıda belirtilen PTT giderlerini de sipariş tutarlarına eklemelerini önemle rica ederiz.

Önemli Not: 1500 TL'den az siparişlerin ÖDEMELİ istenmemesini dileriz. Aksi halde yollayamayacağımızı bir kez daha belirtiriz.

Bu koşullarda ödemeli kitap isteven okurlarımızdan isteklerini yenilemelerini rica ederiz.

BULUNAN YAYINLARIMIZ

DENEME DİZİSİ

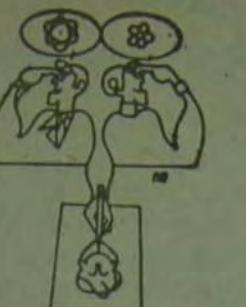
Antlar ve Söylesiler	250.-
Anılar ve Söylesiler	300.-
Kemalizmin Dramı	200.-
Okuma Uğraşı 2. bası	150.-
Kırmızı Mektuplar ve Son Yazılıları	150.-
Değişen Dürya, Değişen Dil	150.-
Uyarılar 3. bası	250.-
Yol Kesen Irmak	350.-
Atatürkçüigin Alfabesi 2. bası	200.-
Felsefe Yazılıları 2. bası	250.-
Sairler Dövüşür	250.-
Dünyaya Açılmak	200.-
Ben Atatürkçü Değilim, 4. bası	200.-
Roman ve Yazarlık Onuru	200.-

TARİH – ANI – GEZİ – OLAY DİZİSİ

Türkiye'nin Kalbi Ankara	350.-
Ailenin Çilesi Boşanma	200.-
Söylev 12. bası	400.-
Söylev Belgeler	300.-
Mektuplarıyla Halikarnas Balıkçısı 2. bası	200.-
Menemen Olayı ve Kubilay 3. bası	150.-
Geçmişin Kuşları	250.-
Perde Aralığından 3. Bası	250.-
Babam Nurullah Ataç	200.-
Olur Şey Değil 2. bası	200.-
Belgelerle Kurtuluş Savaşı Anıları	200.-
Savaş Anıları	200.-
İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye	350.-
Anılar I. Bölüm	400.-
Köy Enstitüsü Yılları	300.-

BAĞIMSIZ DİZİ

Şarlo	150.-
Sanatçılarla Konuşmalar	150.-
Yaşayan Kosta	150.-
Darwin Gerçekçi	200.-

AYDINLIĞI KAZANMAK

İnsanlığa 56 milyon can kaybına, sayısız acı, keder ve yıkıntıya mal olan II. Dünya Savaşı'nın başlatılmasının üzerinden 45 yıl geçmiş bulunuyor. İnsanlık, bu uğursuz savaşın yenilgiye uğratılmasının 40. yıldönümünü kutlamaya hazırlanıyor önumüzdeki yıl... Bu bağlamda dünya insanlık ailesi kaybetmek ve kazanmak gibi eşsiz deneylere sahiptir. Buna karşın insanlık tedirgindir. Tedirginliğin belki de en çarpıcı nedeni; görülmemiş boyutlar kazanan nükleer silahlanan yarısının sonucunda çakabilecek bir büyük savasta kazanacak tarafın olmayacağıdır. Kesinlikle bilinen ise kaybedecek olandır; bu da bütün ülkeleri, uluslararası, tüm insanlığı... Bunun için de, barışın kaybedilmemesi, korunması ve ebediyen kazanılması yaşamsal önem ve güncelliğini her gün biraz daha pekiştirmektedir.

Beri yandan, bir ülkenin ileri uşku için dayanacak en temel kaynağı, en temel değeri ve aydınlığı olması gereken insan emeği büyük güçlükler içindedir yaşıdığımız dönemde. Türkiye'nin yaratıcı kol ve kafa emeği, uygulanan ve israrla alternatifsizliği savunulan para eksenli ekonomi politikasının çok yönlü olumsuzlukları ve çok yönlü sonuçlarıyla çevrelenmektedir. Toplumsal yaşam, görüntüleri bir ölçüde gizli gazetelerde yansıtın para şoku'nun ve sultasının sosyo-ideolojik sarsıntısı içindedir.

Bu güncelikleri göz önünde bulundurarak, kaçınılmaz utkuya dönük aydınlıkların aktif takipçiliği ile okuyucuları, yazarları ve çalışanlarıyla birlikte nice Bilim ve Sanat aydınlıklarına doğru.

Sevgiyle ve dostlukla...

Sahibi: Ali Naki ÖNER • **Genel Yayın Yönetmeni:** Varlık ÖZMENEK • **Genel Yayın Danışmanı:** Güney GÖNENÇ • **Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:** İrfan AYDIN • **Yazışma Adresi:** Yüksek Cad. 9/13, Kızılay - Ankara, Tel: 183826 • Posta Çekî No. 12526 1 • **İstanbul Bürosu:** Dikna S. ERDEN, Molla Fenari Sk. Nadir Han, Kat.5, Cağaloğlu, Tel: 5205420 • **Izmir Temsilci:** Taner UNLU, Tıbas İşhani 5/506, Konak, Tel: 148608 • **İsveç Temsilci:** Gürhan UÇKAN Box 38045, 10064 Stockholm • **Grafik Düzenleme:** Teknik Büro • **Dizgi:** TEMPO-183465 • **Film:** REPROMAT • **Baskı:** Cumhuriyet Gazetesi Ankara Matbaası • **Dağıtım:** Yetkin • **Abone:** Yıllık 1800, altı aylık 1000 TL; **Avrupa:** Yıllık 25 DM; **ABD:** Yıllık (uçakla) 60 DM; **Avustralya:** 70 DM • **İlan Koşulları:** Arka kapak 70.000, kapak içi 60.000, iç sayfalar: tam 30.000, üste iki 20.000, yarılm 15.000, ceyrek 10.000 TL

BAKİŞ KONUSUNDА BAZI GERÇEKLER

4 BİLİM ve SANAT

"AYDINLANMA; ARAYAN,
SORAN, HESAPLAŞAN AKLIN
ÜRÜNÜDÜR..." 8 Macit GÖKBERK

GEÇTİĞİMİZ GÜNLER 11

YENİ SÖZLEŞME DÜZENİ
VE SENDİKALAR 12 Muzaffer SARAÇ

ÇALIŞMA MECLİSİNİN
GÜNDEMİNDEKİ TEK MADDE:
KİDEM TAZMİNATI 14 Alpaslan İŞIKLI

F. ALMANYA'DA SAVAŞ
SONRASININ EN BÜYÜK GREVİ 16 Manfred H. BOBKE
(Çeviren: Safer ÇINAR)

ÜCRETLERE NE OLDU VE
NE OLACAK? 18 Tunç TAYANÇ
PLAN BİR DENGE
ARACI MIDIR? 20 Ergun TÜRKCAN

"HALKA MAL EDİLMEDEN
PLAN OLMAZ." 23 Aslan B. KAFAOĞLU
(Söyleşi: Sadika Dikna ERDEN)

GÖÇMEN İŞÇİLER TİYATRO ŞENLİĞİNİN HATIRLATTLIKLARI

25 Mehmet ÜNAL

HZ. MUHAMMED VE
CHARLEMAGNE 26 Oğuz OYAN

TOPLU KONUT KANUNU
UYGULAMA YÖNETMELİĞİ
EKONOMİK BUNALIM
VE KONUT SORUNU 31 İlhan TEKELİ

TÜRKİYE'DE İŞLENEN
TOPRAKLARIN İŞLETMELER
ARASINDA DAĞILIMI 34 Yücel ÇAĞLAR X

"DÜNYAYA YENİDEN GELSEM
GENE ÖĞRETMENLİĞİ
SEÇERDİM" 38 Fuat GÜNDÜZALP
(Düzenleyen: Niyazi Altunya)

DİL EKONOMİSİ 40 Yağmur ATSIZ
DEĞERLENDİRME AMA NASIL? 44 Özdemir İNCE

ÜRETİM SÜRECİ
TEKNOLOJİ VE SPOR 46 Yıldırım KOÇ
KARIKATÜR
Ferruh DOĞAN
Hatay DÜMLUPINAR
Hakan EKEN
Murat ÖZMENEK
Ümit SARIASLAN

SATRANÇ 50 Emrehan HALICI

Barış konusunda bazı gerçekler

BİLİM ve SANAT

İnsanoğlunun önünde duran en önemli sorun, hiç kuşkusuz, nükleer bir savaş tehlikesine karşı barışı savunma sorunudur. İnsanoğlu için hiçbir sorun daha yaşamsal, daha önemli değildir. Üstelik, son yıllarda uluslararası gerilimin artması, silahlanma yarışının aşırı bir düzeye ulaşması ve bölgesel savaşların varlığı bu sorunun önemini kat ve kat artırmıştır.

Anka Ajansı tarafından, İsviçre'eki Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsüince hazırlanan yıllık rapora dayanılarak bildirildiğine göre, Birleşik Amerika'nın askeri harcamaları, bu yıl son 17 yılın en yüksek düzeyine ulaşmıştır. ABD'nin 750-800 milyar tutarındaki askeri harcamaları bu yıl yüzde 11,3 dolayında artış göstermiştir. ABD Savunma Bakanlığı yetkililerinin, böylesine astronomik rakamlara ulaşmış olan askeri harcamaları daha da artırma peşinde oldukları bilinmektedir.

Astronomik düzeylere ulaşan silahlanma yarışının amacının depoları doldurmaktı olduğunu açıklar. İki sistem arasında bir dehset dengesinin oluşmasının ve her ikisinin de karşısındakini birkaç kez mahvedecek düzeyde silaha sahip olmasının, depoları dolduran, rampalarda hazır bekleyen silahlara belirli bir caydırıcılık işlevi sağladığı doğrudur. Ama hiç unutmayalım ki, nükleer silah üretiminin de amacı, bu silahları rampalarda hazır bekletmek değil, gerektiğiinde kullanmaktadır. İki sistem arasındaki dengenin bozulması, uluslararası gerilimin kopma noktasına gelmesi ya da bu silahlardan istenmeden kullanılmasına yol açacak bir kaza, iireticilere nihai amaçlarını gerçekleştirmeye fırsatı verecektir.

Bu da gezegenimizdeki yaşamın son bulması anlamına gelecektir. Amerikan bilim adamlarının yaptıkları araştırmalara göre, 3 milyonluk bir kent üzerinde olusacak bir nükleer patlama sonucunda bir milyon insan yok edilecektir. Şok dalgaları, ısı ve radyasyon etkisiyle yaranan yavaş yavaş olmeye mahkum edilenleri de katacak olursak, koca bir kentten geriye kalan insan sayısı çok az olacaktır.

Kısacası, karşı tarafı yok etmek için artık öyle uzun uzduyu çarpışmaya gerek yoktur. Bertolt Brecht'in 1950'lerde yapılan nükleer denemelere bakarak söyletiği gibi, "artık dünyayı yok etmek için savaşa gereksinimiz kalmadı; nükleer fiziğin gelişimi sayesinde, askeri hazırlıklar bu görev için oldukça yeterli!"

Kuşkusuz, Brecht'in acı bir alay gizli olan bu sözlerinde suçlanan bilimin kendisi değildir. Bilimin başarıları, insanoğlunun refahı için de kullanılabilir, yok edilmesi için de. Joliot-Curie ile birlikte söyleyebiliriz ki, "Bilim adamları bilimin toplum üzerindeki yararlı etkisinin bilincindedirler: aynı şekilde, yeryüzünde barış huküm sırıdakı nelerin başarılabilceğini de bilmektedirler. 'Hidrojen ve atom bombaları nedeniyle bilim bizi yok edilmeye doğru sürüklüyor' sözlerinin hiçbir zaman söylenenmeyecek olmasının zarurunu anlıyorlar. Bilim adamları bilimin suçlu olmadığını bilmektedirler. Suçlamak istiyorsak, işaret parmağımızı bilimin başarılarını kendi kötü amaçları için kullananlara çevirelim."

Nükleer bir savaş bu denli büyük bir çılgınlık olduğu na göre kim çıkıp da insanlığı böylesine trajik bir sona sürüklemeyi savunabilir? Bilimi kendi kötü amaçları için kullananlar kimler olabilir?

Nükleer savaşın bir felaket olduğu göz önünde tutulursa, ilk bakışta, bu soruya "hiç kimse" yanıtının verilebileceği düşünülebilir. Ne yazık ki gerçek bu denli basit değildir. Yeryüzünde silahlanmayı, hatta nükleer bir savaşa açıkça savunanlar vardır ve bunların sayısı hiç de az değildir.

Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'ne Hudson Institute'in yönetici profesör Herman Kahn, ölümünden kısa bir süre önce, "nükleer bir savaşa gerçekten yapmaya ve kazanmaya hazır olmalıyız" diyebilmişti. Profesör Kahn'ın görüşleri bir istisna değildir. Onunla aynı görüşü paylaşan insanlar arasında dünya politikasına yön veren ünlüler bulunmaktadır. Eski NATO Başkumandanı, ABD'nin eski dışişleri Bakanı Alexander Haig'e göre de "barış içinde yaşamaktan daha önemli şeyler vardır."

Nükleer bir savaş sonucunda gezegenimizdeki insan yaşamını noktalamaktan daha önemli ne olabilir? En yüce ülküler bile ancak insanlar olduktan sonra bir anlam taşıyabilir; bomboş bir gezegende ülkülere yer var mıdır? Bu soruların yanıtı çok açık olduğu halde, savaş kimileri için bir tutkuya dönüşmüş durumda. Örneğin Amerikalı bir sosyolog olan William Douglas'a göre, her kuşak kendi savaşını yapmıştır. Günümüzde de, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin sonucunda savaş yalnızca çok daha acımasız olmuştur, o kadar. İnsanoğlunun sloganı da her zaman için, barış değil, savaştır.

Bu tür görüşler, kuşkusuz, kendi kendine ortaya çıkmıyor. Belirli toplumsal ve ekonomik nedenlere bağlı olarak yeseriyor, belirli toplumsal ve psikolojik süreçlerin sonucunda oluşup, biçimleniyor.

1980'li yılların başında, ABD'nin başta gelen silah

Nükleer tehlikeden kurtulma yolunu barıştan yana insanlar bulacaktır, bu sorunu savaş tehdidini hergün soluyan halklar çözecektir. İnsanlar giderek daha çok farkına varmaktadır ki, nükleer tehlike, renk, cins, dil ve siyasal inanç ayrimı yapmadan tüm insanlığa yönelmiştir. O halde bu tehlikeye karşı çıkışın yol da hiçbir ayrim gözetmeden birleşmeden geçmektedir.

Kim çıkıp da insanlığı trajik bir sona sürüklemeyi savunabilir? İlk bakışta, bu soruya 'hiç kimse' yanıtı verilebilir. Neyazık ki, yeryüzünde silahlanmayı, hatta nükleer bir savaşa açıkça savunanlar vardır ve bunların sayısı hiç de az değildir...

yapımcısı tekellerinden General Dynamics firmasının bir sözcüsü, dünyadaki durumun pek istikrarlı olmadığını, bu yüzden de ABD sanayisinin geleceğinin iyi göründüğü söylüyor. Gerçekten de, uluslararası gerilimin artması, onu silahlanma yarışının izlemesi, sıradan vatandaşlar için büyük bir tehlikeyken, ABD tekelleri için yalnızca daha fazla sipariş, daha fazla kâr anlamına gelmektedir. ABD'nin en ünlü sekiz silah tekeli (Boeing, General Dynamics, Grumman, Lockheed, Mc Donnell Douglas, Northrop, Rockwell, United Technologies) 1982 yılında, 1981 yılına göre ortalama yüzde 82'lik bir gelişme göstermişlerdir.

Soruna bir de başka açıdan bakabiliyoruz. Dev silah tekelleri Amerika'nın belirli ve az sayıda bölgesinde toplanmış durumdadır. Örneğin, Northrop, Lockheed ve Hughes firmaları Los Angeles'da yer alırken; General Dynamics Electric Boat Division ve United Technologies firmaları Connecticut'ta; Boeing firması Seattle'da bulunmaktadır. 1981 yılında Federal Hükümetin büyük rakamlara ulaşan silah siparişleri bu dev tekellerin bulunduğu eyaletlere dağılmıştır. Federal Hükümetin yapmış olduğu iş sözleşmelerinin yüzde 67,2'si yalnızca 13 eyalet tarafından karşılanmaktadır. Bu eyaletler içinde de, California Eyaleti siparişlerin yüzde 16,4'ünü toplayarak birinci sırayı almaktadır, Texas Eyaleti yüzde 8 ile ikinci, New York Eyaleti ise yüzde 7,7 ile üçüncü gelmektedir.

Silah tekellerinin egemen olduğu toplumda, "silah" ve "savaş" sözcükleri epeyce taraftar toplasa gerek. Silah tekellerinin en yoğun olduğu California bölgesinde yıllarca valilik yaptıktan sonra (ve bu tekellerin yardımıyla) başkan olan Ronald Reagan'ın silahlanmaya karşı çıkışını da oldukça şartlı olurdu. Nitekim Reagan'ın da başkan olmadıktan sonra yaptığı ilk işlerden birisi, Ulusal Eğitim Derneği tarafından bazı Amerikan okullarında nükleer savaş konusunda bilim adamları ile ortaklaşa yapılan çalışmaların genelde yoğun bir ilgi uyandırması üzerine, bu çalışmaları eleştirmek oldu. Başkan Reagan nükleer savaşın dehşetini anlatan çalışmaları "Amerikan öğrencilerini korkutmaya ve beyinlerini yıkamaya yönelik bulduğunu" açıkladı.

Egemen konumda olan dev tekeller silah üretirken, nükleer silahlanmaya karşı çıkan insanları eleştiren fikirlerin boy atmasında şansı yoktur. Ancak, dev tekeller yararına izlenen silahlanma politikasının tüm Amerikalılar için yararlı sonuçlar vermediği de çok açık. Amerika'da 1982 yılında Ekonomik Öncelikler Konseyi tarafından yapılan bir araştırmaya göre, nitelikli işgücüne gerek duyan askeri imalat alanına yapılan her bir milyar dolarlık yatırım başka alanlara yapılan yatırımlara oranla 9000 kişiye açılacak iş olanlığını ortadan kaldırılmaktadır. Askeri yatırımların tercih edilmesi nedeniyle 1977 ve 1978 yıllarında birer milyonluk iş olanlığı heba edilmiştir. Amerika gibi, 1979 - 1982 yılları arasında üç milyonu aşkın kişinin işini yitirmiştir. İş kapasitesini kürümsemek gerekiyor.

Walter WOMACKA "Ana ve Çocuk"

Bugün, her iki sistem arasında, gerek nükleer silahlar alanında, gerekse alışlagelmiş silahlar alanında kaba bir eşitlik vardır. Eşitlik vardır diyoruz, çünkü her iki sistem de bir diğerini birkaç kez mahvetmeye yetecek ölçüde silahlansız durumdadır. Daha önce belirttiğim gibi, nükleer silahların karşılıklı konumlandırılması, belirli bir caydırıcılık işlevi görmektedir. Ancak, nükleer silahlar varoldukça insanoğlu çok ciddi bir tehdit altında yaşamaya mahkumdur; dolayısıyla bu denge barış bakımından nihai bir çözüm olamaz; çözüm nükleer silahlardan tümüyle kurtulmaktadır.

Ne var ki, karşılıklı silah eşitliğinin ve dengenin de bir anlamı olmalıdır. Dengenin varlığı belirli bir caydırıcılığa sahipken, taraflardan birinin askeri üstünlük peşinde koşması, bu üstünlüğün gerektiği içinde siyaset şantaj, gerektiğinde de sıcak bir savaş biçiminde kullanılacağını akla getirmektedir.

Şu an Reagan'la Amerika Birleşik Devletleri Başkanlığı için yarışmaya olan Walter Mondale'in belirttiği gibi, Reagan her ne pahasına olursa olsun askeri üstünlük sağlama uğraşı içindedir. Gerçekte Reagan da bunu sak-

lamamaktadır ve "barış ancak Amerika askeri üstünlüğünü yeniden sağladığı taktirde kurulabilir" demektedir. ABD Başkanı, "kötilüklerin odağı" olarak gördüğü Sovyetler Birliği'nin yalnızca güçten anladığını düşünmektedir.

Reagan "yapılabilir" bir nükleer savaş arayışı içinde dir. Nükleer bir savaşın "yapılabilir" olmasının koşulu bu savaştan ABD'nin fazlaca etkilenmemesinin sağlanmasıdır. Bunun içinde ABD her seyden önce birinci vuruş yeteneği çok yüksek olan silahlara sahip olmalıdır. Pershing ve Cruise füzeleri gibi, isabet yüzdesi çok yüksek olan ve 5-6 dakika kadar kısa bir zamanda hedefe ulaşabilen füzeler, karşı tarafın füzelerini daha hareket etmeden vurma olanağına sahiptir. Ustalık, bu füzeler Avrupa'ya konumlandırılacağı için, savaşı bu yaşlı kıtaya sınırlandırma olanağı aranabilir. Dahası, Reagan'ın Anti Balistik Füze Sistemi konusunda vermiş olduğu araştırma kararı sonuc alıcı olursa, karşı tarafın füzeleri daha Amerikan semalarındayken avlanabilir ve etkisiz duruma getirilebilir. Böylece, birinci vuruş yeteneği yüksek olan füzelerin ortadan kaldırılamayacağı nükleer denizaltı füzelerine karşı etkili bir korunma sağlanabilir.

Reagan'ın nükleer bir savaşa Amerika hesabına "yapılabilir" kılma hesaplarının ne ölçüde etkili olacağı çok tartışılmıştır. Her seyden önce silahlanma yarısında "önlem" in "karşı-önlem" i doğurmaktır. Kitalararası stratejik bombalar, nükleer denizaltılar ve çok başlıklı füzeler gibi konularda Amerika üstünlüğünü ancak belirli bir süre için koruyabilmisti. Nitekim, Sovyetler Birliği kendisine karşı askeri üstünlük kurulmasına izin vermeyeceğini açıklamıştır. Ustalık, Reagan'ın Anti Balistik Füze sistemi konusunda başlığındaki araştırmalar ABD'nin önde gelen bilim adamları tarafından kuşkuyla karşılanmıştır, etkili olmayacağı öne sürülmüştür. Ancak Reagan'ın hesaplarının doğruluğu, yanlışlığı bir yana, nükleer bir savaş "yapılabilir" kılma hesaplarının bile yeterli ölçüde kaygı verici olduğu tartışma götürmez bir gectektir.

Gerçekte bu tür hesaplar için yalnızca Reagan suçlanamaz. Çünkü Pershing ve Cruise füzeleri gibi birinci vuruş yeteneği çok yüksek olan silahlardan denemesine onun zamanında başlanmış değildir. Her iki füzenin de geliştirilmesi ve denemeye başlanması, 1970'lerin ortasında olmuştur. Aynı yıllar, Amerikan savunma bütçesinde astronomik artışların görüldüğü yıllardır.

Ne var ki, Pershing ve Cruise füzelerinin yerleştirilmesi yolundaki NATO kararı Başkan Reagan tarafından sonuçlandırılmıştır. İki sistem arasında Cenova'da sürdürülən görüşmelerin ve karşılıklı önerilerin çıkışmaya girmesi üzerine, ABD tarafından İngiltere, Federal Almanya ve İtalya'ya füzelerin yerleştirilmesine başlanmıştır. Bu durum kuşkusuz son derece kaygı vericidir; çünkü füzelerin yerleştirilmesi nükleer savaşın "yapılabilir" kılmasını yoluyla ciddi bir adım olacak, dünyamızı savaşa bir adım daha yaklaştıracaktır. Nitekim Federal Almanya'nın eski Şansölyesi Schmidt, International Herald Tribune gaze-

tesine verdiği bir demeçte, orta menzilli füzeler konusunda Amerikan tarafının yeteri kadar ciddi görüşmekten uzak olduğu kanısını taşıdığını söylemiştir. Federal Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin Şansölye adayı Vogel ise, SPD'nin olağanüstü kongresinde yaptığı konuşmada "Sovyet önerilerini yapıcı bir biçimde ele almak konusunda Washington'u zorlamak için gerçekle hiçbir şey yapmadığı için Federal Hükümeti, özellikle de Federal Hükümet Şansölyesini suçlamayı sürdürereceğiz... Gerçek odur ki, Cenova'da hiçbir anlaşmaya varılmış olmasında aynı zamanda Federal Hükümetin de hatası vardır" diyerek Federal Almanya açısından da kaygılarını belirtmiştir.

Avrupa'daki orta menzilli füzeler konusunda girilen çıkmazdan kaygı duymamak gerçekten de olanaksızdır. Ancak buna bakarak umutsuz olmanın da fazla bir anلامı yoktur. Yotur çünkü, kendi varlığını tehdit eden nükleer tehlikeyi ortadan kaldırmanın yolunu bulacak olan da gene insanogludur. Nükleer tehlikeden kurtulma yolunu barıştan yana insanlar bulacaktır, bu sorunu savaş tehdidini hergün soluyan halklar çözcektir. İnsanlar giderek daha çok farkına varmaktadır ki, nükleer tehlike, renk, cins, dil ve siyaset inanç ayrimi yapmadan tüm insanlığa yönelmiştir. O halde bu tehlikeye karşı çıkmamın yolu da hiçbir ayrim gözetmeden birleşmekten geçmektedir.

Hala canlılığını koruyan orta menzilli füzeler tartışmasının öğretiklerine bakarak diyebiliriz ki, öncelikle tüm nükleer silahlarda niteliksel ve niceliksel dondurma sağlanmalı, yeni füze yapımı ve yerleştirilmesinin önüne geçilmelidir. Nükleer denemelere son verilmelidir. Uzayın yalnızca barışçı amaçlar için kullanılması sağlanmalıdır.

Memnuniyetle belirtmek gereki ki, bu ve benzeri istemler dünyanın dört bir tarafında taraftar toplamaktadır. Barış ve silahsızlanma isteyenlerin safında yer alan politikacıların, bilim ve sanat adamlarının sayısı hiç mi hiç az değildir. Silahlanma şampiyonluğunu yapmakta olan Amerika'da bile nükleer tehlikeye karşı arayışlar içinde olan devlet adamları vardır. Örneğin, eski Savunma Bakanlarından Robert Mc Namara, ABD'nin eski Moskova Büyükelçisi Profesör George Kennan, Beyaz Saray'ın eski Güvenlik Danışmanı Mc George Bundy ve daha önce SALT görüşmelerinde ABD sözcülüğü yapmış olan Gerard Smith bunların arasında yer almaktadır. Foreign Affairs dergisine yazdıkları bir ortak makalede, Sovyetler Birliği gibi, ABD'nin de, nükleer silahlara başvuran ilk taraf olmayacağıını açıklamasını isteyen bu dörtlünün görüşleri başkalarınca da paylaşılmaktadır. Benzer bir öneri Demokrat Parti'nin başkan adaylarından Rahip Jackson tarafından Demokrat Parti kurultayına sunulmuştur. İngiltere kilisesi de bir bildiri yayinallyarak kendi ülkesinin nükleer silahlara ilk başvuracak taraf olmadığını açıklamasını istemiştir. Amerika'nın sekin politikacılarından Edward Kennedy ise, Beyaz Saray'ın nükleer silahlanma yolundaki tehlikeli politikasını terk etmesini ve görüşmeler yoluyla gerilimi azaltmaya katkıda bulunmasını isteyenler arasında yer almıştır.

Avrupa halkları da nükleer tehlikenin bilincindedir. Guardian Gazetesi tarafından 21 Ocak 1983 tarihinde yapılan bir kamuoyu yoklaması İngiliz halkın yüzde 61'inin Avrupa'ya yeni füzeler yerleştirilmesine karşı olduğunu ortaya çıkarmıştır. Benzer araştırmalarla aynı oranın Belçika'da yüzde 79, Hollanda'da yüzde 80 olduğunu saptanmıştır.

Kıscası, sorun, çözümü için gerekli olan olanakları da peşisira getirmektedir.

* * *

25 Temmuz 1984 tarihli Milliyet Gazetesi yer alan o haber, ülkemizin de silahlanma çabalaları çerçevesinde görüldüğünü gösterdi. NATO Başkumandanı Rogers ile Mehmet Ali Birand'ın yapmış olduğu bir söyleşiden, Rogers'in, NATO ile Varşova Paktı arasındaki dengenin NATO aleyhine bozulduğunu belirterek NATO ülkelerinin silahlanmaya daha çok para ayırmayı istediği ögrenmektedir. General Rogers her Türk vatandaşından 4000 liralık bir ek özveri talep ederek, silahlanmaya katkıda bulunmasını istemektedir. Rogers'a kalırsa, işsiz olan, asgari ücretle çalışan, ya da halen toplu sözleşme görüşmelerinde ücret zamı peşinde koşan herkes bu "özveri"yi göstermek zorundadır.

General Rogers'in bu sözleri, kendisinden önce NATO Başkumandanlığı yapmış olan General Haig'in sözleriyle açık bir çelişki içindedir. Çünkü Haig, 2 Haziran 1981'de ABD ile Sovyetler Birliği arasında askeri bakımından yaklaşık bir denge olduğunu belirtmiştir. O günden bu yana dengede bir bozulma varsa, bu ancak ABD'nin lehine olmuştur; çünkü daha önce de gördüğümüz gibi üstünlük peşinde koşan ve bu nedenle muhalefet tarafından ciddi olarak eleştirilen ABD yönetiminden başkası değil.

İkinci, şimdide dek vatandaşımız ülkesinin ulusal savunması için ne ölçüde özveride bulunacağını yüzlerce kez göstermiştir. Uluslararası durumun bu denli kritik olduğu bir sırada, istatistiksel hesaplar ve varsayımlar adına gizlenmiş bir denge tartışmasından yola çıkararak, yoksa insanımızın cebine el atmak hangi mantıkla haklı gösterilebilir? Her silahlanma çabasının karşı tarafın ek silahlanmasını getireceği açıkken, bu yarıstan bizim insanımızın nasıl bir kazanç sağlayacağı umulabilir? Açıktır ki, silahlanma yarışı, bizim insanımız açısından da, barıştı tehlikeye sarkan bir oge olduğu gibi, yoksulluğu artırıcı sonuçlar vermeye de mahkumdur.

Oysa ülkemizin barış ve yumasama yolunda attığı gereklen adımlar vardır. Türkiye ile Yunanistan arasındaki gerilimi giderme, Balkanların nükleer silahlardan arındırılma girişimlerine katkıda bulunma, komşularımızla ve Üçüncü Dünya ülkeleriyle ekonomik ve kültürel bağlantıları geliştirme yolunda yapılması gerekenler bulunmaktadır.

"Aydınlanma, arayan, soran, hesaplaşan aklin ürünüdür..."

■ Macit GÖKBERK

□ Sayın Gökberk aydınlanma nedir açıklar misiniz?

■ Alman filozofu Kant'ın "Aydınlanma Nedir?" diye bir kitabı var. 1789'da Fransız devriminden hemen sonra çıkmış olup, orada aydınlanmayı insanın hakkını kullanabilmesi diye açıklar. İnsan, aklını kullanmamış mı? Kullanmamış. Kant'a göre kullanmamış; birçok şeyi hazır olarak bulmuş çünkü.

□ Nerede bulmuş, ne bakımından bulmuş?

■ Her şeyden önce din düşüncesi kavranması açısından birçok bakımından birçok kalıplar ortaya çıkarmış ve insanoğlu da yüzüller boyunca hep bu hazır bulunduğu kalıplara göre davranışmış. Bu yüzden de Kant "aklini kullanma cesareti göster" diyor. Bu cesaret neden cesaret. Çünkü bu birçoklarının işine gelmiyor. Özellikle de toplumun başında olanların. Bunlar olabildiğince toplumu, bir sürüyü güder gibi gütmek istemektedirler. Bu sürede herkes kendi aklını kullanırsa bunların işi bozulur. Çünkü bunlar vahşi durumundalar. Kant diyor ki: "aklini kullanma parolası, cesareti gösterme ile eşdeğer olmalıdır."

□ Aydınlanmanın insan düşününe yansımışı ne olmuştur?

■ Çok büyük bir değişiklik bir devrim getirmiştir: İnsanın aklını kullanmaya başlaması... İnsan aklını kullanmaya başlayınca, o zamana kadar geleneğe dayanan törelerin, geleneklerin hazırladığı ve ortaya koyduğu birçok şema ortadan kalkmak yoluna girmiştir. Örneğin devlet... Orta Çağdaki aydınlatmayı Orta Çağ'a bir tepki olarak almak lazmıdır; Orta Çağkarısına çıkmış bir dünya görüşü olarak anlamak lazmıdır. Örneğin devlet, Orta Çağda tanrılarının bir kurumudur, tanrisal bir

kurumdur. Tanrıının insanoğlu için düşündüğü birtakım şeyleri gerçekleştiren bir araçtan başka bir şeysi deildir. Oysa insan aklını kullanmaya başlayınca, devlet büsbütün başka bir şeysi oluyor; bireylerin ortak yaşamlarının ve mutluluklarının bir organı oluyor. Aydınlanmaya özgü devlet anlayışlarından birine göre devlet, tanrı tarafından kurulmuş değildir; insan tarafından kurulmuştur ve bu yüzden insana hizmet etmek durumundadır. Dolayısıyla insanlar kendi kurdukları içinde, özgürdürler. Oysa bu tanrisal kurumda, tanrı önceden ne belirlemiştir ise, hak-hukuk bakımından odur; o geçerlidir.

□ Aydınlanma çağının ne zaman başlamıştır?

■ Aydınlanma çağının başlangıcı için M.O. 6. yüzyıla gitmek gereklidir. Bu çağın, insanın aklını kullanmaya başlamasını Kant'ın deyimiyile, bizim bugünkü Ege kıyılarında buluyoruz. Eski İyon'a. Orada Tales adlı bir düşünür, "Bu varlığın temel maddesi nedir?" diye bir soru soruyor. İşte aydınlatmayı başlatan bu sorudur. Neden böyle bir yalnız soruya bir çağ başlıyor? Çünkü bu soru akilla sorulmuş bir sorudur. Ondan önce bunu soran yok. Hiçbir yerde sorulmuş değil. Üstelik bu sorunun da cevabı var; ama dinde... Tales Miletli... Miletos bizim İzmir'in güneyinde bir yer... Tales dinin verdiği yanıtlarla yetinmiyor; kendisi bilmek istiyor, kendisi soruyor. İşte bu aklı ilk kullanmak demektir. İşte bununla başlamıştır. Bu çağda aydınlanma çağının de var. "Hayır" diyor Kant, "çünkü aydınlanma çağının olmuş bitmiş bir çağ demektir. Oysa burada bir süreç var... Bundan böyle de ileri gitmesi gereken bir süreç olacaktır..."

□ Ta ki, yeni bir Tales çıkanın aklı mı?

■ Evet. Zaten aydınlanma, tarihte insan aklının gelişmesinin sürecidir. Mesela Voltaire bu bakımından değerlendirdir. Nerede akl ağır basmışsa bu bir altın çağıdır. Nerede gölgé düşmüştür... İşte Orta Çağ'a "karanlık çağ" denmesinin nedeni budur. Çünkü aklın ışığı arka plana itilmiş; normalar, boş inançlar olmuş. Karanlık çağ, aydınlatmanın Orta Çağ'a verdiği bir addır...

□ O zaman şu soruya geçelim. İnsan nedir? İnsanın bu dünyadaki yeri ve anlamı nedir?

■ Tarih süreç olarak alındığında M.O. 6. yüzyılda başlayan bu çağ Antik Çağın sonuna kadar gelir, bütünlük Antik Çağ kapsar... ve Antik Çağla birlikte sona erer. Araya 1000 yıllık bir dönemi kapsayan Orta Çağ girer. Orta Çağda artık akl, yönetime ilke değildir; inançlardır, dindir. Orta çağ dinsel nitelikli bir kültür yapısıdır; insan, bilim, sanat hepsi dince belirlenmişlerdir. Şimdi bu anlayışta insan nedir? Tanrınu kıludur; tanrıının yönettiği ve ne olacağının önceden bildiği bir yaratık. İnsanın olduğu yer bile tanrıca belirlenmiştir. Bu yüzden insan yeri değiştirilemezdi... Dilenciyi bile tanrı yaratmıştır, onun yeri odur. Tanrisal bir taktirdir. Oysa bu anlayış yeni çağla birlikte değişecek, insan dinamik bir varlık olacaktır ve devamlı bulunduğu yerin üstünde çıkmak isteyen, genişleyen, değiştirmek isteyen bir varlık olacaktır.

□ Sayın Gökberk aydınlatmayı bilim arasındaki ilişkinin çağımız düşünçesinin ilerlemesi açısından katkısını açıklar misiniz?

■ Çağımız düşünçesi bir aydınlatma ürünüdür. Bilim bakımından alahim. Günümüz doğa bilimi ki, başdöndürücü hızla ilerleyen teknoloji de bu doğa bilimin bir ürünüdür. Sonra, toplum ve devlet görüşlerinin kökünde hep aydınlatmayı buluruz. Aydınlatma ilk çağda başlıyor. İlk çağda bir başka doğa anlayışı geliyor. Ondan evvel ne vardır? Ondan evvel doğa, cinlerin, perilerin, diamoncların, ruhlarındır. Anemist bir anlayış. Bir de magick bir anlayış var. Bu da anemist anlayışı manipule eden bir şey. Antik Çağla birlikte doğa artık bir çalışma konusu oluyor. Günümüzde doğa bilimlerinin temeli aydınlatmanın temel adımlarından olan Rönesansla birlikte atılıyor. Rönesansta bu anlayışı getiren matematik ve fizik anlayışıdır. Yani doğaya matematik kavramla yaklaşmak; matematik iş-

D.Diderot (1713-1784)

Voltaire (1694-1778)

lémelerle konunun yapısını çıkarır. Copernicus, Galilei, Newton, Kepler... Bunlardır. Bu anlayışı getiren. Rönesansa kadar Aristo'nun fizik anlayışı ağır basıyor. Aristo'da anemist anlayış var. Taş niye düşer, diyor. Çünkü cisimlerde, doğal yerlerine ulaşmak eğilimi var diyor. Duman niye yükselir, diyor. Bu anemist anlayış. Bunu Galilei kırdı. Düşmenin matematik formülünü bulmak istiyor. Buradan doğa yasalarına varıyoruz. Bunları bilmek bize doğaya egemen olmak imkanını kazandırıyor. Buradan da modern teknik çıkıyor. Sosyal bilimlere gelince. Bugünkü devlet anlayışlarından hemen hepsi aydınlatmanın ürünüdür. Eski Yunan zamanında da var bu. Yalnız burada sofistler var. Düşünür bunlar. O zamanlar şehir devletleri var. Bunlar buraları gezip para karşılığı ders veriyorlar. Tabii Platon dehşet içinde kalıyor. Çünkü bilim soyuların boş kaldıkları zaman uğraşıkları bir şey; kutsal bir şey. Nasıl paraya satılabilir. Antifon isimli bir sofist var. İnsanlar

diye, tepki uyandırıyor. Yani aydınlatma ne demektir? Görüyorsunuz müthiş bir şey. Özgür düşünçenin kullanılması Orta Çağ'a bitiyor. Sonra kitapta ne yazıyor o. Kitaplarda da tanrı buyruğu. Tabii halkı inandırmak için büyük bir otoriteye dayanmak lâzım. Mutlaka bir peygamberde dayandırmak lâzım. Kaynak yukarısıdır. İnsan güvenilmez. İnsanın üstünde bir şey olmalı. Rönesansa gelelim. Şimdi devlet anlayışını orda buluruz. Demokrat devlet anlayışı. Utopiler şeklinde sosyalist devlet anlayışı. Birikimizin temeli bu Rönesanstır.

□ 18. yüzyıla verilen önem, düşünce bağımsızlığının ve politik yansımalarının olmasına ve Fransız devrimine yol açmasından mı gelmektedir?

■ Rönesansta birikim 17. yüzyıl felsefesinde değerlendiriliyor ve 18. yüzyıl aydınlatma dediğimiz

tutumu doruk noktasına vardırıyor. İdesine en yakın noktaya varıyor. Dolayısıyla 18. yüzyıla Aydınlanma Çağ deniyor. 18. yüzyıl aydınlanma düşüncelerinin hayatı en geniş ölçüde yansımaya başladığı bir dönemdir. Nitekim büyük Fransız devrimi bu aydınlık düşüncelerinin politik ve sosyal alanda bir patlaması olur. Ve aydınlık bundan sonra bütün dünyaya büyük bir hızla yayılır.

□ Ülkemize yansyanlar nelerdir?

■ Aydınlanmanın baş özelliği akıcı olmasıdır; özgür olmasıdır. Din bakımından gelenek ve görevlerden, yani dinin desteklediği şeylenden bağımsız olma anlamına bir özgürlük vardır. Dolayısıyla laïklik kendiliğinden çıkar. Laïklik insanın kendi akıyla kurduğu ve bütün insanlık için istenen bir kültür, özlenen bir kültürdür. Böyle bir kültür idealinin bizdeki yansımaları 18. yüzyılda başlar; Tanzimat ile de kapıları açılır. O zamanlar Osmanlı İmparatorluğu çeşitli yenilikler geçirmiştir. Bu yüzden kendisini zorlayan bu kültürle uzlaşmak, kavramak, örnek almak gereğini duydur. Bizim Tanzimat Orta Çağ'dan çıkmaya başlama alametidir. Meselâ Orta Çağ sırasında batı kültürune katılsaydın Orta Çağ kültürune katılmış olduk. Bu kültür olayı bir dünya görüşü meselesi, belli bir dünya görüşünden belli bir teknik çıkıyor adeta. Orta Çağ'da adam öteki dünyaya dönük, bu dünyaya yerleşmek istemiyor, aklı fikri göçmek...

□ Bizde mesela...

■ Baştan aşağı öyle... Orta Çağ'da Romalılar çekiliyorlar, Germenler ortaya çıkıyor her şeyleri alıyorlar ama Romalıların hamamlarını almıyorlar; hiç yıkanmıyorlar çünkü. Ne Fransa'da ne Almanya'da madde aşağılık bir şey. Çünkü esas olan ruhun temizliği. Esas ruhu arındırmak, onu beslemek gerek. Beden maddi bir şey olduğu için bir nevi suç sayılıyor onunla uğraşmak. Batılışmak istenmiyor, ama değişiyor, sadece kültür değil bütün bir çağ değişiyor... İki meşrutiyeti aşarak gelen, Cumhuriyete kadar gelen aydınlanma felsefesidir. Ve bence Atatürk'ün asıl anlamı aydınlanma hareketi için yolu açmasıdır. Bütün o kendisini Tanzimattan bu yana korumuş olan engeller var ya, onları temizlemesi, yani radikal adım atmış olması çok önemlidir. Devrimdir. İstedikleri kadar inkilap desinler, devrim kelimesinden kor-

AYDINLANMANIN ZAFERİ: Diderot ve d'Alembert'in "Encyclopédie" de yer alan resimleri. Diderot'un tasarıtı olan Ansiklopedi 1751-1776 arasında otuzbes cilt olarak yayınladı. Akıcı felsefeyi sözcüğünü yaptığı için ortodoks ve ruhani düşünlülerin şiddetli suçlamalarıyla karşılaştı, yayılanması iki kez durduruldu.

kuluyor... İnkilap diyorlar, inkilap Arapçada başkalaşma demektir.

□ Galile'nin bir aydın olarak mücadeleyle günümüz aydınları nedan bu kadar ilgilenebilirler?

■ Şimdi bir defa neden o zamanki Hristiyan kilisesi Galile'iyi muhakeme ediyor? Bu dini bir şey değil, bu bilimsel bir anlayış bilirsiniz. Copernicus'un getirdiği güneş - merkez anlayışının ateşli yandaşlarından biri Galilei. Kilise neden tepkide bulunuyor? Kilise Aristo'ya inanıyor. Aristo'ya göre evrenin merkezi yeryüzüdür; öteki cisimler yerin etrafında döner. Bu Kilise'nin de işine geliyordu. Çünkü insanlık tarihinin geçtiği yer yeryüzüdür ve tanrı da evreni insanın yüzüne hürmetine yaratmıştır. Bu insanlık tarihi olup bitsin diye yaratmıştır. Copernicus ve Galilei bu anlayışı sarsıyorlar. İşte kilisenin tepkisi burada başlıyor. Galilei mahkum olmak üzere iken sözlerini geri

iyor ki, bu da bir iddiaya göre doğru değil. Yaygın olan bunu yapmadığı. Yine de dönüyor demiş... Şimdi de, siz, niye ilgilenebilir aydınlarımıza diyorsunuz?

□ Evet...

■ Şimdi burada aydına düşen bir görev ortaya çıkıyor. Ve aydın bu görevi yerine getirmemiş. Galilei bu yüzden bir hayal kırıklığı... Aydın bekliyor ki, ne pahasına olursa olsun savına bağlı kalsın. Şimdi burada, aydın nedir diye düşünülebilir değil mi? Aydın bir eleştircidir. Temsil ettiği kültürle örnek olmak durumundadır. Bunun mesleki bilgilerle ilgisi yok. Köprü mühendisi bilgileriyle aydın olunmaz. Aydınla mesleki bilgileri karıştırmamak lazımdır. Hatta profesör de olabilir ama kendisini aydın yapacak kültür yoktur. En azından aydının içinde yaşadığı bir dönem var. Bizim aydın dedigimize entellektüel denir. Bu latince intellecione'dır. Yani bir şeyin içini görmek, yani yaşadığı kültür döneminin özünü görebilen ve kavrayabilen insanıdır. Dolayısıyla sorunları olan kimsedir. Bu yüzden sorunsuz aydın olmaz. İdealleri bakımından toplumu uyarır. Dolayısıyla sorunlara bağlıdır.

□ Aydınlanma çağının yansımaları toplumumuzda hangi aşamaları geçirmiştir?

■ "En hakiki mürşit ilimdir" Atatürk'ün aydınlanmayı özetleyen bir sözüdür. Arayan, soran, hesaplaşan aklın ürünüdür. Ramazanda mahyalalar kurulur ya, "hayatta en hakiki mürşit dindir" diye kurulabiliyor, bundan 2-3 yıl önce Şehzadebaşı'nda gördüm. Bu bir çeşit meydan okumadır. Bu iki anlayışın çarpışmasıdır. Biz bu çarpışmanın içindediriz. Aydınlanmayı frenlemek için Atatürk'ün ölümünden bu yana bir geriye dönüşün içindedir. Ama yaşamak istiyorsak bu toplum aydınlanmanın içine girmek zorundadır. Evrensel bir kültürdür bu. Aydın kişi birtakım idealler doğrultusunda topluma kılavuzluk edecekse, uyaracaksız bunlardan biri de barış idealidir. Çünkü dünyanın gidişi bütünü olumsuz olaylara rağmen, insanların bütünlüğe doğru bir gitmiştir. Bunu sağlamak, buraya doğru gitmek ancak barış yoluya olacağının aydınların da bu ideal doğrultusunda çalışmaları gerekdir. Bugün artık dünya yurttaşlığı ideal olmalıdır. Bu da ancak milliyetçiliğin dar sınırlarının dışına çıkmakla olur.

geçtiğimiz günler

Vietnam'lı küçük çıplak kız Sağlığına Kavuşamadı

Amerikan napalm bombardımanlarından ağlayarak kaçan o küçük çıplak kız kim anımsamaz, AP ajansının savaş fotoğrafçısı Huyn Cong'un çektiği bu fotoğraf, Vietnam savaşının kamuoyunu en etkileyen belgelerinden biri olmuştur. Resimdeki küçük kız, şimdi tip eğitimi görmekte olan 21 ya-

şındaki Kim Phuc. UPI ajansının bildirdiğine göre Kim Phuc, F. Almanya'nın Ludwigshafen kentindeki hastanede yanık yaralarından ve baş ağrılarından tedavi görkıme. "Herkes gibi ben de sağlığıma kavuşmak, eğitimimi tamamlayarak başkalarının acılarını giderecek bir doktor olmak istiyorum." O fotoğraf arada bir bakıyorum. Olanları unutmamak gereklidir.

Hiroshima çocuklarına göre barış tehlikede

Japonya'da, ders kitapları basan bir şirketin Hiroshima'yı esas alarak yaptığı bir ankete göre, lise öğrencilerinin büyük çoğunluğu ülke barışını tehlikede görüyor.

Ankete göre öğrencilerin yüzde 81'i Japonya'nın hiçbir zaman nükleer silahlar edinmemesi gerektiğini savunuyor.

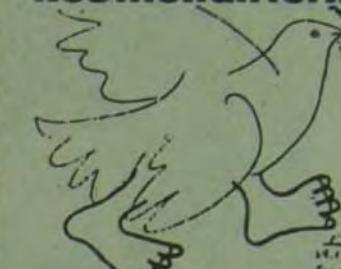
Ankete katılan öğrencilerin üçte biri bugünkü

barış ortamının gelecekte de korunabileceğini düşünürken, her beş öğrenciden dördü Olimpiyat Oyunlarının dünya barışına katkıda bulunmadığını savundu.

Anketi yanıtlayanların yüzde 72'si Japonya'nın barışçı bir dönem yaşadığını, yüzde 17'si ise bunun tersini ileri sürdürdü. Öğrencilerin yüzde 11'i konu hakkında bilgi sahibi olmadığını söyledi.

Japonya'da barışın egemen olduğunu düşünenler içinde bu durum aynen süreçine inanınanların oranı yalnızca yüzde 3,5 olarak saptanırken, öğrencilerin yüzde 28,6'sı barışın korumasının "mümkin" olduğunu söyledi.

Avusturya Eski Başbakanı Bruno Kreisky: «Amerikalılar, sınırlı bir atom savaşından söz etmeyi kesmelidirler...»

"Amerikalılar, sınırlı bir atom savaşından söz etmeyi kesmelidirler..."

İsveç'te bir konuşmacı yapan Avusturya eski başbakanı Bruno Kreisky, Avrupa'da sınırlı bir süredir söz etmeye olan Amerikalılar, bunu artık bırakmak zorunda oldukları söylüyor. Eskiden yalnız komünistlere malediğen barış hareketinin, artık geniș halk kitlelerince de benimsenmiş olduğunu söyleyen Kreisky, "Halk, 'sınırlı bir

atom savaşı yapılabılır' ve 'eninde sonunda yeni bir savaş kaçınılmazdır' gibi laflar duymak istemiyor" dedi ve sunuları ekledi: "Silahlanma için ayrılan paranın beşte biri ile azgelişmiş ülkelerdeki gelir dağılımı baştan aşağı değiştirilebilir ve böyle bir değişim, bu ülkelerin kalkınmalarına katkıda bulunacağı gibi işsizlik sorunu ile çalkalan batı ülkelerinde de yeni iş sahaları açacaktır."

Ülkesi nazi işgalindeyken Isveç'te on yıl kalmış olan Kreisky, ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki silahsızlanma görüşmelerinin yeniden başlaması için Amerikalıların konuşma şekillerini ve tavırlarını değiştirmelerinin gerekli olduğunu da söyledi.

Arjantinde onbinlerce kişi IMF'yi protesto etti

Arjantin'de onbinlerce kişi Uluslararası Para Fonu (IMF)'yi protesto etti.

Başkent Buenos Aires ile öteki kentlerde düzenlenen gösterilerde, IMF'nin hükümete uygulatma çalıştığı istikrar programı şiddetle eleştirildi. Göstericiler, IMF'nin, ülkenin içişlerine karıştığını ve yetime basık yaptığına ve yetime basık yaptığına bildirdiler.

Arjantin'deki gösteriler, IMF'nin koşullarına kabul etmek zorunda kaldı.

uzun süre direnen hükümetin, sonunda boyun eğmek zorunda kalması üzerine yapıldı. Alfonsin hükümeti, işbaşına geldikten sonra birikmiş dış borç faizi için 300 milyon dolar taze kredi almaya başarmış, ancak IMF ile pazarlıkta anlaşılamamıştı. Arjantin kendi hazırladığı istikrar programında direnirken, IMF yetkilileri de, bunu kabul etmediklerini açıklamışlardır. Bunun üzerine uzayan görüşmeler, Birleşik Amerika'nın Brezilya, Kolombiya, Venezuela ve Meksika'nın verdikleri borcu garanti etmeyeceğini açıklamasıyla yeni bir boyut kazanmışlığı. Alfonsin yönetimi ise, bu gelişmelerden sonra, bir yandan Washington'un, bir yandan da IMF'nin baskılara dayanamayarak, önerilen istikrar programını kabul etmek zorunda kaldı.

Mehmet AKSOY

Yeni Sözleşme Düzeni ve Sendikalar

■ Muzaffer SARAÇ

Kemer sıkma politikalarının uygunluğu dünyadan hemen her ülkesinde en sert vurulan işçi sınıfıdır. Kemer sıkma politikasının bir adı da IMF politikasıdır. Bilindiği gibi IMF, Uluslararası Maliye Bakanlığı konumundadır. Görevi de dünyada doların bekçiliğini yapmak. Bu kuruluş üye ülkelere borçlarını ödeme gücü vermek için giriyor. Eğer ülke, gelişmekte olan bir ülke ise sonuç demokrasi için ölürcüdür. Bu sonucun dünyada bir başka istisnası da yoktur.

Ülkemizde 1980 başından bu yana kemer sıkma politikası uygulanıyor. Türkiye koşulları bazilarına göre 1980 başlarında çok sert bir program gerektiriyordu. Bu uygulamaya konuldu. Bu tarihten itibaren de işçilere ve onların örgütlerine karşı güçlü bir kampanya başlatıldı. Hiç duraksamadan bu kampanya devam ediyor. Tam 55 aydır bu kampanya azınlığından hiçbir şey kaybetmedi.

Bugünlerde ortalığı yine toz duyan kapladı... 24 Ocak Kararları'nın prensleri serbest toplu pazarlık sisteminin başladığından, uyuşmazlıklar, grevlerden, işçinin alintlarından söz ediyor. Bir yandan Çalışma Meclisi toplanıyor, öte yandan "Büyük Zirve", "Küçük Zirve". Sanki kemer sıkma politikasından vazgeçilmiş. Geçmişin MESS başkanı, 24 Ocak'ın unutulmaz müsteşarı sanki bugün Başbakan değilmiş gibi... 1980'lerin Toplu Sözleşme Koordinasyon Kurulu Başkanı YHK üyesi Sayın Kazım Oskay bugün hükümet üyesidir. YHK'nun ünlü üyesi Sayın Kutlu Savaş bugün Çalışma Bakanlığı Müsteşarıdır. 1982 Anayasası, Sendikalar Yasası, Toplu Sözleşme Grev ve Lokavt, Olağanüstü Hal, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri, Dernekler, Devlet Güvenlik Mahkemeleri, Sıkıyonetim Kanunları yürürlükte değil midir?.. Bütün bunlar ortada iken hangi serbest toplu pazarlık sisteminden ve hangi

grevden bahsediliyor. Ülkemizde yüzlerce sendikacının yargılanması devam ederken hangi özgür sendikacılıktan söz ediliyor...

Bütün bu gelişmeleri takip ederken 1980 yılını anımsadım... O yıllarda çift rakamlı her yılın mart ayı, binlerce işçi ilgilendiren toplu sözleşmelerin başladığı aydır. Bu ayda inşaat, enerji, gıda, petrol, milli savunma, metal gibi büyük işkollarının sözleşme görüşmeleri başlıyor. 1980'de o zamanın Başbakan Müsteşarı Sayın Özal işe "Toplu Sözleşme Koordinasyon Kurulu" kurmakla başladı. Başına da o zaman DPT'de görevli Sayın Kazım Oskay getirildi. Türk-İş de karşı bir organizasyon içine girdi. Sözleşmesi olan sendika yöneticileri her ayın ilk haftasında, Genel Sekreter'in başkanlığında toplanıyor, gelişmeler hakkında bilgi verip ne yapılacağını konuşuyorduk. Mayıs ayının 25'i olacak, böyle bir toplantı yapıldı.

Sözleşme görüşmeleri olumlu devam etmiyordu. Kaba bir şekilde ortaya konulan 24 Ocak Kararları'nın işçilere karşı tutumu açıktı. Bir sendikacının yaptığı önerisi göre, Türk-İş'e bağlı 16 sendika görüşmelerini tamamlayıp uyuşmazlığa gidecek, yapılan hesabla göre de 1980 Kasım ayının başında tüm sendikalar grev noktasına gelecekti. Böylece birlikte hareket edilecekti. O vakit Türkiye'nin 15 gün sonrasında görünemediği bir ortamda 5 ay sonrakini hedefi gösteriliyordu. O toplantı, sözleşmeler için yapılan son toplantı oldu. Bu 24 Ocak Kararları'na sendikaların yenik düşüğünü de gösteriyordu. Aslında yenik düşmenin alt yapısı çok evveline dayanır. O başka bir konu... Daha sonra doğal olarak kısa vadeli çıkarlar ön plâna geçti. Her sendika kendi göbeğini kendi kesmeye kalktı. Sonuç kötü bir bilançodur. Altı buçuk ayda 150 bin işçi kapsayan Karayolları, Tekel, Milli Savunma, İller Bankası sözleşmeleri imzalayılabildi. 12 Eylül'e gelindi. Toplu Sözleşme Koordinasyon Kurulunu ihdas eden Sayın Özal, Başbakan Yardımcısı, bu kurulun başkanı da YHK üyesi oldu. YHK hikayesi malumdur. Diyeceğim o ki, modelin uygulayıcıları bugün hükümettedir. Ve hükümet modelini kıskançlıkla uygulamaya devam etmektedir.

55 aydır işçi haklarında yapılan budamalar yetmemiştir. Düzenlenmemeyen yalnızca iki yasa kalmıştır. Bunlardan biri ki dem tazminatı fonu bir diğer de emekli yaşıının yükseltilmesidir. 5 Yıllık Kalkınma Planı ve Çalışma Meclisi kararıyla bunlar da şu anda gündemdedir.

ÇALIŞMA BAKANLIĞI NE YAPIYOR?

Çalışma Bakanlığı her yıl Ocak ve Temmuz aylarında her işkolunda çalışan işçi sayısını ilan etmek zorunda. Bunun ikisi de açıklandı. Toplam 27 işkolunda Ocak'ta 2 milyon 317 bin işçi, Temmuz'da da 2 milyon 553 bin işçi çalışıyor. Bunalımlı çalışan işçiler. Aynı Bakanlığa bağlı Sosyal Sigortalar Kurumu istatistikine göre 1983'de sigortalı işçi sayısı 2 milyon 327 bin. Tarım ve banka işkolunu çıkarırsak, işkollarında çalışan işçi sayısı sigortalı işçi sayısından fazla oluyor.

Çalışma Bakanı hem Çalışma Bakanlığının ve hem de SSK'nın başkanı. İşkolunda çalışan işçi sayısı

tek tek işyerleri taranarak tespit edildiğine göre, Cumhuriyet Türkiye'sinin işyerlerinde sigortasız çalışan işçiler mevcut. Bu rakam ilan ediliyor. Bu rakama göre de yüzde 10 barajı tespit ediliyor. Sendikalar cezalandırılıyor. Ama sigortasız işçi çalıştırın ne işverenler ve ne de bu na gózyunan bakanlık cezalandırılıyor. Ya da başka bir şey. Rakamlar gerçeğe uygun değil.

Bir başka sorun da işyeri yetkilisinin sendikalara bakanlık tarafından çok geç verilmesi. Tam 165 gündenberi başlamamış sözleşme görüşmeleri var. Bu konuda sendikalar başka, bakanlık başka konuşuyor. Geçenlerde üç yıllık bir metal işçisi 17 bin lira asgari ücretle çalıştığını söyledi. Sendikali imişler, daha sözleşme görüşmeleri başlamamış. Ne zaman başlayacağını bilmiyor. Nasıl geçinebileceğini soruyor. Nasıl tasfiye edildi. Bu tasfiye bazen açıkça, bazen kaba bir şekilde, bazı halde ise ustalıkla yapıldı. Bunun için sendikaların içine ayrılmış tohumları ekildi. Bazıları için ihbarcılık meslek haline getirildi. Bunu gizli yapanlar oldu, açık yapanlar oldu. Dönemlik, kapaklık, arkadan hançerleme sık görülen olaylardandır. Tüm bunlar bütün olarak biraraya gelince bazı sendikacilar korkuya kapıldılar. Bazıları zayıf düştüler. Coğu kez gerici sendikacılık galip geldi.

SENDİKACILIĞIN ANATOMİSİ

Özet olarak, 24 Ocak Kararları na uygun olarak kontrol altında yeri bir sendikacılık modeli yaratıldı. Sendikaların alt, ara ve üst yönetimlerinde görevli yüzlerce sendikacı tasfiye edildi. Bu tasfiye bazen açıkça, bazen kaba bir şekilde, bazı halde ise ustalıkla yapıldı. Bunun için sendikaların içine ayrılmış tohumları ekildi. Bazıları için ihbarcılık meslek haline getirildi. Bunu gizli yapanlar oldu, açık yapanlar oldu. Dönemlik, kapaklık, arkadan hançerleme sık görülen olaylardandır. Tüm bunlar bütün olarak biraraya gelince bazı sendikacilar korkuya kapıldılar. Bazıları zayıf düştüler. Coğu kez gerici sendikacılık galip geldi.

Ama yürekli sendikalar ve sendikacilar da vardı. Hem de binler. Bu binler ve hatta onbinler bütün gelişmelerin farkındadır. Yurtseverlik ve demokrasi inancından ödüne vermeyen bir kararlılığı sahip tipler bunlar.

SONUÇ

Batıda demokrasi, işçi hak ve özgürlükleri için dokuz yüz yıllık bir mücadele geleneği var. Ülkemizde bunu bir yüzyıla uzatmak mümkün. Deniliyor ki, ter akıtmadan, uğrunda çile çekilmeden alınan haklar çok çabuk kaybediliyor. Bunu uygun bir zamanda tartışmak gereklidir. Bugün işçilerin bir çatal yol ağzına geldikleri bir gerçektir. Demokrasiye sahip çıkmak ve ülkemizi yeniden inşa etmek temel görevimizdir.

İşçilerin bugünkü sendikacılıktan hoşnut olmadıkları bir gerçektir. Ama ileri gelişmelere açık bir sendikacılığın tasfiye edilemediği de bir başka gerçektir. Geçici yenilikler, karamsarlık tohumları ekmemelidir.

Çalışma meclisinin gündemindeki tek madde: Kıdem Tazminatı

■ Alpaslan IŞIKLI

Yaklaşık dört yıllık bir aradan sonra Çalışma Meclisi, 16 Temmuz - 27 Temmuz 1984 tarihleri arasında toplandı. İşçi, işveren, hükümet ve üniversiteler temsilcilerinden oluşan Çalışma Meclisi, geçmiş dönemlerde, sosyal politika ve çalışma mevzuatına ilişkin çeşitli konuların oldukça kapsamlı ve geniş bir biçimde tartışıldığı önemli bir forum teşkil etmiştir. Doğrusu, son Çalışma Meclisi'nin ardından, tarihe malolmuş bazı devlet adamlarının katıldıkları ve ülkemizin sosyal tarihine ileyiye dönük yön verme amacıyla konuşmalar yaptıkları geçmişteki Çalışma Meclislerinin değerini daha iyi anlamak mümkün olabiliyor.

Geçmişteki ve günümüzdeki Çalışma Meclislerinin karşılaşması, sosyal alanda nereden nereye geldiğimiz özel bir göstergesi sayılabilir. Bir zamanlar her Çalışma Meclisi toplantıları bu alanda yeni bir adının habercisi olmaktadır. Genellikle, sendika özgürlüğü ve grev hakkı gibi konulardaki kazanımlar, ilk defa bu toplantılarla ülkenin gündemine getirilmiştir. Son Çalışma Meclisi ise, geçen dört yıl boyunca bu alanlarda görüşülmeye değer hiçbir şey cereyan etmemişcesine, yalnızca, işçinin genellikle ilk ve son sığnağı olarak görülen kıdem tazminatına karşı bazı yeni saldırılara tanık olmuştur.

Çalışma Meclisine bir başka çevre kazandırmak elbette ki mevcut hükümetten veya işverenlerden beklenemezdi. Kıdem tazminatının öteden beri işverenlerin boy hedefi haline gelmiş olduğu zaten bilinmektedir. Hükmet ise, bilinen sosyal politikasını —veya sosyal politikasızlığını— doğal olarak bu konuda da sürdürmüştür. Kıdem Tazminatı

Fonu Yasa Taslağı gereğesinde belirtildiği üzere, hükümete göre, "kıdem tazminatı, teşebbüs gücünü olumsuz yönde etkileyici bir ortam yaratmıştır". (Cumhuriyet, 26.7. 1984)

Bu takdirde sorulması gereklidir:

- Ülkenin ve toplumun sorunları, "teşebbüs gücü" deniler söylemi sınırlıdır?

- Kıdem tazminatının, yarın güvencesinden yoksun, işten çıkarıldıkları vakit bez parasız kalan insanlar açısından taşıdığı bir anlam yok mudur?

- Çalışan insanların iş güvençine sahip olmaları ve yarınlarına güvenle bakmaları bu ülkenin ve bu toplumun sorunu değil midir?

- Bu unsurlardan bağımsız olarak ekonomik kalkınma ve sosyal düzelleme nasıl düşünülebilir?

- Son yıllarda, işverenler tarafından kıdem tazminatı borcunun ertelenmesi veya ödenmemesi eğilimi, oldukça yaygın bir uygulama haline gelmiştir. Buna rağmen, "teşebbüs gücü"nde gözlemlenen gerilemeye ve bunu çerçevelleyen bir durum olarak artan iflasları, küçük ve orta işletmelerin içine düştüğü dar boğazı, kıdem tazminatından ziyade, büyük tekelleri kollamaya yönelik yüreklikteki ekonomi politikasına ve daha derinlerde yatan başka bazı temel nedenlere bağlı olarak açıklamak daha gerçekçi bir yaklaşım teşkil etmez mi?

Bu sorular karşısında, Çalışma Meclisindeki üniversiteler temsilcilerinin, mevcut başta eğilimden ayrılan bir yaklaşımı ve sesle ortaya çıkmaları da, YÖK'ün getirdiği koşul-

lar nazara alınırsa, kuşkusuz büyük güçlükler taşımaktaydı.

Çalışma Meclisine işçiler adına katılan Türk-İş temsilcileri ise, Çalışma Meclisinin tek maddelik gündemle toplanmasına hiçbir ses çıkmadıkları gibi, gündemin tek maddesini oluşturan kıdem tazminatı konusunda da hazırlanmış görünen bir senaryonun tamamlayıcı unsuru olmaktan öteye giden bir etkinlik gösterememişlerdir.

Oysa, sendika özgürlüğü ve grev hakkından sonra, kıdem tazminatı, Türk işçi açısından özenle savunulması gereken son bir sigınak görünümündedir. Kıdem tazminatı, nitelik ve nicelik bakımından, Türk çalışma hayatının kendine özgü bir kurumudur. Henüz toplu iş sözleşmesi düzenine girilmeden ve sendikalar kurulmadan önceki bir dönemde, 1936 tarihli İş Kanununda yer almış; çeşitli dönemlerde çeşitli yönlerde değişikliklere uğrayarak günümüzde dek varlığını sürdürmüştür.

Kıdem tazminatının, yarın güvencesinden yoksun, işten çıkarıldıkları vakit bez parasız kalan insanlar açısından taşıdığı bir anlam yok mudur?

Çalışan insanların iş güvençine sahip olmaları ve yarınlarına güvenle bakmaları bu ülkenin ve bu toplumun sorunu değil midir?

Bu unsurlardan bağımsız olarak ekonomik kalkınma ve sosyal düzelleme nasıl düşünülebilir?

Son yıllarda, işverenler tarafından kıdem tazminatı borcunun ertelenmesi veya ödenmemesi eğilimi, oldukça yaygın bir uygulama haline gelmiştir. Buna rağmen, "teşebbüs gücü"nde gözlemlenen gerilemeye ve bunu çerçevelleyen bir durum olarak artan iflasları, küçük ve orta işletmelerin içine düştüğü dar boğazı, kıdem tazminatından ziyade, büyük tekelleri kollamaya yönelik yüreklikteki ekonomi politikasına ve daha derinlerde yatan başka bazı temel nedenlere bağlı olarak açıklamak daha gerçekçi bir yaklaşım teşkil etmez mi?

Bu sorular karşısında, Çalışma Meclisindeki üniversiteler temsilcilerinin, mevcut başta eğilimden ayrılan bir yaklaşımı ve sesle ortaya çıkmaları da, YÖK'ün getirdiği koşul-

sinde oluşturulması düşünülen bir fondan karşılanması halinde, bu caydırıcılık niteliğinin geniş ölçüde ortadan kalkması sakınca bulmaktadır. Nitekim, İş Kanunu tazminatı 1975 tarihli ve 1927 sayılı yasa ile öngörülmüş bulunan "kıdem tazminatından doğan sorumluluğu işveren şahıslara veya sigorta şirketlerine sigorta ettiremez" yoluyla hükümlü de esas olarak böyle bir sakınçayı önlemeye yönelik olduğu bilinmektedir.

Öte yandan, halen işverenlerin SSK'ya olan prim borçları 100 milyar liraya doğru tırmanmaya başlamıştır. Bu durumda, oluşturulması düşünülen kıdem tazminatı fonu açısından da benzer bir tablonun belirlmesi kaçınılmaz görünmektedir. Böylelikle, doğrudan veya dolaylı olarak, işten çıkarmanın maliyetinden kurtulacak olan işverenler bakımından, işten çıkışma kararını frenleyecek veya sınırlayacak hemen hiçbir engel kalmayacaktır.

Nitekim, bu husus, Maliye ve Gümruk Bakanlığı uzmanlarının dikkatini de bir başka açıdan çekmiş olacak ki söz konusu bakanlığın eleştirilerinde, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından hazırlanmış bulunan Kıdem Tazminatı Fonu taslağının "her yanıyla mal olduğu" belirtilmiş ve özel şu noktalara yer verilmiştir:

"Amaç, işçi ve memurun kıdem tazminatı ve ikramiyelerinin Hazine tarafından ödemesini sağlamaktır. Çünkü Sosyal Sigortalar Kurumu sigorta primlerini işverenden tahsil edememektedir. Batık durumdadır. Sürekli olarak prim borçlarının affi çıkarılmaktadır. Şimdi kıdem tazminatı da tamamen Hazine'ye yükleneciktir. İşveren kendi hissesini Hazine'den avans olarak talep edecek, sonra da ödemeyerek affi yoluna giticektir. İşverenin cebinden para çıkmayacaktır." (Hürriyet, 26.7.1984).

Ayrıca ilave etmek gereklidir ki kıdem tazminatı fonunu, özel kesim için yeni bir finansman kaynağı olarak görme eğilimi açıkça ifade edilmiştir ve bu eğilim geniş ölçüde ağırlık kazanmış görünmektedir. SSK fonlarının, ülke, işçi ve bizatihî kurum bakımından yararı tartışılacak kadar açık olan, ilaç imali vs. gibi alanlarda kullanımına bir türlü yaklaşılmazken böyle bir eğilimin ağırlık kazanmış olması ilginçtir.

da, hükümetin sonuçta işverenlerin istekleri doğrultusunda bir tavır almaması engellemeye yetmemiştir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı, Çalışma Meclisinin kapanış konuşmasında Fon'un kıdem tazminatı ödenen tüm halleri kapsayacağını gayet net olarak belirtmiştir.

Çalışma Meclisinde bu sonucu elde etmiş bulunan Türk-İş'in parlamentoda daha farklı bir sonuç elde edebileceğini düşünebilmek için, görünebilen belli bir neden bulunmamaktadır.

8. ULUSAL FOTOĞRAF YARIŞMASI

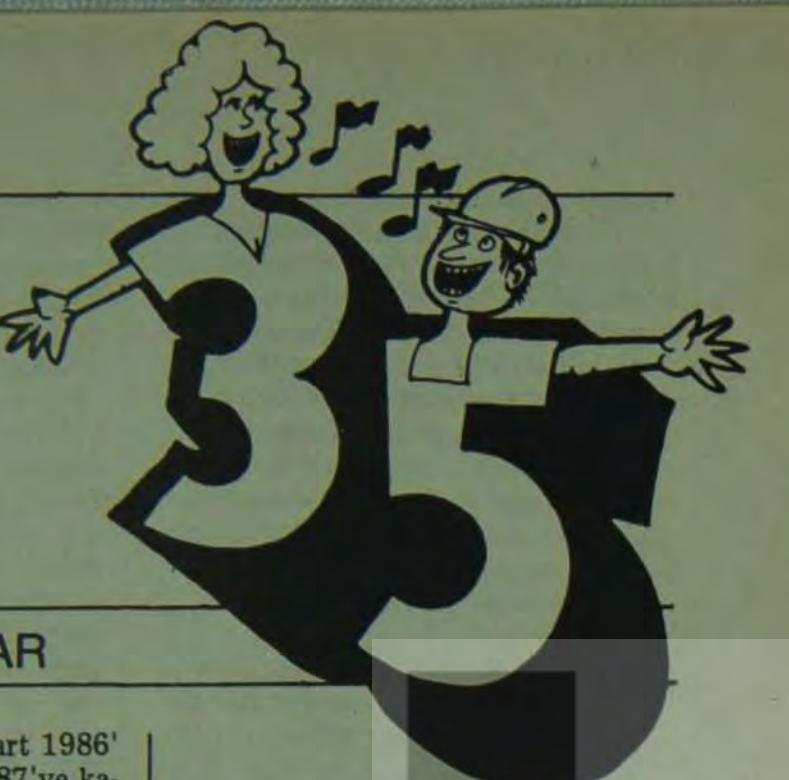
Siyah Beyaz Baskı Bölümü 1. Ödül: Mustafa KOCABAŞI "Öz Portre"

Siyah Beyaz Baskı Bölümü 1. Ödül: Sedat UZARAS "Yağmur 3"

F. Almanya'da Savaş Sonrasının En Büyük Grevi

■ Manfred H. BOBKE - 'Çeviren: Safer CINAR

1984 toplu sözleşme dönemin- de metal ve basın işkolunda ki savaşım, Federal Almanya da savaş sonrası en sert sosyal sava- şılardan biri oldu.

Gerek IG Metall Sendikası, gerekse IG Druck (Basın işçileri) Sendikası, "tam ücret karşılığı 35 saatlik çalışma haftası" istemi ile toplu sözleşme görüşmelerine girmişlerdi. Haftalık çalışma süresinin kısaltılması isteminin kabul ettirilmesi ile kitlesel işsizliğe karşı etkin bir önlem alınmış olacak, aynı zamanda var olan işyerlerinin "yeni teknolojiler" yolu ile ortadan kaldırılması na engel olunacak, nihayet yıllardır iş yoğunluğunun artması ile giderek sağlık açısından çöken işçilere "yasamak için daha fazla zaman" getirecekti.

Sendikaların istemleri daha baştan beri metal ve basın işverenlerinin kesin direnişi ile karşılaşmıştı. İşverenler, toplu sözleşme görüşmeleri yolu ile toplu sözleşmelerde haftada 40 saat olarak bağıtlanmış olan çalışma süresinin altına inilmesine taraftar değildiler. Bu tutumlarının işverenler birliğince tam olarak desteklendiğinden emindiler, çünkü birlik daha yıllar önce tüm üye örgütlerini bağlayıcı bir bildirge ile 40 saatlik çalışma haftasını "dokunulmaz" ilan etmişti.

Sendikal istemin karşısına işverenler "esnek çalışma" önerisini, diğer bir deyişle çalışma saatlerinin işverenin çıkarlarına göre düzenlemesini çıkarmışlardır.

İşverenlerin ve örgütlerinin katı tutumu grevi kaçınılmaz duruma getirdi. Ancak, basın işkolunda 12 hafta, metal kolunda 7 hafta süren grevlerden sonra bir uzlaşmaya varıldı: Nisan 1985'den itibaren hafalık çalışma süresi genelde 38,5 saatine incektir. Haftalık çalışma süresinin 35 saatte inmesi veya buna yönelik kademeli bir plan sendikalardan kabul ettirilememiştir. Savaşım sonucu elde edilen çalışma süresi an-

laşması, metal kolunda Mart 1986'ya, basın kolunda Mart 1987'ye kadar yürürlükte kalacaktır.

İşverenlerin sonunda belli bir uzlaşma çizgisine gelmelerinin bir nedeni de, onların "esneklik" istemelerinin de —metal ve basın kollarında değişik şekillerde— göz önüne alınmış olmasıdır. Elde edilen sonuçların değerlendirilmesinde büyük önem taşıyan nokta, sendikaların örgütsel gücünün kırılması planlarının boşça çıkarılmış olmasında yat-

olmadığını ve devletin bir "Birlikler (sendikalar ve benzeri kuruluşlar) Yasası" çıkarması gerektiğini belirtenler olmuştu. Böylelikle kuruluşların iç işlerine devlet müdahalesi istenmiş oluyordu. IG Druck Sendikası bu sözlere şiddetle karşı çıktı ve grevin her zaman üyelerin istemi üzerine girişilen demokratik bir eylem olduğunu belirtmiştir.

maktadır. Grevdeki sendikalar sık sık işverenlerin katı red cephesinin yanı sıra, hükümetin de olaya tek yanlı olarak müdahale ettiğine de-ğinmişler, toplu sözleşme savaşımını "sermaye hükümet" ortak cephe-sine karşı sürdürdüklerinin altını çizmişlerdir. Burada önemli olan Federal Başbakan Helmut Kohl'un Metal işkolunda Nordbaden/Nordwürttemberg ve Hessen toplu sözleşme bölgelerinde greve gidil-mıştır. Bu bölgelerde tüm işçiler grev oylamasına çağrılmış ve yüzde 80 civarındaki "evet" oyları işve-renlerin iddialarının aksine işçilerin sendikal istemleri desteklediğini ka-nıtlamıştır.

işverenleri tutan açıklamalarından çok, devlet sosyal kurumlarının sosyal güvenlik ve iş hukukunda yaptığı ve yapmayı düşündüğü olumsuz değişikliklerdir. Bu değişiklikler yolu ile sendikaların toplumsal gücün geriletilmesi amaçlanmaktadır. Ancak, sendikalar bu toplu sözleşme savasımı ile güçlerini ortaya koyup kanıtlamışlardır.

IG Metall 33 bini Hessen'de, 24 500'ü Nord Baden/Nord Württemberg'de olmak üzere 57 500 işçinin greve katılmış olduğunu açıklamıştır. Greve karşı işverenler lokavt uygulamışlardır. Hessen'de 34 156, Nord Baden/Nord Württemberg'de 113 bin olmak üzere toplam 147 156 işçi lokavta uğramıştır.

Tüm Federal Almanya için geçerli olan çerçeve toplu sözleşme anlaşması için IG Druck Sendikası basın sanayii işçileri tüm ülke çapında bir grev yürütütmek zorunda kalmışlardır. Sendika burada, esnek grev uygulamasına girmiş, yani değişik bölgelerde kısmen süreli, kısmen süresiz grevler uygulamıştır. Güçlerin tutumlu kullanımını sağlayan bu yöntem ile süreç içinde grevin boyutlarını artırmak ve uzun süre direnmek olası idi. Ancak bu yöntem grev yönetiminin büyük bilinc ve disiplini ile uygulanmak durumunda idi. Grev oylamaları değişik aşamalarda tek tek işyerlerinde yapılyordu. IG Druck son genel kurulunda tüzüğünü bu doğrultuda değiştirmiş ve genel grev oylaması hükümlünü kaldırılmıştı. Bu nedenle,

Lokavt sendikalar tarafından grev hakkına bir saldırı olarak şiddetle eleştirilmektedir. Ne federal anayasada, ne de yürürlükteki hukukta lokavtın yeri yoktur. Federal anayasasının 9'uncu maddesinin 3'üncü fıkraşı işçilerin örgütlenmesini güvence altına almaktadır. Ancak, sendikalar grev yolu ile istemlerini kabul ettirme hakkından yoksun olurlarsa, örgütlenme hakkı etkisiz kalır. Bu nedenle, grev anayasasının güvencesi altında kabul edilmektedir. Buna karşılık lokavt sadece hakim hukuku ile, federal iş mahkemesi kararları ile yapılabilmektedir. Bu yüksek mahkemenin yeni içtihatlarına göre lokavt, lokavta uğrayan işçi sayısı sınırlanmış olmakla beraber, ilkesel olarak yapılabilmektedir (bir toplu sözleşme bölgesindeki işçiler-

1/4'ü grev yaparsa, 1/4'üne lokavt uygulanabilmektedir). İşte iştenler, federal iş mahkemesi hanımlarının kendilerine tanıdıkları hakkı 1984 toplu sözleşme döneminde geniş bir biçimde kullanılmışlardır. Ayrıca, toplu sözleşme uygulamaları dışında da lokavt uygulanabiliridir.

Bu yıldı toplu sözleşme dönemi deneyimleri, sendikaların lokav- yasaklanmasına yönelik isterle- in haklılığını bir kez daha göster- stür. Ancak, YEŞİLLER parla- mento grubunun lokavtın yasak ilmesini isteyen yasa tasarısının deral parlamento arıtmayı nede- ile maalesef kabul edilme şansı ktur. Hessen eyaleti anayasasını- ki ifade ise çok açıkta: "Lokavt sa dışıdır." Hessen'deki işverenler söylelikle eyalet anayasasına aykırı vranmışlardır. Bu nedenle IG Me- l Sendikası Hessen'deki lokavta rşı iş mahkemesine başvurmuş ve kademedede yetkili Frankfurt iş mahkemesi lokavtın eyalet anayasasına aykırı olduğunu onaylamıştır. Yürütmeyi durdurma duruşmasında nan bu karara karşı işverenler alet iş mahkemesine başvurmuş- r ve burada yürütmeyi durdurma rarı iptal edilmiştir. Gerekçe ola- k, eyalet anayasasının federal ya- lar önünde geri durması gereği sterilmiştir. Halbuki hiçbir fede- l yasa, sık sık gönderme yapılan plu sözleşmeler yasası dahil, lo- vti güvence altına almış değildir.

Lokavta uğrayan IG Metall üyesi işçilere —grevdeki işçilere ödenen grev ücreti gibi— ödeme yapılmıştır. Grevin 7'nci haftasında ödenmiş olan grev ve lokavt destekleri 420 milyon DM'ı bulmuştu. IG Metall işçilerle toplu sözleşme savasının kenseine yaklaşık 1/2 milyar DM'a alolduğunu belirtmiştir. Grevdeki işçilere lokavta uğrayan işçilerin hayatı karşılaşıldığında, lokavtın sendika kasasına nasıl bir saldırı olduğu görülmektedir. Mahkemelerin lokavta getirdikleri sayısal sınırları aşaya rağmen, her grevin sendika kasasına getirdiği risk hesaplanamaz male gelmektedir. Bu nedenle, sık sık sözü edilen "silâhların eşitliği" bir aldatmacadır. Doğrudan toplu sözleşme savasında olan —grevde lokavttaki— işçilere, bu savasının etkilendiği iddiası ile üretimin durdurulup ücret ödenmemesi eklenmektedir: Çok sayıda işveren, grev veya lokavt yapılan işyerlerinin ara mali/parça gelmediği iddiası ve, üretimi durdurmuş, "elinde olmayan nedenler" iddiası ile de işçiye ücret ödememiştir. Böylelikle

kevin 7'nci haftasında metal konuda toplam 310 bin işçi soğuk lokanta ugramış durumdaydı. Ayrıca, bu iddia ile üretimin kısılmasıyla 65 bin işçi de kısa süreli çalışmak zorunda bırakılmıştır. IG Metall Sendikası "soğuk" lokanta grayanlara da mali destekte bulunmuştur. Kısa süre çalışanların ücret arkı ise, çalışmayı destekleme yasının federal iş bulma kurumunu plu sözleşme savaşımında tarafsız bırakmaya mecbur etmesi nedeniyle, federal iş bulma kurumunda denmek zorunda idi. Ancak, federal iş bulma kurumu 1984 yılında

ıkları yoktur. Federal iş mahkemesi kararına göre, üretimin durulması kararını tek başına işverenin rebilmektedir. Burada, işçilerin öonetimle katılma hakları zayıftır.una karşın, işyeri temsilcilerinin aklarını sonuna kadar kullandığı ek çok işyerinde, işverenin tek tafli uygulamaya kalkıştığı üretimi esme mahkeme kararı ile iptal etrilebilmiştir. Çünkü işyeri açısından üretimi kısmaya zorlayıcı bir surum olmadığı kanıtlanabilmiştir. u da, birçok işverenin sırı politik edenlerle üretimi kısıtlarını kanıt maktadır.

Grev hakkına saldırıların bir kısmı grev gözcüsü sendikacılara kenarlarına yapılmıştır. Gözcülerin, işyerine girmek isteyenleri bunun anlılığına ikna etme çabaları önlmek istenmiş, bazı işverenler mahkeme kararı ile grev yöneticilere baskı yapmak istemişler ve hatta polis çağrımları da vardır. Böylelikle grev hakkının kullanılmasının önlenmesine çalışılmıştır.

Grev sırasında grev gözcülerinin alısmak isteyenleri engellemeleri arasında işverenler "mülkiyet hakkı ve işyerini işletmek hakkı" şekilde bir iddia ile ortaya çıkmaktalar. Anayasal grev hakkı, özü itibarıyle üretime müdahale hakkıdır. Böyle olunca ise, grev gözcülerinin işyerine girmek isteyenleri önlemek temeleri, herhangi bir yasadışılık değil, tersine grev hakkının grev kılçılara karşı savunulmasıdır, federal savasın verdiği bir haktır.

IG Metall Sendikası, federal iş
ma kurumunun tutumuna karşı
k sayıda yerel protestonun yanı-
, 28 Mayıs 1984 günü ülkenin
yanından gelen toplam 250 bin
ının katılması ile başkent Bonn'ı
büyük bir gösteri düzenledi. Bu
teri ile, kararın asıl politik so-
lusunun federal çalışma bakanı
üğü da vurgulandı.

Metal işverenleri ise, grev nedeni büyük ekonomik hasar oluştugu iddia ettiler. Aslında, üretim akınlarının ana nedeni grevler de lokavtlardı. İşverenler çok kez, soğuk lokavt uygulayabilmek gelen ara mallarını teslim alması. Grev biter bitmez tam üretimin başlatılması, işverenlerin üretici kasıtlı olarak aksatmış oldukları kanıtıdır. Ayrıca son yıllarda yoğunlaştırılması için uygulan Yöntemler de, en ufak aksama üretim aksamasına yol açmaktadır. İşverenler kârı artırmak için üretim yöntemleri uyguladıkları, sonradan şikayet etmek kârına sahip değillerdir.

İşyeri temsilcileri ve sendikalar, grev nedeni ile uygulanan kısa çalışma önləmeye pek ola-

SERVER TANILLI

DIDEROT çağı, hayatı ve eseri

DE YAYINEVİ

Ücretlere Ne Oldu ve Ne Olacak?

■ Tunç TAYANÇ

Türkiye'de enflasyon hızlandı, ekonomik bunalım derinleşikçe, ücret artışlarının enflasyona neden olduğunu ileri sürülmeli yeni bir olay değildir; 1963 yılından sonra yoğunlaşan bir iddiadır.

1963 yılı, emeğin toplu sözleşme düzenine girdiği, sendikalarda örgütlenmeye başladığı, grev hakkının yasalığı yıldır. Emek, toplu iş sözleşmesi görüşmelerine, örgütlü, örgütlenmiş ölçüde güçlü, grev hakkına sahip olarak ve bu hakkı kullandığını ve kullanacağını göstererek oturunca, işler karışmıştır. Ücret düzeyinin belirlenmesinde sermayeden yana olan güç dengesi değişmiş, "ihsan" devri sona ermiş, eşit güçlerin karşılıklı pazarlığı ile ücret düzeyi saptanır olmuştur.

Ücret ile fiyatlar arasındaki ilişkinin sermaye tarafından gündeme getirilmesi de, toplu sözleşme ve grev hakkının yasalması ile birlikte başlamıştır. Gündeme getirme, yavaş yavaş, ekonomik ve siyaset konjonktüre uygun olarak gerçekleşmiştir.

1960'lı yılların başlarında, toplu iş sözleşmeleri ile sağlanan ücret artışlarının, bir başka deyişle, yaratıcılar ek satın alma gücünün tüketime yönelik, sanayii pazarının genişlemesine yol açtılarından hoşnutluğa karşılanmıştır. Talebin, genişleyen üretim düzeyi ile karşılaşabilmesi de belirli bir fiyat istikrarı sağlamıştır. Bu nedenle ücretlerden yakinılmaya hemen başlanmamıştır.

Ancak 1963 Kıbrıs Olayı nedeniyle piyasada baş gösteren daralmayı, durgunuğu gidermek için alınan önlemler, izlenen politikalar, piyasayı, piyasaya birlikte de fiyatları hareketlendirmiştir.

Fiyatların, 1970 yılına kadar yılda ortalama yüzde 6 dolayında bir artış gösterdiği görülmektedir. Bu, yılda ortalama yüzde 6 - 6,5 dolayında büyüğün bir ekonomide pek yankı bulmamıştır. Böylece, gerçek

ücretler de, yılda ortalama yüzde 3,5 dolayında artmıştır.

Sermaye, bu tarihlerle kadar, yeni çalışma düzenine karşı eleştirilerinde, belli bir temayı işlemiştir: Ücret artışları verimlilikteki artıştan yüksek olmasın. Birkaç örnek verelim:

"İktisadiyatımız bakımından ücret seviyelerinin de büyük bir ehemmiyet arz ettiği cümləmizin malumudur. Esasen iş sahalarının muhafazasında, yeni iş sahalarının açılmasında ve verimli çalışmada birinci derecede müessis faktörler arasındadır. Ücretlerin satınalma gücünü azaltırken, toplu sözleşme düzeni içinde nakdi ücretleri yükseltme imkânı sağlayan sendikalar üyelerinin satınalma gücünü muhafaza etme ve daha yüksek hayat standartını sağlamak gayretleri ile ücret-sıfat yarışını hızlandırmaktadır. Bu bakımından ücret-maliyet-sıfat münasebetlerinin kalkınmayı kösteklemeyecek şekilde ayarlanması istikrara dönük tedbirlerin alınması gerekmektedir." (Odalar Birliği, İktisadi Rapor 1974).

Bu tarihlerde —ve sonrasında— iki ana konu sürekli gündeme getiriliyor. Birincisi yeni değildir; ücret artırıları ek satın alma gücünün tüketime yönelik, sanayii pazarının genişlemesine yol açtılarından hoşnutluğa karşılanmıştır. Talebin, genişleyen üretim düzeyi ile karşılaşabilmesi de belirli bir fiyat istikrarı sağlamıştır. Bu nedenle ücretlerden yakinılmaya hemen başlanmamıştır.

"...teorik olarak, genel ücret seviyesinin verimlilikten daha az, kârların ücretlerden daha çok artması, vasıfsız işçilerin ücretlerinin asgari geçinme seviyesinin çok yakınında tutulması lâzımdır... Ücretlerin fiyatları izlemesi gereklidir, fiyatların ücretleri takip etmesi, memleketimize toplu sözleşme sisteminin gereğince uygulanmadığını göstermektedir." (Odalar Birliği, İktisadi Rapor 1970).

Bu tarihlerde, işçi ücretlerindeki

artışların, "lizumundan fazla" ve "lizumu kadar" diye ikiye ayrıldığı ve "lizumundan fazla" olan artışların "...milli ekonomi üzerinde olumsuz yönde etkili..." olduklarının ileri sürüldüğü (Odalar Birliği, İktisadi Rapor 1972) sık sık görülmektedir.

1970'li yılların ortalarına doğru iki önemli olay Türkiye ekonomisinin zaten bozuk olan dengelerini derinden etkiler: Petrol şoku ve Kıbrıs. Birincisi, yalnız Türkiye'de değil, tüm dünyada yeni dengeler oluşturan gelişmeleri uyarırken, ikincisi, bir yandan "askeri harcamaların artması", öte yandan —ve daha da önemlidir— Türkiye'ye konan "ambargo" sonucu, izleri hâlâ sürmekte olan bunalıma yol açar. Böyle bir ortamda, enflasyon hız kazanırken, ücret artışlarını hedef alan değerlendirmeler de yoğunlaşır:

"Dünya ülkelerini ve bu arada Türkiye'yi de içine alan enflasyon dalgası etkilerini devam ettirmektedir. Türkiye gibi gelişen bir ülkede enflasyon, daha doğrusu fiyat artışları toplumda sayıları artan ücretlerin satınalma gücünü azaltırken, toplu sözleşme düzeni içinde nakdi ücretleri yükseltme imkânı sağlayan sendikalar üyelerinin satınalma gücünü muhafaza etme ve daha yüksek hayat standartını sağlamak gayretleri ile ücret-sıfat yarışını hızlandırmaktadır. Bu bakımından ücret-maliyet-sıfat münasebetlerinin kalkınmayı kösteklemeyecek şekilde ayarlanması istikrara dönük tedbirlerin alınması gerekmektedir." (Odalar Birliği, İktisadi Rapor 1974).

"...toplu iş sözleşmeleri, grev ve lokavt kanunu yürürlüğe girdikten sonra yapılan sözleşmelerle işgücündeki verimlilik artmadığı veya arttıysa bile bunun derecesi belli olmadığı halde, İDT'ler önemli yeni yükler altına girmişlerdir. Özellikle sosyal yardım işçilik masraflarını artırmış, fakat emek müessiriyeti aynı ölçüde artmamış olmadığı için, işçilik maliyeti yükselmiştir." (Odalar Birliği, İktisadi Rapor 1968).

"...teorik olarak, genel ücret seviyesinin verimlilikten daha az, kârların ücretlerden daha çok artması, vasıfsız işçilerin ücretlerinin asgari geçinme seviyesinin çok yakınında tutulması lâzımdır... Ücretlerin fiyatları izlemesi gereklidir, fiyatların ücretleri takip etmesi, memleketimize toplu sözleşme sisteminin gereğince uygulanmadığını göstermektedir." (Odalar Birliği, İktisadi Rapor 1970).

Bu tarihlerde, işçi ücretlerindeki

Devlet memuru, esnaf ve sanatkârlar ve tarım sektöründe çalışanlar gelirleri arasında büyük çelişki ve dengesizliklere yol açmış bulunmaktadır." (Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, XII. Olağan Genel Kurul Çalışma Raporu).

Salt mantık açısından bakıldığından da, mevcut gelir dağılımı veriiken, işçi ücretlerindeki artışlar kârlardan karşılanmadıdan, fiyatlar yatsıstdığından, üretilen malları satınalma durumunda olan başka katmanların aleyhine olmaktadır. Ama toplu sözleşme düzeninden gelen amaç, gelir dağılımını veri almak ve çıkarı aynı doğrultuda olan katmanları karşı karşıya getirmek değil, gelir dağılımindaki dengesizliği gidermek olsa gerek...

Oysa, ücret artışlarının maliyetleri artırdığı, bu nedenle de fiyatların arttığı savi, hiçbir çalışma tarafından doğrulanmış değildir. Öyle ki, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu tarafından verilen istatistikler bile tersi bir sonuç ortaya koyamamıştır.

Örneğin, 1970'li yılların başında Devlet Planlama Teşkilatı'na yapılan İmalat Sanayiinde Maliyet Analizleri'ne göre, ücretlerin toplam maliyet içindeki payı, işkolundan işkoluna, sektörden sektör'e yüzde 8 ile yüzde 50 arasında değişmektedir. 1977 yılında, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanırken toplanan Çalışma Sorunları Özel İktisat Komisyonu Raporu'nda da, ücretlerin katma değer ve üretim içindeki paylarının, fiyat artışlarına neden olamayacak kadar ömensiz olduğu vurgulanmıştır. Rapor'a göre, imalat sanayiinde, 1965 - 1973 döneminde, ücretlerin katma değer içindeki payı yüzde 20,9 ile yüzde 24,2 arasında, üretim içindeki payı da yüzde 10,3 ile yüzde 14,3 arasında değişmiştir.

Devlet tarafından verilen oranlar, yapılan özel çalışmaların bulguları tarafından da doğrulanmaktadır. Örneğin, Türkiye Yapım Sanayi Özel ve Kamu Kesiminde Kârlılık (Ayla Sevand, 1973) adlı çalışmada, ücretlerin maliyet içindeki payının yüzde 3 ile yüzde 23 arasında değiştiği, Türkiye İmalat Sanayiinde Uretim Yapısı, 1963 - 1973 (Yakup Kepenek, 1977) adlı bir başka çalışmada da, bu değişimden yüzde 3,3 ile yüzde 26,9 arasında olduğu ortaya konmuştur.

Öte yandan, ücretlerin toplam maliyet içindeki payının düşüklüğü, sermayenin kendi çalışmalarında da görülmektedir. TISK'in verdiği istatistikler de, 1971 - 1974 dönemindeki işçilik giderlerinin toplam gi-

derlerin yüzde 17,6'sı ile yüzde 18,8'i kadardır oluşturduğunu göstermektedir.

Ayrıca, işgicinin maliyetinin toplam maliyet içindeki payının bazı sektörlerde, bazı işletmelerde gerçekte yüksek olması olasıdır. Ama bunu söylemek başka seydir, genel olarak Türkiye'deki ücretlerin hızlı arttığını ve fiyat artışlarının tek sorumlusu olduğunu söylemek başka seydir.

Türkiye'de, Aralık 1979'da iktidar bir kez daha değişir. Odalar Birliği de "yeni hükümet"e, "Ülkemizin Önemli ve Acil Sorunlarına İlişkin Görüşler ve Öneriler"ini sunar (bkzn. Türkiye İktisat Gazetesi, 13 Aralık 1979).

"Enflasyonun sürekli şekilde trammanmasının başlica etkinliklerinden biri olan ücret artışlarının düzenli bir seviyeye getirilmesi için; a) İşyeri veya iş kollarında verimlilik artışının ön planda tutulması zorunludur. Ücretlerin yeniden tespiti yoluna gidilirken artışların maliyetlere ne ölçüde yansıyacağı ve üretim artırcı etkinin ne olacağı hesaplanmalıdır. Ayrıca, işletmelerin yeni istihdam imkânlarına katkı olabilecek büyümeye ve genişleme zarurellerinin de gözönünde tutulması gereklidir. b) Mutlaka genel bir ücret politikası tespit olunmalı ve geliştirilmelidir. Bu amaç ile yıllık milli gelir artışı, önceden tespit olunan fiyat yükselişi ve mikro seviyede işletmelerin verimlilik kriterlerinden hareket edilerek, ücretlerin belli esaslarla bağlanması, bir üst tavan tespiti imkânlarının araştırılması ve bunlar yapılrken gerek işletmeler ve gerek kamu gerek özel sektör arasında adeta bir anarji durumu arz eden ücret dengesizliklerini getirici tedbirler getirilmelidir."

24 Ocak Kararlarından birkaç hafta önce de Odalar Birliği Başkanı Mehmet Yazar şunları yazar (Tercüman, 7 Ocak 1980): "Ulke düzeyinde toplanan ücretlerin toplam maliyet içindeki payı hakkında bir açıklama yapmak güçtür...

Hayat pahalılığı karşısında aciz ve çaresiz duruma düşen vatandaş, aşırı ücret artışlarının enflasyonun önemli bir sebebi teşkil ettiğini bilmelidir... İşçi ücretlerinde üretim ve verim artılarını gözeten kriterlede dayalı bir ücret politikasını geliştirmeye kesin ihtiyaç vardır."

Sonrası, "tarih" olmayacağı kadar yakın; artan enflasyon ve enflasyonla mücadele adına artıtı sınırlanan ücretler, askiya alınan toplu sözleşme düzeni ve gerileyen gerçek ücretler.

Bütün bunları "laf olsun" diye,

"tarihte neler olmuş" diye yazmadık. Türkiye'nin önündeki beş yılı kapsayan Beşinci Plan'da yer alan "çalışma hayatı"na ilişkin satırları okurken, son on beş - yirmi yılda ileri sürülen talepleri hatırlatırız ve hatırlatalım dedik.

Beşinci Plan'ın anılan bölümünde yer alan bazı kavramlar ve önumdeki beş yıl boyunca uygulanacak olan politikalar üzerinde durmak gereklidir. Örneğin, bir 490. paragraf var: "Toplu iş sözleşmelerinde yer alan ücret sistemlerinin, verimlilik, iş ve liyakat değerlendirmesi teknikleri üzerine kurulmasının temini için gereklili tedbirler alınacak, bu maksatla 'Eşit işe eşit ücret' ilkesi, verimlilik ve liyakat değerlendirmelerini de kapsayan 'eşit prodüktif emege eşit ücret' ilkesi ile birlikte uygulanacaktır." Çevirişi söyle: "Eşit işe eşit ücret" ilkesi lafta kalacak, ücret artırıları, verimlilik —ve her neye liyakat— tarafından belirlenecektir. "İyi" diyelim, ama verimlilik ve liyakat nasıl saptanacak. Çünkü bir sonraki paragrafta "sektörel ve genel verimlilik ile, başta emek verimliliği olmak üzere, kismi faktör verimliliğindeki gelişmelerin sıhhatli bir şekilde takip edilememesi, ücretlerin verimlilik ilkeleri çerçevesinde tespitine yönelik çalışmaları sınırlandırmaktadır" deniliyor. Şimdi sormak gereklidir: "Verimlilik artışı nasıl saptanacak da ücret artırılarında ölçüt olarak kullanılacak?" Yanıt bulmak için uzağa gitmeye pek gerek yok. Beşinci Plan'da yer alan 494. paragraf bu sorunun da yanıtını veriyor: "Çalışanların reel ücretlerinin gerilememesi esastır." Bu demek ki, "reel ücret artışı" söz konusu değil, siz reel ücretlerinizin gerilememesine bakın.

Öte yandan, pek önemsenmeyen bir 496. paragraf ve burada geçen bir deyim var: "İşyerine mensubiyet şurur." Bu deyim açılıncı, ücretlerle ilgili bekleyişlerin neler olabileceği daha bir belirginleşiyor. "İşyerine mensubiyet şurur", Türkiye'yi Ortadoğu'nun Japonya'sı yapmayı hedef aldığı söylenebilir. Özal'ın bu yaklaşımının ücret düzeyindeki izdüşümü. Özeti söyle: İşyeri bir "aile ocağı"dır; kol işçisiyle, kafa işçisiyle, sahibiyle büyük bir aile ve bu ailenin her bireyi, kendi çıkarlarından önce, hem ailenin bütününe, hem de diğer bireylerinin çıkarlarını gözetmek durumundadır.

Bu yaklaşımı ve Beşinci Plan'da yer alan diğer yaklaşımı, toplu sözleşme görüşmeleri için masaya oturacak olan işçi sendikalarının iyi değerlendirmeleri gereklidir.

Plan Bir Denge Aracı mıdır?

■Ergun TÜRKCAN

5. Plan, tipkiyoksul mahallesine gelen kız çocuğu gibi, kadersız, kimsesiz ve ceyizsiz, "elde olmayan sebeplerle", istenmeden doğdu. Ne "ebeveyn" ne de çevre bu talihsizle fazla ilgilendiler. Birkaç demeç birkaç da makale hepsi o kadar. Herkes uzun mektep tatili ne tekrar giriverdi.

Bundan yirmi yıl önce böyle miydi? Plan her şeyden önce bir fetişti. Plancılar da birer olağanüstü insan sayılırlardı. Hâlâ DPT'de ufak bir görev almış memur bile, arada derecede, ünvanına "plancı" etiketini ilâve ediyorsa, bu toplumsal prestijin bir nebze süregünü gösterir. Plancılar-

dan birinin istifası ya da demeci her zaman ortalığı karıştırır, "kutsal" plan metninde herhangi bir değişiklik "tahrifat" skandalı sayılıp, basında günlerce siyasi olay mertebesinde tartışılar durdurdu. DPT Müsteşarı, müsteşarların en önemlisi, hattâ bürokrasının merkezi sayıldı. Aydızların bir kısmı, bu müsteşarlığı bakan koltوغuna değiþmezdi. 1980'den sonra bu makam "de facto" boşaltıldı; işlevi teşvik belgesi dağıtmak olan küçük bir devlet dairesinin statüsüne indirgendi. Bu da serbest piyasa (her ne kadar serbest ise) kargasasını araç değil amaç haline, onu da fikri sabit haline getirmiş bir iktisat politikası için doğal sayılır.

Denge, büyük ölçüde neo-klasik iktisadın geliştirdiği, "incelttiği" bir kavramdır. Üretim faktörlerinin kendi aralarında ve hasila arasındaki belli ilişkilerin temelden bozulması, büyümeyen "normal" bölüşüm çizgisinde seyretmesiyle ilgili teorik bir düşünce aletidir. Sorunun altında, tasarruf-yatırım, faktör-hasila (verimlilik) ilişkileri ve neo-klasik üretim fonksiyonu biçimleri yer alır. Dengenin bozulması, teknik olarak, üretim faktörlerinin üretim ve bölüşümde ağırlıklarının değişmesi, emek-sermaye arasındaki "müssess" ilişkilerin bir şekilde bozulması anlamına gelir. (Bu konuda teknik ayrıntıya girmeyi de, belli bir literatür göstermeyi de gereksiz buluyorum. Hemen her büyümeye iktisadi kitabında yeterli bilgi bulunabilir.). Böyle olunca, "bazı şeylerin değişmemesi için birçok şeyin değiştirilmesi gerekebilir."

KAVRAMIN EHLİLEŞTİRİLMESİ

Plan kavramı 1930'larda her şeyi kökten değiştirebilecek bir araç olarak hayatı geçirildiğinde ortodoks iktisat bu mekanizmayı aforoz etti; ta 1950'lerin sonu, 60'lara kadar. Bu iktisadın baş rahipleri, piyasa mekanizmalarını daha etkin ve "kutsal" saymaktan öte, merkezi karar sistemi ile yapılan değişiklıkların geleneksel toplumları "normal tarihi" gelişme yollarından çevirdiği, "dengeyi" tamamen bozduğu gereği ile plana karşı çıktılar. Sonra akıllı neo klasikler ya da neo klasiklerin akılları, Keynes iktisadının uygulamaya konulmasından

DENGE ODAKLANMASI

Plan fetişi zamanla yıkılıp, plan hazırlama süreci, hükümetin ve uluslararası finans sisteminin normal "rutini" içine girince tartışmalar da yavanlaştı. Bir tür gelenek haline gelmiş ulusal ve uluslararası "bilimsel" toplantılar, seminer ve kolkokular zahmete değer bulunmadı. Plan tartışmaları da, Emekli Sandık Kanununun filan maddesi veya Hıfzıssıhha Yönetmeliği değişikliği gibi, teknik düzeyde "uzman" tartışmalar düzeyine indirgendi. X Sektörünün beklenen ilgiyi görmediği, Y sektörü tedbirlerinin yetersizliği ve en önemli ileriçi çevrelerden gelen, Planın dengesiz ve tutarsız olduğu biçiminde eleştiriler...

da derslerini alarak, planın, sadece bir araç olduğunu, dengeleri bozmak yerine, dengeleri korumak, yeni dengeler yaratmak, "dengeli büyümeyi" (steady state growth) sağlamak için de kullanılabileceğini keşfedince olay tersine gelişti; farklı gelişme düzeylerindeki toplumlara tavsiye edilen uluslararası bir reçete oldu.

V. Cumhuriyetin, savaştan sonra ekonomik kargaşa içindeki Fransa'yı III. Cumhuriyet Fransa'sı gibi "dengeli", finans bakımından kuvvetli bir burjuva cumhuriyeti haline getirmesinde planlama tekniklerinin rolü yok mudur? Türkiye'de kapitalizmin gelişmesinde, özel sektörün devletten adam çalarken devlete adam verir hale gelmesinde planlı kalkınma çabalarımız yabana atılabilir mi?

O bakımından, 5. Planın dengesi ve tutarlılığından pek kolay şüphe edilemez. Hattâ "asır" dengeli ve tutarlı olduğu iddia edilebilir. Planı yapanların da, en az eleştirenler kadar neo klasik iktisat aletlerini bildikleri ve kullandıkları kabul edilmelidir. Zaten, "mahalli" bir denge hatası yapılsa bile, uluslararası denetim mekanizmalarının gözünden kaçmaz. Global bir finans regülörü olan IMF ile sanayileşmeyi planlayan, programlayan Dünya Bankası (IBRD), daha dikkatli bir ekip çalışması ile gereken düzeltmeleri yapabilir. Bir de bu taraftan, planın daha dengeli olması için ikaza gerek yok. Bu tür eleştirenin ucunda, "eğer ben yapsaydım, sizden daha dengeli bir plan yapardım" sonucu çıkabilir. Oysa, Türkiye'nin dengeli değil, dengeleri değiştiren, yeni bir toplum ve ekonominin temellerini atmaya yönelik bir plana ihtiyacı vardır.

TAHMİN ARACI MI, HEDEF ARACI MI?

Planlar bir tahmin aracı değildir, tahminleri içerir, kullanır. Planın bir tahmin aracı olma niteliği, plancıların aklında fazla yer tutarsa, tahminlerin doğru çıkması için çok muhafazakâr davranışa, süreçte mahcup olmamaya çalışırlar. Eleştirenler de aynı davranışla, spor toto kolonları ile plan hedeflerini karıştırılmaya başlayınca, sonuçta iş, kimin daha "dengeli" plan yaptığı ya da yapacağı konusunda bir açık artırmaya dönüsür ki bu daha çok

muhafazakâr tarafın puan kazanmasına yol açar.

Plan toplumsal (siyasi) iradenin, toplum kaynaklarını (potansiyelini) sonuna kadar kullanarak varabileceği hedefleri gösterir, bir anlamda bir hayalleme (imagination) sürecidir, güçlü hamlelerle büyük hedeflere ulaşmanın aracıdır. Plan, maddi birikimle bilgi birikiminin bileşkesinin mevcut sınırlarını aşmayı, gelişmeyi bu sınırların çok ötesinde düşünmeyi gerektiren bir disiplin, bir motor güçtür. Muhafazakârlar bu gücü bilmediklerinden değil, bu sınırların belli toplumlar dışında, bir çok küçük büyülü toplum tarafından aşılmamasını istemediklerinden bu yaklaşımı hayalcılıkle damgalalar. Büyük hiçbir şeyi düşünemeyen, hayalleyemeyen kimi küçük burjuva aydınları da, kapitalizm ile modern sanayii birbirine karıştırdıklarından, kapitalizmin ilerisinde değil,

Türkiye'nin dengeli değil, dengeleri değiştiren, yeni bir toplum ve ekonominin temellerini atmaya yönelik bir plana ihtiyacı vardır.

... iş, kimin daha "dengeli" plan yaptığı ya da yapacağı konusuna dönüşürse, bu daha çok muhafazakâr tarafın puan kazanmasına yol açar.

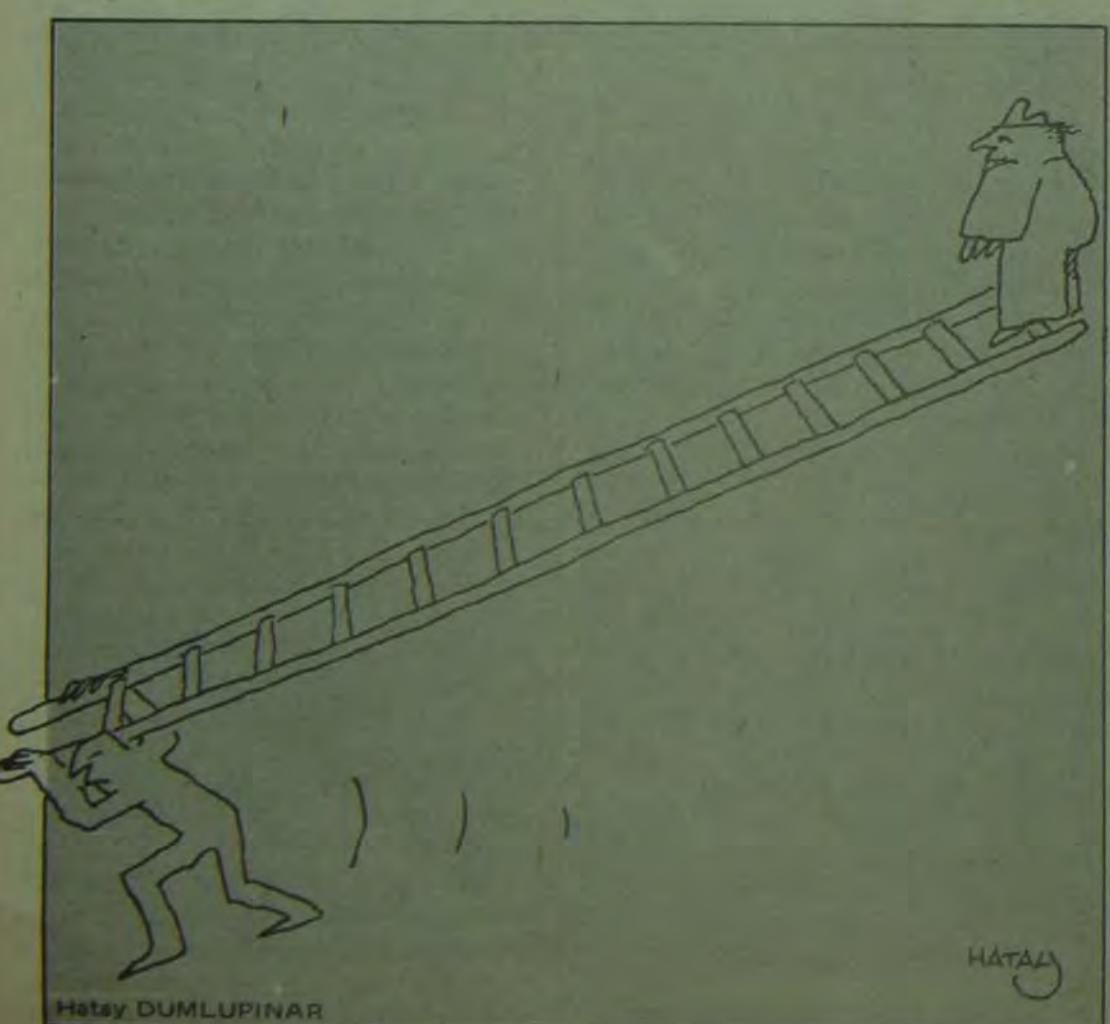
Şekilde, büyük bölümyle gerçekleşecektir. Sonuçta belirlenmiş büyümeye hızlarına varılmasa bile, bu sınırlara yaklaşıldığı, 856 paragrafin (5. Plan 122 sayfa içinde 856 paragraftan oluşan, hedefleri gibi kendi metni de küçük olan bir dökümandır) büyük kısmının gerçekleştiği ya da gerçekleşmesi için çalışmalarla başlandığı ifade edilecektir.

SAYILAR KOROSU

Eğer dikkatle incelenirse, 5. Plan (ve önceki dördü), sektörlerin hattâ ismi olsun olmasın kamu ve özel sektör firmalarının yıllık iş programları ve bütçelerinden alınmış "mikro cümlelerle" inşa edilmiş kanaatini verir.¹ Bütün bu cümlelerin taşıdığı sayısal değerler bir girdi-çıktı tablosuna yerleştirilerek aralarındaki teknik (organik) bağlantılar sağlanmış gibidir. Bu çerçevede içinde, mikro cümleleri topladığınızda, bir şekilde, makro hedeflere ulaşmaktadır. Ama, hiçbir şekilde, makro hedeflerden, sektör hedeflerine, mikro cümlelere ulaşmadığı muhakkaktır. Sadece, makro büyümeye hızı, girdi-çıktı yazımıyla sektörler ve alt sektörlerde dağıtılmıştır. Büyümeye hızı ise, bu küçük cümleler toplamının nereye varabileceği hissedilerek konulmuş, sözcüm ona dışsal bir tercihtir. Bu tercihte büyük bir iddia ve irade gücü yoktur. Plan, "böylesi gelmiş böyle gider" in sayılar korosuya söylemeye碧imlidir.

5. Plan o kadar iddiasız ve isteksizdir ki, büyük lâflarla ilân edilen ihracat patlaması bile, Plan sonunda sadece ikiye katlanmış bir değer ifade ediyor. (1983'de 5728 milyon dolardan 1989'da 11.600 milyon dolara, yılda ortalama yüzde 10.63'lük bir artış hızı.). Ihracatın milli geliri (GSMH) içindeki payı da 11.17'den 15.9'a yükseliyor ki, İstanbul'da "sivil toplum" sloganı arkasına gizlenmiş, 24 Ocak iktisadının entellektüel has destekçileri ile dünya ekonomisinde Türkiye'nin payını bundan daha yüksek tutuyorlar. Bu planda "Büyük Türkiye" ile ilgili hiç bir iz yok.

5. Planın dünyası sanıldığından da küçüktür. Çok güvenilen yabancı sermaye girişini, 5. Plan beş yıl içinde 1.235 milyon dolar tahmin ediyor; o da sadece tahmin... Türkiye yi ve istikrar politikasını çok seven ve takdir eden yabancı sermaye, Plan döneminde ancak 2-3 büyük

tesis kuracak kadar bir cömertlik gösterebileceğini imâ etmiş oluyor; ya da bizimkiler büyük bir iyimserlikle bunu böyle algılamak istiyorlar yani -hayal ediyorlar. Hayalleri bile küçük ve ömensiz.

Almaktan hiç korkmadığımızı defalarca ifade ettiğimiz dış kredilerde bile koca Türkiye'nin dış finansman ihtiyacı yılda 3 Milyar dolar civarında tahmin ediliyor. (Dönen boyunca toplam 16.270 milyon dolar.). Bir kaç çok uluslu firmadan, rutin tahlil ihracı kadar. Büyüyen, değişen ve dışa hızla açılan büyük bir ekonominin değil, neka-hattek bir hastanın asgari ihtiyaçları... Turizm ve diğer görünmeyen kalemlerle (yurtdışı müteahhitlik karlarının transferleri de dahil), navlun ve transit taşımacılığı için öngörülen "büyük" hedefleri ise burada sıralamak gereksiz. Sonuçta Türkiye'nin cari işlemler açığı (görünmen ve görünmeyen kalemlerinin toplamı) değişmeyecektir. (1984 yılında 1.250 milyon dolar olarak gerçekleşmesi beklenen cari işlemler açığı, 1989 yılında 1.383 milyon dolara yükselecektir.).

JAPONYA MI?...

Şimdi daha ciddi bir konuya gelelim. Türkiye'nin "Ortadoğu'nun Japonyası" olması iddiasının 5. Plan'daki izlerini araştıralım. Bilindiği gibi Japonya, bir sanayi ve teknoloji devidir. Gücü, büyülüğu ve etkenliği her gün biraz daha artıyor. Dünya ticaretindeki, hele ileri teknoloji mallarındaki payı ABD iktisatçılardan düşündürecek boyutta. Avrupa, belki on yıla kadar, Japonya ile karşılaşılabilir bir ekonomik ünite olmaktan çıkacak.

Japonya bu etkenlige, 1950'lerden bu yana, giderek artıldığı araştırma ve endüstriyel geliştirme faaliyetleri ile ulaşmıştır. Japon büyümüşün ve hızlı verimlilik artışının altında, (tabii, çok hızlı bir yatırımla birlikte ve aynı anlama gelmek üzere) araştırma faaliyeti ve onun ayrılmaz parçası modern teknik öğretim mevcuttur. Japonya'nın (A ve G) faaliyetine ayırdığı kaynaklar son yıllarda milli gelirinin yüzde 3'üne yaklaşmıştır. Aynı ölçekte değil, yüzde bir ölçünde bir A ve G harcaması, Türkiye'de, 1984 GSMH'ya göre 120 milyar liraya ulaşır ki, 5. Planın 702. paragrafinde, hareket noktası olarak kabul ettiği 'Türk Bilim Politikası 1983 -

2003' konulu çalışmanın 409/b paragrafının önerdiği hedef budur, nasıl olup da gerçekleşeceği bir meçhuldür.²

Aslında, Planın "Sosyal Hedef ve Politikaları" Bölümünde Sosyal Hizmetler, Esnaf Sanatkar ve Küçük Sanayici ile Köye Götürülen Hizmetler kesimlerinden sonra XV. kesimde yer alan 9 paragraflik "Bilim-Araştırma Teknoloji", Plan sistemi içinde yerinden hedeflenenin belirsizliği, hazırlanmış ve hazırlanacak anaplan ve çalışmalarla referanslarıyla, zaten gereksiz bir yama gibi sırtmaktadır. 1983 yılında, araştırma ve geliştirme faaliyeti olarak uluslararası standartda ne kadar uygun olabileceğini tartışmadığımız 27 milyar TL fiili A ve Garantimasının 1990'larda, gerçek faaliyet olarak 170 milyarın üstüne çıkmasına ilişkin, bir kaynak tahsis ya da kriteri planda gözüküyor.³

Plan, "böyle gelmiş böyle gider" in sayılar korosuyla söylemenin biçimidir. Dünyası sanıldığından da küçüktür.

Büyük bir iyimserlikle büyüğü algılamak isteyenler, hayal ediyorlar. Hayalleri bile küçük ve ömensiz..

Eğitim, özellikle Yüksek Öğretim sistemimizin böyle bir bilimsel ve teknolojik patlamayı gerçekleştirebilir gerçekleştiremeyeceği, bunun Plan metnine akseden politikalarını, burada tartışmayı ve plandan veriler getirmeyi bile yersiz görüyorum. YÖK darbesinden sonra üniversitelerimizin Plan dönemi sonunda 1982'deki durumuna gelip gelemeyeceği belki bir tartışma konusudur ve bu tartışma da, güncel olarak, sürtüp gidiyor.

KÜÇÜLME DÖKÜMANI

Sonuç olarak, 5. Plan Türkiye'nin "ne olması ne olmesi" için hazırlanmış, daha doğrusu bunu temenni eden bir tahmin metnidir. Türkiye'nin kendi içindeki ve uluslararası sistemdeki dengelemelerini korumasına yardım edecek, sanayileşme hamlemini çok geri bırakıracak, şehirleşmenin sorunlarını çözeme-

cek, yaratıcılığımızın gelişmesine hiçbir imkân tanımayan, kısaca toplumuzun, büyük potansiyelini hiç dikkate almayan bir dökümandır. Bu planda, şimdiden kadar başlamış, başlamadığı halde önceki planlara proje olarak girmiş büyük yatırım projeleri dışında hiçbir yeni proje ve tasarrının yer almamış olması, sadece mevcutların bitirilmesine çalışılacağının belirtilmesi bile, büyük ve yeni projeler demeti olan planın yatırımcı niteliği hakkında yeterli bir kriterdir.

1- Mikro cümlelerde örnekler: (Paragraf sayıları parantez içinde gösterilmiştir)

- "Basım sanayiinin gelişmesi ve verimliliğinin artması için kâğıt ve kağıtlarda milletlerarası matbaacılıkta kullanılan gramaj, parlaklık, ebat, südengesi, ambalaj yapısına uyulmasına ve kalite kontrol sisteminin geliştirilmesine çalışılacaktır."(295). İşte bu önleme, kitap ve dergi satışları çok artacak, daha ucuz ve kaliteli kitaplara çıkacaktır.

Ekonomi bilimine ve projeciliğe katkılar:

- "...kurulacak yeni çimento fabrikalarının hammaddenin yanında bulunması ve ekonomik ölçekte olması esas alınacaktır... çimento fabrikaları yarım seviminde yeterli linyit arzının sağlanmış olması kaydıyla linyit kullanımına öncelik vereceklerdir."(327) Uretim teknolojisi:

- "Çağdaş teknoloji de gözündünde tutularak imkânlar ölçüünde standartizasyona gidilerek, yüksek kapasiteli, darası hafif vagon üretimine geçilecektir."(371).

- "Elektrik enerjisinde kaliteyi iyileştirmek amacıyla gerekli tedbirler alınacaktır." (376/15).

- "THY işletmesinin daha düzenli ve etkin biçimde yapılması için gerekli bilgisayar sistemi plan içinde hizmete verilecektir." (411).

Hizmetlerde etkinlik:

- "TRT Hizmet birimlerinin dağılığının önlenmesine çalışılacaktır." (426).

- "Turizm hareketleri ile ilgili istatistik verilerin yetersizliği dikkate alınarak.. bilgiler de sağlanmaya çalışılacaktır." (431/4).

- "Turizm Bankasının doğrudan yatırım yapması yerine fonların kredi olarak kullanılması tercih olunacaktır." (421/6).

- "Görevleri esnasında suç işleyen polislerin tutuklanması, yargılanma ve cezalarının infazında ortaya çıkan sorunları çözüm amaciyla gerekli düzlemler yapılacaktır." (435/8).

2- "Araştırma ve geliştirme harcamalarının Gayri Safi Milli Hasılaya oranı, bugünkü % 0,24 mertebesinden, 1990 yılında % 1, 2000 yılında % 2'ye çıkarılmalıdır. (Türk Bilim Politikası, Ekim 1983, s.100.)

3- Ibid., s.65.

Aslan B. Kafaoğlu: "Halka mal edilmeden plan olmaz."

■ Söyleşi: Sadika Dikna ERDEN

□ Plan uygulaması ve plan fikri nasıl ortaya çıkmıştır ve nasıl gelişmiştir?

■ Bilindiği gibi Sosyalist düşünürler, piyasa ekonomisi yerine sömürmeye elvermeyen bir ekonomik düzen getirmek iddiyasındadırlar. Piyasa ekonomisi, arz ve talep denen mekanizmalar işlemeyince, onun yerine bir mekanizma konmak gereklidir. Bu nedir? Bunu Marks'tan başlayarak sosyalist düşünürler plan olarak ortaya koymuşlardır.

□ Biraz daha açar misiniz?

■ Plan demek toplumun gereksinimlerinin sıraya konması...

□ Bunun faydası neydi?

■ Buna göre iktisadi faaliyet ve etkinlikler sürdürülürse, hem toplum daha hızlı kalkınır hem de kalkınmanın nimetleri halkın arasında, sınıflar arasında daha adaletli dağılır diye düşünüldür; faydası bu. Plan fikri buradan doğdu ve ilk sosyalist ülke Sovyetler Birliği'nde uygulamaya geldi. Yalnız plan yapmak o kadar kolay bir şey değil. Elde toplumu iyi tanıtan belgeler gereklidir. Toplumun barış ve huzur içinde ve enflasyonsuz bir gelişme içinde olması gereklidir. Oysa Sovyetler Birliği iktidarı kurulduğunda Sovyetler Birliği'nde bildiğiniz gibi bir iç savaş vardı ve iktidar egemen değildi. Bu sebepten belgelerin toplanması ve tasnif edilmesi, toplumun mutluluğuna uygun hedeflerin seçilmesi zaman aldı. Aradaki zaman bos geçirmemek için Lenin bir elektrik mühendisi olan Stromin'in kafa kafaya verip, geçici bir enerji planı yaptı. Bu, kit olan enerjinin sanayi dalları arasında ve tüketime dağılımı en iyi bir biçimde sağlayan bir plandı. Bu bir

süre tatbiik edildi. İlk ve entegrale sosyalist planlama 1927'de Stalin zamanında başlandı. Üç plan döneminde geçti. Sovyetler Birliği 2. Dünya Savaşı'na kadar...

□ Sosyalist Plan uygulamalarının 2. Dünya Savaşı öncesi gelişmelerini anlatır misiniz?

■ Sovyetler Birliği bu ilk üç planda çetin tercihler karşısındaydı. Bir kere tarımı makineleştirmesi, bunun için de ağır sanayii kurması lazımdı... Bir de savaş bulutları görmeye başlamıştı bithassa ikinci beş yıllık plan zamanında... Bunun için de bir savaş sanayii kurmak zorunluluğunu duydu. Bunun için çok büyük yatırım yapmak gereklidi, harcama gereklidi. Bu harcamayı yapmak için de geniş ölçüde baskı uygulayarak tasarruf sağladılar. Bu uygulamalar, gerek içerde gerek dışarıda büyük tepkilere neden oldu. Bu tepkiler nedeniyle de sosyalist planlama ve sosyalizm, başta halkın üzerinde çok kötü notlar aldı, içinde bulunduğu koşullar dünümenden suçlamalar aldı. Yürüdü de. Belki hatalar da vardı. Fakat bu hatalar çok çetin tercihleri yerine getirmek için yapılan zorlamlardan ileyi geliyor.

□ Kapitalist dünya ve plan fikri ile IMF ve Dünya Bankası'nın ilişkileri nelerdir?

■ Aslında kapitalist dünya inanma esasına dayanan bir tercih, bir felsefe içindedir. Yalnız bu konuda bunalımlara düşünce plan olsa diye düşününlür. Dünya kapitalizminin büyük bunalımlardan kurtulmasında büyük rol oynayan İngiliz iktisatçı ve düşünürü John.M.Keynes ilk olarak plan fikrini başka terimlerle ifade ederek ele almıştır. Bunun sebebi demin de anlattığımız gibi sosyalist planlanmanın çok şirin olmayan

biçimde görünmesi idi. Keynes bu-nu yatırımların sosyalizasyonu diye ifade etti. Diyordu ki: Benim burada ileri sürdüğüm para tedbirleri kusa evreli önlemlerdir. Kapitalizm uzun evrede istikrara, kararlılığa, gelişmeye kavuşturmak istiyorsa yatırımları sosyalize etmelidir. Yatırımların nereden hangi kaynakla sağlanacağı ve bu kaynakların nereye sarf olunacağı sosyalize bir biçimde kararlaştırılmalıdır. Burada özel bir kesimin ortadan kalkmasına ihtiyaç yok. Toplumun tercihleri esastır di-yerek piyasa tercihlerinin önüne sosyalist tercihleri koyarak, bence aslında plana işaret etmiştir. Nitekim savaş sonunda IMF ve Dünya Bankası ve başka batılı ekonomiler plan fikrini bu girizgaha dayanarak sosyalist mülkiyet olmadan özel mülkiyet olur diye ileri sürmüller ve bazı ülkeler kabul ettirmiştir. Bu arada dünya kapitalist düzenine yeni bir kapitalist ufuk açmak için kurulan IMF ve Dünya Bankası uy-gulamalarında, bithassa Dünya Bankası yapacağı yardımlarda ülkelerden yazılı bir belge almak maksadıyla plan yapmaya onları zorlamak istemiştir ve bunu da yapmıştır. Bazi gelişmiş ülkeler bu Dünya Bankası modeli planlara başlamışlardır.

□ Hangi ülkeler..?

■ Gelişmiş ülkelerden Fransa mesela... Örneğin Hindistan bizden önce başlamıştır. Pakistan planını Amerikalıları ihale etmiştir. Dünya Bankası onun adına plan yapmıştır. Hindistan kendi planını kendi yapmıştır, fakat Dünya Bankası felsefesi içinde. Bu suretle yeni bir Sosyalist olmayan ve bizim plan diyeme-yeceğimiz, bizde de sonra uygulanın bir plan türü ortaya çıkmıştır.

□ Dünya Bankası'nın istediği planlamayı fikir olarak geliştirenler olarak kimleri gösterebilirsiniz?

■ Tinbergen mesela, aslında Hollandalı bir fizikçi; çok insancıl, çok kafalı, büyük bir alım... Ve vaktiyle de sol, sosyalist. Bithassa toprak mülkiyetiyle özel mülkiyeti onaylamayan bir kişi, fakat bence, düşününen sosyalist veyahut gelişme planlayıcısı düşünüsü değil. Bunun gibi örneğin Ceilleri... Kennedy ve Eisenhower'a da danışmanlık yapan, girdi - çıktı tablolardında ustad bir kişi. Bunlar hep kapitalist dünyada yetişmiş, plan düşünen, fakat planı hep serbest piyasa mekanizmasıyla bağdaştırmak isteyen, fakat serbest piyasa ekonomisinin isteklerine daha çok yatan bir takım ekonomistler...

□ Türkiye'de ilk plan ne zaman yapılmıştır?

Hz. Muhammed ve Charlemagne

■ Oğuz OYAN

Hz. Muhammed ve Charlemagne H. Pirenne'in son iki yılda dillimle kazandırılan üçüncü kitabı oluyor. Bu ilgi öncelikle Pirenne'üstün adının Avrupa Ortaçağ tarihçiliğinin büyük isimleri arasına unutulmaz biçimde yazılmış olmasından kaynaklanıyor. Kuşkusuz Avrupa ve kendi Ortaçağımızı daha yakından tanııp kavramak isteyen okur sayımızın çoğalması da ünlü tarihçilerin eserlerinin Türkçeye kazandırılmasını mümkün kılıyor.

Ancak, açıkçası, yayıncılarımızın Pirenne'e gösterdikleri ilgi, geceki bir ilgi olmaktan kurtulamıyor. Üstelik, son yıllarda Türkçeye çevrilen bu konudaki dört eserden üçünün aynı tarihçiye ait olması, okurlarımızın neredeyse tek kaynaktan beslenmelerine yol açıyor. Avrupa Ortaçağı ve feodalizmin oluşma ve çözümesi üzerine Pirenne'in ileri sürdüğü çok özgün ve sarsıcı görüşlerin bugün Ortaçağ tarihçiliğinin gündeminden düşmüs olması ise, tek kaynağa bağlı kalmanın sakıncalarını iyice büyütüyor. Dördüncü çeviri, M. Bloch'un ünlü *Feodal Toplum'u* ise (Savaş Yn. 1983) hem kendisine çizdiği çerçeveye farklı olduğundan hem de yazıldığı tarihin (1939) eskiliğinin dayattığı bazı kaçınılmaz aşınmalar yüzünden tek başına bir denge unsuru oluşturamıyor. Son kırk yılın çok önemli yeni katkılardan hiç olmaza bir-ikisiinin henüz el altında bulundurulamaması da, bu tür "klasikleşmiş" (dolayısıyla eskimiş) eserlerin kapsamlı eleştirel tanıma yazılarıyla sunulmasına bir zorunluluk haline getiriyor.

Bu tür uyarıcı yazıların çevrilisinin başında yer alması en doğrusu olur. Ama bu yapılmayınca, üstelik bu boşluğun çeşitli anakronizmlere uygun bir zemin hazırlayacağının belli olunca, 1983 Ekim ayı dergilerinde aynı kayıtlardan yola çıkan ve birbirini tesadüfen tamamlayan

iki eleştiri yazısı yer aldı. Biz, *Bilim ve Sanat'taki yazımızda*, (diğer, H. Berkay'ın *Yapıt* dergisindeki yazısıydı) Pirenne'in yanıklarının kaynağını ve artık tartışma dışı kalan tezlerini son çeyrek yüzyılın incelemelerine dayanarak göstermeye çalışmış ve bu tür eserlerin kapsamlı tanıma yazılarıyla desteklenmesini sağlamadan yayıcılara düşen asgari bir görev olduğunu vurgulamıştır. Büyük hata işlemiştir. Ya yayıcılardan kendileri kaleme sarıldılar, ya çevrilen eserden başkasını okumamış olanlar tanıma yazıları yazdılar, ya da, ele aldığı gibi, kitabın kendi özgün önsöz ve uyarısını çıkararak daha değerli buldukları çevirmenin önsözünü koydular. Üstelik *Muhammed ve Charlemagne* (Şarlman) çevirmeni bir tanıma yazısı yazmakla yetinememiş; Pirenne'i eleştirmek gafletinde bulunanların meğer ne bağışlanmaz hatalara düştüğünü "Önsöz"ünün ana teması yapmış. Böylece eski zaaf sürdürülürken yanlış yönlendirici bir önsözle bunun dozunu arttırılmıştır, yayın hayatımız açısından üzücü ve kaygı verici buluyoruz ve bu yüzden de bunun üzerinde duracağız. Bize daha vahim olan husus ise, bu önsözün, oğlu tarihçi Jacques Pirenne'in 3 sayfalık "Önsöz"ü ile H. Pirenne'in öğrencisi F. Vercauteren'in (ki hocasının ölümünden sonra O'nun müsveddelerini yayına hazırlayan ama aynı zamanda henüz Pirenne'in sağlığında O'nun bazı görüşlerini doğrulamayan araştırmaların sahibi olan ünlü tarih profesörüdür) 1,5 sayfalık "Uyarı"sının çıkarılmasıyla yazılmış olmasıdır. Herhalde çevirmenin önsözünün yayınlanabilmesi için bunların sansür edilmesi gerekmekteydi. Buna rağmen önce Pirenne'in son kitabındaki görüşlerin kuşbakışı bir tanımı yaratılabılır. (Pirenne'in daha geniş bir tanımı ve eleştirisini ile Ortaçağ tarihinin niçin Türkiye'deki güncel tartışmalar açısından bu kadar önemli olduğunu tesbiti için yukarıda anılanlar dışında *Yarım* dergisi, Ekim, Kasım, Aralık 1983 sayılındaki makalelerimize gönderiyoruz.)

Henri Pirenne, *Hz. Muhammed ve Charlemagne*, Çeviri ve önsöz: Mehmet Ali Kılıçbay, *Birey ve Toplum* Yayınları, 1984 (ilk yn. 1937),

VIII. ve IX. yüzyıllarda savaş gışları ve silahlı Frank askerleri

PIRENNE'İN GÖRÜŞLERİ

Roma'nın çöküşünden (476) Karolenj-Charlemagne İmparatorluğu'nun bölünmesine (843) kadar giden dönemde yoğunlaşlığı bu son kitabında Pirenne, bilinen ana temasını ayrıntılandırmıştır. Nedir bu tema?: 5. yüzyıldaki Hun ilerleyişi, Roma İmparatorluğu üzerine attığı Germen kavimlerinin yol açtığı Büyük İstilalar, sonucta Batı Roma'nın politik birliğine son vermekle birlikte, Pirenne'e göre, *Romania*'daki (Roma işgalindeki tüm ülkeler) antik uygarlığın daha asırlarca varlığını sürdürmesine engel olmamıştır. Yeni kurulan Barbar Krallıkları (ki asıl incelemenin Frank-Merovenj Krallığı'dır: 447-751) esas itibarıyle (laik) Roma Devleti modelini örnek almışlardır. Geç-Roma İmparatorluğu'nun (284-476) fatihlerce benimsenen kültürde değerleri yaşamış; kentler, değişim ve para ekonomisi veya, başka deyişle, Akdeniz merkezi "antik kapitalizm", iki yüzyıl daha eski canlılığını korumuştur. Oysa 650'den itibaren, ani bir kopuşa geçiş hazırlayan bir karga dönemi başlayacaktır. Evrim, 750'den sonra özellikle de "800'de Batı ile Doğu'nun kopuşunu kalıcı kılan Charlemagne İmparatorluğu'nun kuruluşuyla tamamlanacaktır".

Yeni dönemde -ki artık "feodal döneme girmektedir"- eskisinin hilafına, Germen etkisi tartışmasız gelebecek; Kilise, kültür tekelini de elinde toplayarak Devlet üzerindeki etkisini yoğunlaştıracak; târîmsal bir uygarlığa geri dönüldürken kentler, ticaret ve para yokolacak veya eski işlevlerini bütünüyle yitirecekler; kısaca anti-ticari ve geri

(barbar) bir uygarlık Batı'ya birkaç yüzyıl egemen olacaktır.

Pirenne, feodal veya "Karanlık Çağ" dediği ve ilkiyle tam bir zıtlık oluşturacak şekilde sunduğu bu ikinci döneme girişin etkenlerle açıklamaktadır? Tek bir etkenle: Yunan-Latin uygarlığının beşiği olan Akdeniz'in doğusuya batı arasındaki ve bu arada Batı Avrupa'nın orta ve kuzey kesimleriyle Akdeniz arasındaki ilişkilerin, 7. ve 8. yüzyıllardaki Arap-Müslüman fetihleriyle aniden kesilmesi. (Arapların Kuzey'e tırmanışı 732'de Poitiers'de Charlemagne'in dedesi Ch. Martel tarafından durdurulacaktır.) Pirenne, örtük biçimde uygarlık yıkıcı olarak gördüğü Arap-Müslüman yayılmasının, süreğen Roma mirasını kökünden sarsarken, Frankları bu Akdeniz uygarlığından koparıp kuzeyle Germen etkisine açık bir duruma getirdiğini; keza, 8. yüzyıl başından itibaren, başlangıçta Merovenjlerin sarayı nazırları olan Germanik kökenli Karolenj sülalesinin hızla yükselişini hazırladığını ileri sürmüştür. Yaşadıkları dönemler arasında iki yüzyıla yakın fark olan Hz. Muhammed (570-632) ile Charlemagne (742-814, 768'de kral, 800'de imparator) arasındaki ilişki de bu doyayla yoldan kurulmaktadır: hızla yayılacak İslamiyetin kurucusu olarak Hz. Muhammed, Charlemagne'nin da anahtarıdır. Batı'da karanlık çağın yanı feodalizmin yerleşmesini mümkün kılan dıştan Arap içten ise Germenler (Germen karakteri hâkim basan Karolenj hanedanı elindeki Krallık ayrıca artık genellikle *Romania*'daki (Roma işgalindeki tüm ülkeler) antik uygarlığın daha asırlarca varlığını sürdürmesine engel olmamıştır. Yeni kurulan Barbar Krallıkları (ki asıl incelemenin Frank-Merovenj Krallığı'dır: 447-751) esas itibarıyle (laik) Roma Devleti modelini örnek almışlardır. Geç-Roma İmparatorluğu'nun (284-476) fatihlerce benimsenen kültürde değerleri yaşamış; kentler, değişim ve para ekonomisi veya, başka deyişle, Akdeniz merkezi "antik kapitalizm", iki yüzyıl daha eski canlılığını korumuştur. Oysa 650'den itibaren, ani bir kopuşa geçiş hazırlayan bir karga dönemi başlayacaktır. Evrim, 750'den sonra özellikle de "800'de Batı ile Doğu'nun kopuşunu kalıcı kılan Charlemagne İmparatorluğu'nun kuruluşuyla tamamlanacaktır".

Pirenne'in, Merovenj ve Karolenj dönemleri arasında tam bir zıtlık görmesi, aslında 3. yüzyıldan beri hızla kırısalan ve her alanda çözülen Batı Roma kurumlarını ve bunun artakalan mirasını Merovenjler elinde olağanüstü *abartması*; Merovée'nin 447'de kurduğu ilk Frank Krallığı'nın Germanik karakterini, bu Devletin politik merkezinin Akdeniz'le ilgisi olmayan Loire üstü yörülerde yer almasını ve ekonomik merkezin de aynı yönelik tedricen izlemesini, Germen kökünden olan Frankların henüz 560'da *Germania*'nın büyük bölümünü nüfuzları altına almalarını, dolayısıyla Germanik toplulukların Karolenjlerden çok önce Krallıkta önemli bir yer işgal etmeleri olgularını ve niyabet feodalizmin bu dönemde de oluşmasını sürdürmesi gerektiğini gerektiğiince önemsememesi; buna karşılık Karolenjlerin taşıyıcısı oldukları siyasi-kültürel-ekonomik sentezi ve bu-

nun üzerinde yükselen reformizmi ve ekonomik dinamizmi aşırı derecede kücümsemesiyle mümkün olabilir. Pirenne'in sonradan tümyle terkedilen tezlerindeki başarılıklar, O'nun Yunan-Latin hayranlığıyla yetişmiş olmasından ve feodalizme çok dar, kapitalizme ise çok belirsiz bir anlam yüklemesinden kaynaklanmaktadır. Bu yüzendir ki, bazı görüntülere bakarak Merovenj döneminin "Roma kapitalizmi"nin hâlâ sürdürünü iddia ettiği Antik Çağ'a bağlarken, aynı krallığın Karolenj kolunu öncekin-

■ **Yaşadıkları dönemler arasındaki iki yüzyıla yakın fark olan Hz. Muhammed (570,632) ile Charlemagne (742-814, 768'de kral, 800'de imparator) arasındaki ilişki de bu doyayla yoldan kurulmaktadır: Hızla yayılacak İslamiyetin kurucusu olarak Hz. Muhammed, Charlemagne'nin da anahtarıdır.**

den köklü bir biçimde kopararak Ortaçağ'a ve feodalizme bağlıyor. Arap etkisinin gerilemesini başlatıcı değil sadece hızlandırıcı olduğunu, M. Bloch daha 1938'de Pirenne'in kitabı için yazdığı eleştirel tanıma yazısında dile getiriyordu. ("La dernière oeuvre d'Henri Pirenne", *Annales*, 1938, ss.325-330).

Cevirmenin, "Önsöz"ünde, kendisi için daha ilginç ve önemli sayıda konularla uğraştığı görülüyor. "Pirenne, diyor, germenlerin Avrupa uygarlığına katkıda bulunukları iddialarını çürüttürken ve Avrupa feodalitesinin 5. yüzyıldan sonra bir Roma-German sentezi olarak ortaya çıktıgı tezini reddederken, aslında Nazizme karşı Avrupa demokrasilerini savunmaktadır (...) Bu bağlamda, her ne nedenle olursa olsun, 'Roma-German' sentezi iddiasından yana çıkılması, Germanizmin arkasındaki sürekli ölü Nazizme uygun bir zemin hazırlamak olacaktır (...) Yerli eleştirmenlerimiz, bilimsel kisve altında, Pirenne'i en hâli olduğu yerde vurmaya çalışmaktadır". (a.b.c.) Ulkemiz insanların Batı Avrupa feodalizminin oluşumu konusunda gerçege yatkınlaması "nazî ölüsü" ile set çekilmek istenmesini en hafif deyişimle yadrigatıcı buluyoruz; bunun, üstelik bir de "özgür düşünce üretme" adına pazarlanabilmesi ise ("Önsöz" dışında b.kz. *Yankı*, 9-15 Temmuz 1984, s.36-38 ve 53) düşünce hayatımız açısından kaygı vericidir.

YADIRGATICI BİR ÖNSÖZ

Önsöz yazarı çevirmenin bütün bu konularda okuyucuya sunduğu açıklamalar nelerdir? Hiçbir şey veya onun gibi bir şey. Şöyle: "Eserinde savunduğu görüşlerin çoğu, özellikle Arap istilalarının etkileriyle ilgili olanları, çok verimli tartışmalardan sonra, kesinlikle reddedilmiş bulunmaktadır". Bu cumlede Türkiye'deki Pirenne eleştirelerinin bir izini görmek en azından sevindirici. Ama arkasından hiçbir somut açıklama gelmediğine göre okuyucu bundan Pirenne'in hangi görüşlerinin reddedilmiş olduğunu b.kz. *Yankı*, 9-15 Temmuz 1984, s.36-38 ve 53) düşünce hayatımız açısından kaygı vericidir.

Peki ama bu hezeyan nereden kaynaklanmaktadır? Kanımızca şunlardan: - 1980'ler Türkiye'sinde Pirenne'in Ortaçağ'a bakış açısını

ana temaları ve dönemlendirmesi açısından küçük rötuşlarla izleyen bir tez/kitap yazmış olabilmenin ve bunun açığa vurulmuş olmasının sıkıntısı (bkz. Yarın, Kasım, Aralık 1983 sayıları); - "feodalitenin Batı'ya özgü bir oluşum olduğunu ve doğrudan doğruya Roma olusumundan türediğini" iddia etmenin (rötuşlardan birisi budur) ve böylece, ne köleçilikle ne Roma ne de Batı'yla ilgisi olmayan ve varlığı artık kimse tarafından tartışılmayan bir Japon feudalizmini bile açıklamaz duruma -dolayısıyla Bloch'un da gerisine düşmüş olabileceklerin rahatsız edici konumu.

Yukarıda çevirmenden aktardıklarımızın ne derece doğru olabileceğine gelince, hemen belirtelim: Pirenne'in temel tezleri, olsa da, 1920'lerin hemen başındaki bütün çalışmalarında mevcuttur; ancak, nazizm, bir tehlike olarak henüz mevcut değildir. (Nazizmin bir tehlike olarak belirmesi ve tanınması 1929 ekonomik kriziyle birliktedir). H.Pirenne'in görüşlerinin oluşma süreci, J.Pirenne'in "Önsöz"ünde yeterince açıkta, ama ne yazık ki, bu "Önsöz" kitaba konulmaya "uygun" bulunmamıştır. Eğer J.Pirenne'in üç sayfalık açıklaması okuyucuya ulaşabilseydi, H.Pirenne'in son kitabında öne sürüdüğü görüşlerin I. Dünya Savaşı öncesinde filizlenip, savaşta Almanya'daki tutsaklısı sırasında kaleme aldığı Avrupa Tarihi'nde şekillendiği ve hemen 1920'lerin başındaki bir dizi bilimsel faaliyetinde ders, konferans, makale, vb. -olgunlaşmış yaygınlık kazandığı; ve hatta 1922'de yayınladığı "Mahomet et Charlemagne" adlı ve son kitabıyla aynı başlığı taşıyan kısa makaleinde, tezinin ortaya çıktığı öğrenilebilecekti. (Keza, 1923'te yayınlanan "Bir ekonomik zıtılık: Meroveniler ve Karolinerler" başlıklı makalesi de aynı netleşmenin bir parçasıdır. 1922'de aynı bakış açısından Amerika'da verdiği dersler bize de yayınlandı: *Ortaçağ Kentleri*, Dost Kitabevi, 1982). Bütün bunlara rağmen, tarihçinin aklını hep mesgul etmiş olan ve hazırlığı uzun yıllara yayılan "Muhammed ve Charlemagne" temasını kapsamlı bir kitap haline getirmeyi tasarlamasının yükselen nazizmle artık ilişkisiz olmadığını kabul etsek bile, bu temanın tarihçide yirmi yılı aşkın bir süredir mayalandığını ve "ölçü üzerine" ismarlanmadığını nasil gözardı edebiliriz? Bu, Pirenne'in tarihçiliğini ve bilimsel kişiliğini en azından hafife almak olmaz mı? Nitekim, nazizmin dorukta olduğu yıllarda, 1938'de, sonradan (1944'de) nazi idam mangası önünde can verecek olan M.Bloch, Pirenne'in son kitabı için yazdığı uzunca tanıtma yazısında O'nun tezlerinin nazizme karşı mücadeleyle bir iliş-

kisi olduğuna hiç dechinmez bile. Esasen, *Annales* dergisinin 1929'dan 1940'a kadar süren ilk yayın hayatında, Germen etkisini ideolojik mülahazalarla kücültmeye çalışan yazılırla hiç rastlanmaz. Nazisme onun bilim-dışı silahlarıyla cevap vermeye kalkışmak, bilime birsey kazandırmayıcağı gibi herhalde kısa süre de karşı saldırya fırsat hazırlardı.

Bütün bunlar bir yana, Pirenne'in "Önsöz" yazarı çevirmence bile anlaşlamadığı konusunda bizde ciddi kuşkular olmuştur. Bu yüzden, konuyu biraz daha netleştirmek için, Batı Avrupa feudalizminin kökeni sorusuna tarihçi ve düşünürlerin dört asırda cevap aramış oldukları ve Pirenne'in, nüansına rağmen, sonuçta bu kökeni doğru-

Pirenne'in feudalizmin kökeni konusunda hiç bir kuşkuya yer bırakmıyacak kadar açık olduğunu:
O'na göre bu köken, Roma'da değil Germanya ormanlarında bulunmaktadır. Germen yükselişinde katalizör rolünü ise Arap-Müsülmân yayarları oynamıştır.

dan doğruya Germen etkisine bağlanmış olanlarla aynı safa yer almış olduğuna biraz daha açmamız gerekecektir.

FEODALİZM: ROMA UZANTISI MI, GERMEN GELENEĞİ MI?

Bu biçimdeki bir soruya verilecek tek yanıt var: Hiçbir! Hiçbirin cübü hangi etkiye öne çıkarırsak çıkaralım, feudalizmi Batı Avrupa çerçevesi dışında düşünemediğimizi gösterecektir. Soruyu Batı Avrupa feudalizminin mensebi için özgürleştirerek sorarsak, düşünür ve tarihçilerin buna yüzyıllardır verdikleri yanıtların önemli nüanslara rağmen üç kümde toplanabileceğini görürüz: Feodalizmin kökenini Roma'da görenler; doğrudan doğruya Germen fethine bağlayanlar (veya daha geniş bir bakış açısıyla genelde fetih olayını veya geleneklerini yaşıtlarla yüzünlere bağlayarak aşıklılar ve farklı yönetim biçimlerine rağmen feodalitenin çok eski bir yönetim tarzı olarak Cengiz Han'ın Devleti dahil dünyanın dörtte üçünü etkisi altına aldığı savunuyordu. Genel olarak fetih olayını ama bilhassa Germen fethini öne çıkarın adalı düşünürler arasında Voltaire'i izleyen J.Pinkerton'u (ki feodal sistemin dünyada fetih kadar eski olduğu tezini ileri sürüyordu), W.Blackstone'u (1765-69), A.Ferguson'u (1767), W.Guthrie'yi (1744-51), D.Hume'u (1762), vb.'ni görebiliyoruz.

Önceleri hukuksal bir üstyapı kurumu olarak sief ilişkileri çerçevesinde algılanan *feodalite*'nin kökeni üzerine tartışmaların başlangıcı Rönesans'a kadar gitmektedir. ("Feodalite" sözcüğünün ilk kullanımı 1515'e kadar uzanmakla birlikte,

yerleşmesi 17. yüzyıl başından önce değildir; türetildiği kök olan *feodalis* (feodal) çok daha eskidir. 18. yüzyıl İngiliz yazarlarının tercih ettiği "feodalizm" sözcüğünün kata Avrupasına yerleşmesi ise 19. yüzyıl başlarını bulur. Üç ayrı görüşün de iki temsilcileri 16. yüzyılda yaşamışlardır. Kurumun kaynaklarını Antik Roma'da gören humanistler arasında E.Pasquier'nin (1560), barbar fethine bağlayanlar arasında F. Hotman'ın (1573), Antik-Germanik geleneklerin birlikte etkisine bağlayanlar arasında J.Cujas'ın (1566) adları anıbilir. (Bu konularda bkz. R.Boutruche, *Seigneurie et Feodalite*, Paris, Aubier, 1959/1968, ss.11-64). Klasizm ve Aydinlanma yüzyılları olarak bilinen izleyen burjuva devrimleri çağında (17. ve 18. yüzyıllar) bir yandan feudal Ortaçağ'ın horgörülmesi doruğa çıktıktan, öte yandan uluslararası etkilerin henuz 18. yüzyıl sonlarında ortaya attıkları görüşler etkili olmuştur. J.Steuart (1767) ve A.Smith (1776: *Uluslararası Zenginliği*), feudalizmin, parasal ve ticari ekonominin durağanlığı veya yokluğunun belirlediği bir ekonomik ve politik anarşî ortamında, toprak zenginliğine dayanan ve kırsal doğrudan üreticilerin her türlü birikim ve üretimi artırma arzularını körelten bir sistem olduğunu ileri sürüp liberal düşüncelerine yeni gerekçeler oluşturmaktaştılar. Feodalizmle ekonomik ve politik "anarşî" arasında ilişkî kurulması sonraki yüzyıllara da miras kalacaktır.

Marksist düşünce akımı ise, görunükdeki olguların ardından toplumsal ilişkileri teorik ve tarihsel olarak yeniden kurduğu kavram çerçevesinde bir üretim tarzı olarak nitelendiği feodalizmin ekonomik temelleri üzerinde dikkatleri yoğunlaştırırken, feudal üretim ilişkilerinin ve bu sisteme doğrudan üreticiliğin genel varoluş biçimini olan serflığın kökenini, Batı Avrupa örneğinde, çifte bir aidiyetin tarihsel sentezine bağlıyordu: Roma-Germen sentezi. Feodalizmin iktisadi ve toplumsal özyine ilişkin geniş ve sistemli bir kavrayış geliştirilirken, Japon feudalizmi gibi ne köleci bir geçmişin evrimine ne de fetih olayına bağlı olmayan feudal formasyonların kavranması da mümkün oluyordu. Feodal sistemin teorisinin geliştirilmesi gereğini savunan ve bunun teorik gerekçesini feodal sistemin (marksist anlamda) *evrenselliğinde* bulan W.Kula, bu konudaki tartışmaları 1962'de şöyle özetliyor: "Hemen hemen bütün toplumlar, ilkel aşamadan çıktıkları andan itibaren, bu sistemin su veya bu biçimini yaşamışlardır. Köleci aşama ise, aynı ölçüde genel değildir; bu, B.D.Grekow'un Homeros'vari bir tartışma sonucunda Pokrowski karşısında elde ettiği zaferden beri marksistlerce genel olarak kabul edilebilen bir olgudur. 'Kendiliğinden' yanı daha önceki var olan bir kapitalizmin etkisi altında kalmanın ortaya çıkan kapitalizme gelince, bu, dünya tarihinde ancak tek bir defa ortaya çıkmıştır. Sosyalizm

yüzyl başlarında Romantizmin Ortacağı tekrar yüceltmesinin deneleyici etkilerini de taşıyarak). Ulusal birliğini kurmada gecikmiş olan Almanyada 19. yüzyıl tarihçileri ise feodalizmin kökenleri konusuna tam bir saplantıyla sarılıyorlardı. Esin kaynaklarını 18. yüzyıl Fransız Aydinlanmacı düşünüründe bulan bu milliyetçi bakış açısı, Avrupa feodal kurumlarındaki Germen etkilerini her türlü aşırılıkla abartma yolunu seçiyordu.

Feodalizmin ekonomik temellerinin incelenmesine ilginin artmasına ise, klasik iktisatın ilk temsilcilerinin henuz 18. yüzyıl sonlarında ortaya attıkları görüşler etkili olmuştur. J.Steuart (1767) ve A.Smith (1776: *Uluslararası Zenginliği*), feudalizmin, parasal ve ticari ekonominin durağanlığı veya yokluğunun belirlediği bir ekonomik ve politik anarşî ortamında, toprak zenginliğine dayanan ve kırsal doğrudan üreticilerin her türlü birikim ve üretimi artırma arzularını körelten bir sistem olduğunu ileri sürüp liberal düşüncelerine yeni gerekçeler oluşturmaktaştılar. Feodalizmle ekonomik ve politik "anarşî" arasında ilişkî kurulması sonraki yüzyıllara da miras kalacaktır.

Marksist düşünce akımı ise, görunükdeki olguların ardından toplumsal ilişkileri teorik ve tarihsel olarak yeniden kurduğu kavram çerçevesinde bir üretim tarzı olarak nitelendiği feodalizmin ekonomik temelleri üzerinde dikkatleri yoğunlaştırırken, feudal üretim ilişkilerinin ve bu sisteme doğrudan üreticiliğin genel varoluş biçimini olan serflığın kökenini, Batı Avrupa örneğinde, çifte bir aidiyetin tarihsel sentezine bağlıyordu: Roma-Germen sentezi. Feodalizmin iktisadi ve toplumsal özyine ilişkin geniş ve sistemli bir kavrayış geliştirilirken, Japon feudalizmi gibi ne köleci bir geçmişin evrimine ne de fetih olayına bağlı olmayan feudal formasyonların kavranması da mümkün oluyordu. Feodal sistemin teorisinin geliştirilmesi gereğini savunan ve bunun teorik gerekçesini feodal sistemin (marksist anlamda) *evrenselliğinde* bulan W.Kula, bu konudaki tartışmaları 1962'de şöyle özetliyor: "Hemen hemen bütün toplumlar, ilkel aşamadan çıktıkları andan itibaren, bu sistemin su veya bu biçimini yaşamışlardır. Köleci aşama ise, aynı ölçüde genel değildir; bu, B.D.Grekow'un Homeros'vari bir tartışma sonucunda Pokrowski karşısında elde ettiği zaferden beri marksistlerce genel olarak kabul edilebilen bir olgudur. 'Kendiliğinden' yanı daha önceki var olan bir kapitalizmin etkisi altında kalmanın ortaya çıkan kapitalizme gelince, bu, dünya tarihinde ancak tek bir defa ortaya çıkmıştır. Sosyalizm

icin de aynı durum söz konusudur. Buna karşılık, farklı çağlarda ve birbirlerinden bağımsız olarak ortaya çıkan bir çok feodalizm biliyoruz" (*Théorie économique du système féodal*, Paris, Mouton, 1970, s.3, ilk yn. Polonya, 1962). Bu açıdan bakıldığından, özgül feodal sistemler arasındaki farklılıkların, özgül kapitalist sistemler arasındaki farklılıkların her türlü aşırılıkla abartma yolunu seçiyordu.

Marksist yöntemin 19. yüzyıldan itibaren geliştirerek açtığı bu yol, çeşitli tarihçi okulları da etkilemekten geri kalmıyor veya benzer yaklaşımalar marksist olmayan tarihçilerde yapılmaktadır. Batı Avrupa Ortaçağında oluşan kişisel bağımlılık ilişkilerinin *Celtes* (Kelt) ve Ger-

Pirenne gibi büyük tarihçilere saygı, Onların çalışmalarından on yılla direnen bir kalıcılık beklememekle olur. Onlar'ı taklit etmekle değil, onların bıraktığı yerden tarih bilimini ilerletmekle (en azından bunların gerisinde kalmamakla) olur.

men kökenlerine eğilmekle kalmayıp, "benéfice" (askeri hizmet karşılığında kaydi hayat şartıyla verilen dirlik) kurumunun Roma'ya kadar giden uzantılarına dikkat çeken Fr. Palgrave (R.Boutruche, 1959/68, s.18 içinde); veya, gene 20. yüzyıl başlarında, "Ortaçağ senyörlüğünü çok eski bir çağ'a uzanan, en azından Keltlere kadar çıkan adetlerin doğrudan uzantısı" olarak görünen ve hatta, "kabile veya klan şefliğinden senyöre geçişin oldukça basit olduğunu" söyleyen M.Bloch (*L'histoire rurale française*, Paris, Armand Colin, 1931/1976, ss.77-78) ilk akla gelenler arasındadır. Buna birelikte, bu geniş açılı kavrayışın II. Dünya Savaşı öncesinde pek yaygın ve sağlam olmadığını kabul etmek gereklidir. Nitekim Bloch 1939'daki *Feodal Toplum*'unda, (*La société féodale*, Paris, Albin Michel, 1939/1968, s.24 veya Türkçesi, s.13), "Ortaçağ feodalitesi son derece çalkantılı bir çağın başında doğdu. Hatta, bizzat bu çalkantıdan doğdu" diyerek feodalite ile politik/ekonomik anarşî arasında mutlak bir bağıntı görünen, izleri A.Smith'e kadar uzanır H.Pirenne'de de görülen bir görüşü benimsiyor ve 1931'deki yaklaşımının gerisine düşüyor. Esas olarak 9. ile 13. yüzyıllar arasında inceleyen kitabında "çalkantı" olarak kabul ettiği ise, 8.-10. yüzyıllar arasındaki Arap, Norman ve Macar saldırılardan

başka birsey olmuyor, önceki yüzyılların Büyük Germen İstilalarının yarattığı yoğun çalkantıları da dikte etmemektedir. (Oysa 1938'deki andımız makedesinde Pirenne'in bu minvaldeki görüşlerine karşı mesafelidir). Batı Avrupa'da feodalitenin doğusuna üzerine Bloch'un hiç de ikna edici olmayan bu yaklaşım biçimini, kitabının yayınına izleyen yıllarda, başta en yakın çalışma arkadaşı ve *Annales* dergisinin kurucusu L.Febvre tarafından eleştiriliyordu. ("La société féodale", *Annales*, 1940, ss. 39-43). Feodalite ve anarşinin bir tutulmasına erkenden tepki gösterenlerden birisi de C.Stephenson'dur. (*Medieval Feudalism*, Cornell University Pr., 1942). Bloch'un Pirenne'den çok uzak olmadığı veya onuna kısmen aynı yarlıları paylaştığı bir başka husus da, 9. ve 10. yüzyıllarda kentsel yaşamın, ticari ve parasal ekonominin, eğer tamamen silinmemişse, en asgari düzeyine indirgenmiş olduğu, feodal bağımlılık ilişkilerinin daha bu dönemde tüm toplumu kucaklaşacak yaygınlığa ulaştığı (oysa bu durum 11. yüzyıldan sonra gerçekleşecekti) ve domanal ekonominin tamamen kendi içine kapalı bir ictisadi örgütlenme olduğu şeklindeki anlayıştır. Bu gibi iddiaların son on yılın araştırmalarıyla ne denli geçersiz kılındığını daha önceki yazılmışta ortaya koymustuk (Bkz. *Bilim ve Sanat*, Ekim 1983; *Yarın*, Ekim, Kasım, Aralık 1983). Ama henuz 1947'de, kısacık bir makale bile (R.Doehaerd, "Ce qu'on vendait et comment on le vendait dans le Bassin Parisien au temps de Charlemagne et des Normands", *Annales*, 1947, ss. 268-280) 9. ve 10. yüzyıllar hakkındaki yerlesimi kökünden sarsan yeni belge, bilgi ve yorumlarla tarih bilimini beslemekte, ona yeni ufuklar açmaktadır. Bu makaleye yazdığı takdimde (ss.266-268) L.Febvre, "kendi kuşağından bir kimsenin, genelde, büyük ve baştan çıkışlı bir yenilik olarak dünyayı fethettigini daha sonra ise karşı çıksamış siddetle eleştirdiğini gördüğü eski kapalı domanal ekonomi teorisini bozguna uğratmadı Doehaerd son noktayı koymaktadır" (a.b.c.) derken, yanlışanmayan mutlak doğruların ayırtının bilim-düşüncelerini, dolayısıyla tarih bilimine aykırılığını da vurgulamış oluyordu. Kuşkusuz Bloch da, ihtiyatlı, mütevazi ve her türlü bağınlılığa karşı olan bilimsel kişiliğiyle aynı anlayışların insanlığı ve yaşasayıdı, kendisini izleyicilerinden çok daha çabuk yenileyebilecekti. P.Sweezy, 1950 başlarında, Dobb'un *"İncelemeler"*ini eleştirirken, H.Pirenne'in daha o zaman büyük ölçüde sarsılmış tezlerine dayanmakla tarih biliminin dinamik hareketine ayak uydurmadığını göstermiştir. Türkiye'de S.Divitioğlu

lu, A.U.T. tartışmalarında, 15 yıl sonra Pirenne'in görüşlerini üstelik Sweezy'den yansıyan kadarıyla tekrarlamakla fikir hayatımızın yokluğunyi iyice açığa vuruyordu. Peki 1980'lerde hâlâ Pirenne'i aşamayan hatta anlayamayan "uzmanlarımız'a ne diyelim?

FEODALİZMİN KÖKENİ VE PIRENNE

Daha önce görüşlerini özetlediğimiz Pirenne'in, Roma - Germen sentezi fikrine taraftar olmadığı, tam tersine bunların arasında tam bir kopukluk ve uyuşmazlık gördüğünü tespit edebiliyoruz. Ancak, ünlü tarihçi, feodalizmin kökeni ile doğrudan ilgili olmasa da, Ortaçağın veya Frank Krallığı'nın dönemlendirilmesine girişirken diğer iki aşırılığa da aynı anda savrulabilmisti. Feodalizm ve Ortaçağ ile ilgili görmediği Merovenj döneminde neredeyse katıksız bir Roma etkisi bularak, feodal Ortaçağa özdeşleştirdiği Karolenj döneminde gene katıksız bir Germen etkisi greaterek, iki "karşılık" etkiyi birbirini izleyen iki hanebanlı Frank Krallığı'nda yaşatabilmiştir. Yalnız, dikkat edilmesi gereken, Pirenne'in, feodalizmin kökeni konusunda hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak kadar açık olduğunu: O'na göre bu köken, Roma'da değil Germanya ormanlarında bulunmaktadır. Germen yükselişinde katalizör rolünü ise Arap - Müslüman yürümesi oynamıştır.

Şimdi, feodalizmin etnik ve sosyo - kültürel kökeni konusunda Pirenne'in, istemeden de olsa, 19. yüzyılın Alman Germanist okuluyla her açıdan buluştugu mu söylemeliyiz? Elbette hayır. Ashinda Pirenne bunun tam tersini yapmak istemisti. O, tipki Karolenjlerin Merovenjlerle göre her alanda geriliği ve gerilemeyi temsil etmesi gibi, kırsal bir medeniyet olarak feodalizmin Antik medeniyete göre her alanda ilerlemeyi değil gerilemeyi temsil ettiğini göstermeye çalışmıştır. 20. yüzyıl başından ölümüne kadar inançla benimsiyip kanıtlamaya çalıştığı bu düşüncelerini, onun eğit sel - ideolojik formasyonunun (Yunan - Latin hayranlığı gibi) bütününden koparak, günlük ideolojik etkilemelerden (nazizme karşı mücadele gibi) hareketle geliştirdiğini ima etmek büyük tarihçiye saygida kusur etmek olmaz mı? Kaldı ki tezlerinin buna elverecek bir yapıda olmadığı ve 1945'den önce dahi yırındığı da ortadayken.

Pirenne, tarihe radikal tezler aracılığıyla yaklaşan ve ekonomik tarihçiliği öne çıkarın yöntemiyle, muhafazakâr kişiliğine rağmen, tarihçiliğin ileri kanadında yer almıştır.

Ortaçağ üzerine ana tezlerinin hemen hemen toptan yanlışlanması ise (ki bu, ünlü tarihçinin her türlü ayrıntıda yanlış şeyler söylediği anlamına asla gelmez) O'nun değerini ve katısını azaltmak yerine, tam tersine, O'na ne çok şey borçlu olduğumu göstermiştir. Gerçekten, yeni yeni araştırma eksenlerini harekete geçirerek tarihsel gerçeklere yaklaşmadı insanlığa onyollar kandırın hızlı ve sarsıcı bir sıçrama ya yol açan bu radikal tezlerin önemini kim yadsıyalabilir? Mutlak doğrular arayışının bilim ve tarih düşiliği bir yana, tarih biliminin köklü yanlışlar yoluya da, hatta *bazen* böyle daha çabuk iletilebileceği ni dolaylı yoldan bugün daha bizlere gösterebiliyorsa, büyük ustaddan daha fazla ne beklenir? Pirenne gibi büyük tarihçilere saygı, Onlar'ın çalışmalarından on yıllara direnen bir kalıcılık beklememekle olur. Onlar'ı taklit etmekle değil, onların biraktığı yerden tarih bilimini ilerletmekle (en azından bunların gerisinde kalmamakla) olur. İşte bu nedenedir ki, tarih klasikleri arasında onurlu yerini alan Pirenne'in Ortaçağ çalışmalarını, bugün herseyden önce Ortaçağ tarihçiliğinin *tarihi* üzerinde çalışanlar için *vazgeçilmez* belgeler degerindendir. Bugün, Tarihçiye ve Bilime saygısı olan hiç kimse, gülünç olmayı göze almadan, O'nun Ortaçağ üzerine tezlerini aynen sürdürmekle uğraşmamıştır. Ancak

bugün, ölümünden ellî yıl sonra, Avrupa Ortaçağı üzerine yapılan senet çalışmaları hâlâ O'nun adını *anmadan kaleme alınamıyor*sa, Tarihçiye olan minnet borcumuzu en iyi ifade yolu değil midir?

Son olarak, çeviri faaliyetlerinin son zamanlarda artmasının sevindirici yönü degenelim. Böylece, gerçekten, Türk okuru sadece "başkaşalarının optığinden kanaat etmek zorunda kalmayacaktır". Ancak çeviri, yoğunluğu ne olursa olsun, hiçbir zaman Batı'da yapılmış ve yapılan çalışmaları okurumuz önüne yeterli bir kapsamda getirmeye yetemecektir. (Kaldı ki anımları kaydaran kötü çeviriler de aynı sakincalar taşıyacaktır). Bu yüzden, meraklılarının bu kaynaklara doğrudan ulaşmalarının teşviki ve derleme çalışmalarının öne alınması yanında, iktisat tarihçilerimizin Batı yazısını genişçe tarayarak ortaya koymakları sentez çalışmalarına olan ihtiyaç giderek büyümektedir. Bu tür çalışmaların, hangi bakış açısını benimserlerse benimsinler; uymak zorunda olacakları tek kural, kullandıkları yabancı kaynakların çarpıtmadan yansıtılmasından yani dürüstlük kuralından başka birsey değildir. Aksine davranışanlar için tek ama çok etkin yaptrim ise, daha önceden yapıldığı gibi, alenen teshir olmalıdır. Yeter ki duyarlı olabilim.

TOPLU KONUT KANUNU UYGULAMA YÖNETMELİĞİ

EKONOMİK BUNALIM ve KONUT SORUNU

M İlhan TEKELİ

GİRİŞ

Uzun süredir beklenilen, toplu konut yönetmeliği 23 Haziran 1984 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girdi. Böylece Özal Hükümetinin konut alanındaki siyasal seçimleri bir ölçüde belirlenmiş oldu. Türkiye'deki konut sunumunu çok değişik süreçlerin birlikte işleyişi gerçekleştirilmektedir. Çok genel çizgilerile varolan süreçler üç grupta toplanabiliriz. Bunlar; 1) gecekondu yapım süreci, 2) yapsatçı yapım süreci, 3) toplu konut yapım sürecidir. Bu sonuncu süreci de, kooperatif birliklerince ve toplu konut şirketlerince yapılanlar diye iki alt gruba ayırmak olaklıdır. Özal Hükümeti bu süreçlerden gecekondu'lara ilişkin siyasetini Bilim ve Sanat'ın Temmuz ayında üzerinde durduğumuz İmar Affına ilişkin yasyla belirlemiştir. Şimdi yayınlanan yönetmelikle diğer iki sürec üzerindeki siyasetini belirliyor. Söz konusu yönetmelik adı, "toplukonut kanunu uygulama yönetmeliği" olmasına karşın, gerçekte hem yapsatçılık hem de toplu konut yapım süreçlerini birlikte düzenlemeye çalışmaktadır.

Konut sektörü ekonominin pek çok sektöründen girdi aldığı için bir ekonominin canlandırılmasıyla önemli etkiler yaratabilecek bir nitelike sahip. Özellikle gerikalmış ülkelerin ekonomileri içinde bu konuda konut ile yarışabilecek bir başka sektör bulmak çok zor. Bu nedenle ekonomik bunalımdan çıkma yolları aranırken ilk akla gelen sektör bu oluyor. Geçmişte de bu yola başvurulmuş. Nitekim 1920 bunalımın

dan çıkışta İngiltere konut sektörünü ekonomisini canlandırmakta başarıyla kullanmıştır. Bu savlara bakarak toplu konut konusundaki girişimlerin ekonominin bunalımdan çıkışmasını sağlayacağı söylenebilir mi? Bu soruya hemen olumlu bir yanıt verilemez. Sorunu bunalımdan çıkış için seçilen genel ekonomik politika içinde değerlendirilmek gereklidir. 1930'lar İngiltere'sinde bir yandan genişletici para politikaları izlenirken öte yandan konut sektöründeki yatırımların yoğunlaştırılması ekonominin canlandırmakta başarı sağlamıştır. Oysa Türkiye'de söz konusu politikaların birbirine göre konumları farklıdır. Türkiye'de genel ekonomik politika düzeyinde sıkı bir para politikası ve gayrimenkul alanına yatırımları caydırıcı bir yüksek faiz politikası izlenmektedir. Kisaca söylemek gerekirse bunalımdan çıkış için izlenen politika konut alanındaki yatırımları azaltıcı çok güçlü etkilere sahiptir. Böyle bir politika seçmesi israrla sürdürürken, toplu konut yasası ile yapmak istenilen bir fon oluşturularak ekonomik politikanın konut kesimindeki daraltıcı etkilerini bir ölçüde ortadan kaldırılmaya çalışmaktadır. İşte bu nedenle Türkiye'de toplu konut konusundaki siyasa 1930'lar İngiltere'sinin siyasaıyla aynı kefeye koymamak gereklidir.

Toplu konut yasasıyla bir fon kuruluyor. Bu fonun kaynakları göreli olarak lüks tüketimin vergilendirilmesiyle sağlanıyor. ANAP'ın konut politikası temelde bu fona dayanıyor. Konuta kaynak sağlanması sorunun böyle çözüldüğü hava si yaratılıyor. Oysa bu konuda iyimser olabilmek için henüz çok erken. İyimserliği engelleyen nedenler var. Uluslu hükümeti döneminde çıkartılan toplu konut yasasında da bütçenin yüzde beşi oranında bir kaynakın konut sektörüne ayrılmış olmasına karşın pratikte bu kaynak konut sektörüne transfer edilmemiştir. Her ne kadar yeni yasa da öngörülen fonun kaynakları doğrudan bütçeye dayanmasa da, yine de Maliye ve Gümruk Bakanlığı'na toplanarak fona aktarılacaktır. Bu nedenle Maliye ve Gümruk Bakanlığı'na istenildiğinde kolayca denetlenebilecektir. Bu fona aktarılacak miktar ekonomik politikanın genel çizgisiyle çelişir bir nitelik alıncı hemen tutulacaktır.

Bu nedenle, Özal hükümeti temel ekonomik politika seçimlerinde köklü değişiklikler yapmadıkça, toplu konut yasasının ekonominin

- 1 Eylül Dünya Barış Günü • Uzayın Silahsızlandırılması •
- Şiddetin Ticareti • Çalışan Çocukların Sağlık Sorunları •
- Çıraklar da yaşamak istiyor... • Üniversiteyi Tanıyalım: ODTÜ Makina ve Tip fakültelerinden "eğitim manzaraları" ...•
- Bu kitaplar ODTÜ yayımı! • Kadın olmak, Türkiye'de zor •
- Siyah Amerikan Şili • Kültür mü, yoksa arabesk mi? •
- Cinsel Cinayet Ortaklısı • 1985 Dünya Gençlik Yılı •
- Meşruten tahlile dedikleri ... •

Abone koşulları: Yurtiçi/Yıllık 1500 TL - Altı aylık 800 TL Yurtdışı/Yıllık 30 DM-Altı aylık 16 DM. Tek istekler için 200 liralık posta pulu gönderiniz. Yazışma ve havale adresi: P.K: 723, Kızılay - Ankara

canlandırmakta kendi başına önemli işlevler görmesi beklenemez. Yababileceği sadece genel ekonomik politika seçimlerinin olumsuz sonuçlarını bir ölçüde hafifletmek olmalıdır.

KONUT SORUNUNUN ÇÖZÜMÜNE GELİNCE

Ulkemizde konut açığı olduğu biliniyor. Ama bu açığın miktar üzerine olan hesaplamalar bir gerçeği yansıtımaktan çok uzak. Değişik konut siyasetlerini desteklemek amacıyla değişik büyülükte açık tahminleri üretmek pek kolaydır. Açık hesapları "talep'e değil "gereksinme'ye dayandırılıyor. Gereksinme kavramı ise çok öznel. O zaman istediginiz sayınızı kolayca elde edebiliyorsunuz. Konut açığı ya da üretiminin yeterliliği konusundaki zorluklar yalnızca kavramsal düzeyde değil, istatistik bilgi yetersizliği de önemli bir engel. Türkiye gerçekte ruhsatlı olarak üretilen konut sayısı hakkında bile güvenilir serilere sahip değil. Gecekondu konusunda verilen sayıların ise hemen hemen hiçbir dayanağı yok.

Böyle kit veriler ortamında olunduğunun bilincinde olar kimsayısal büyülükler üzerinde durulmam. Türkiye'de 1975 - 1979 döneminde yeni yapılan ruhsatlı konut sayısının bu dönemdeki kentsel nüfus artışının gereksinmesini karşılamaya yeterli olduğu biliniyor. Bu dönemde sonunda yapılan ruhsatlı konut sayısı yaklaşık olarak yılda 240 bin konut mertebesinde. Bunalımın etkisiyle bu sayının yılda 120 - 140 bin konuta düşüğü görüldü. İzlenen ekonomik politikanın konut arzında yarattığı daralma 100 - 120 bin mertebesinde olarak düşünülebilir. Özal politikasının konut kesimindeki pahası budur. Konut sunumundaki açıklıklar zaman içinde birikmesinden doğacak gereksinmeleri bir yana bırakırsak, önerilen bir politikanın konut açığının artmasını önlemesi için varolan üretimi yılda en az 110 bin konut artırması gereklidir.

Özal'ın konut politikasının temel dayanağı olan konut fonunun büyülü teknisyenlerin tahminlerine göre en çok 150 milyar TL olacak. Bu fonun tümünün kullanılmasına Maliye ve Gümrük Bakanlığı'na izin verilirse, bir konuta ortalama 3 milyon lira kredi verileceği varsayımlına göre yılda 50 000 ek konut yapılacaktır. Geriye kalan 60 000 konut-

luk açık zaman içinde birikmeye devam edecektir.

Bu noktada çıkartılan yönetmeliğe dayanarak denilebilir ki, bankalar sistemi kendi kaynaklarını kullanarak konuta gidecek fon miktarını artırabilir. Bunun pratikte gerçekleşmesini beklememek gerekir. Emalak ve Kredi Bankası gibi bu konuda uzmanlaşmış bir banka dışındaki bankalar için bu alan çekici olmayacağı. Bunun değişik nedenleri vardır. Bu nedenler şöyle sıralanabilir; 1) Konut kredisini kullandırmak için bankalar uzmanlaşmış yeni kadrolar oluşturmak durumundadır. 2) Konut kredileri uzun vadeli kredilerdir, bankaların kendi kaynakları kısa süreli mevduatlardır. Kısa vadeli olarak toplanmış mevduatı uzun dönemli plasmanlarda kullanmanın banka sisteminin stabilitesi bakımından çok önemli soruları vardır. 3) Konut kredileri düşük faizlidir. Her ne kadar bankaların kendi kaynaklarından kullandırdıkları kredilerde rasyonel faiz değeri ile konut kredilerinin faizi arasındaki fark fonca karşılanacak olsa da bu fark bankalar için yeterli olmayaçaktır. Çünkü bankalar, bloke mevduat yoluyla resmi faiz değerinin üzerinde faiz almaktadırlar.

Demek ki Özal politikası konut sorunu sayısal düzeyde çözümkten uzaktır. Önerilen fon iyi işletilebilirse ancak konut sorununun birikme hızını yavaşlatacaktır.

GELİR DAĞILIMI VE KONUT SORUNU

Bir toplumda arzedilen konut sayısını gereksinilen konut sayısına eşitlemekle konut sorunu çözülmüş olmaz. Nitekim 1975 - 1979 döneminde Türkiye'de arzedilen ruhsatlı konut sayısı yeterli olmakla birlikte, aynı dönemde 200 000 kadar da gecekondu yapılmıştır. Çünkü sunulan ruhsatlı konutların fiyatları gecekonduların alış güçlerinin dışındadır. Bu nedenle herhangi bir konut politikası irdelenirken üzerinde durulması gereken en önemli kriterlerden biri de bu politikanın öngördüğü sunumun alıcıların gelirleriyle tutarlılığıdır. Toplu konut yönetmeliğinin öngördüğü kredi verme geri ödeme koşullarını bu bakımından irdeleyelim.

Yonetmelikte kredi alabilmek için bir toplu konut alıcısının bir ön birikiminin olması öngörlülmüştür.

60 m² lik en küçük toplu konut alıcısının 1 750 000 TL kredi alabilmesi için 500 000 TL birikimi olması gerekmektedir. Alıcı bu krediyi geri ödemek için üç farklı programdan birini seçebilecektir. Eşit taksitlerle geri öderse ayda 23 200 TL, her yıl taksidi yüzde 10 artan bir ödeme yolunu seçerse ilk yıl 13 900 TL, her yılın asgari ücretine bağlı bir geri ödeme yolu seçerse asgari ücretin yüzde 40'ını ödeyecektir. Brüt 100 m² den büyük konut seçeneğinin ise ödeyeceği taksitler ise eşit taksit halinde 53 900 TL, her yıl yüzde 10 artan ödeme programına göre ilk yıl 33 500, asgari ücrete bağlı ödeme planına göre asgari ücretin yüzde 85'i olacaktır.

Bu sayılarla bakınca işçi ve memurların önemli bir kesiminin bu konut kredisinden yararlanması zor görünmektedir. Bu güçlük iki yönlüdür. Bir yandan konut maliyetinin yüzde 30'u düzeyinde bir ön birikim gerekmektedir. Öte yandan ise çok kaba bir hesapla yüzde 20 faizle 15 yıl için borç verildiğinden yüksek geri ödeme taksitleri ortaya çıkmaktadır. Bu koşullarda toplumun büyük kesimi program dışında kalmaktadır.

Özal'ın izlediği ekonomik politika içinde önerilen bir konut programının toplumun büyük kesimini dışlaması iki nedenle kaçınılmaz olmaktadır. İzlenen ekonomik politika içinde ücreti, küçük üreticiler hızla bir gelir kaybıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu grupların yeni birikimlerde bulunmasından çok varolan birikimlerinin erimesi söz konusudur. Bu durumda öngörülen yüzde 30 düzeyinde bir ön birikimi sağlamaları gün geçtikçe zorlaşmaktadır. Öte yandan piyasada var olan faiz hadlerine göre düşük olan yüzde 20 faiz haddi bile gün geçtikçe yükselen ücretli kesimin ödeyebileceğinin üstünde taksit oranları çıkarmaktadır.

Kuşkusuz bu noktada aranacak çözüm ön birikim yüzdesini ve faiz oranlarını düşürmekten geçmez. Bu her yıl gittikçe daha azalan bir grubu hibe olarak konut vermek olur. Yolsuzlukların, siyaset kayıtlarının gündeme gelmesine neden olur. Var olan faiz pratiği içinde fonun işlerinin sağlanabilmesi için seçilen oranlar anlamlıdır. Öyle ise çözümü başka yerde aramak gereklidir. Çözüm Özal'ın temel ekonomik seçimlerinin değişmesinde yatar. Başka bir deyişle toplumda ücretliler ve kü-

cük üreticilerin yoksullaşma sürecinin tersine çevrilmesi gerekiyor.

TOPLU KONUT MU YOKSA YAPSATÇILIK MI ÖZENDİRİLİYOR?

1979 sonrasında konut kesiminde bunalım başladığında hakim olan üretim süreci yapsatçılık diye adlandırılan küçük üreticilik biçimiydi. Bu süreç değişik bakımlardan eleştiriliyordu. Bir yandan, bu üretim biçiminde küçük üretici çok yüksek arsa rantı ödüyor. Konut maliyetleri iki misline çöküyor. Öte yandan bu üreticilik biçiminde konut üretim süreci rasyonelleştirilemiyor. Bu nedenle, 1980'lerin konuta ilişkin gündemde konut sunumunda yapsatçılığın payını azaltarak toplu konutun payını artırmak önemli bir yer tutuyordu. Türkiye'de büyük girişimciler konut alanına 1980'lere kadar girmemişlerdi. Değişik nedenlerle onlar da "toplu konut" piyasasına girmek istiyorlardı.

Çeşitli nedenler üst üste gelince Uluslu Hükümetinin hazırladığı toplu konut yasası ortaya çıktı. Bu yasa yapsatçılığın karşısında "toplu konut'u özendirmeyi temel hedef almıştı. Ama bu yasa özellikle "toplu konut" alanına girmeye çalışan büyük sermaye kesiminin tepkisiyle karşılaştı. Gerçekte bu yasa toplu konut alanını büyük müteahhitlere kapamıştı. İnşaatlar büyük müteahhitlerce yapılacaktı. Ama bu yasa toplu konut girişimcisinin arsa rantı almasına kapalıydı. Bu nedenle büyük tepki-görmüştü.

Özal Hükümetinin getirdiği Toplu Konut Yasası ve Yönetmeliği Uluslu Hükümetinin yasasından temelde "konut kesimindeki" girişimcilere karşı olan bu tutumu açısından ayırtır. Konut fonunu, bir yandan yapsatçılara açıyor, öte yandan "toplu konut" girişimcilerinin arsa rantı almasına olanak veriyor. Böylece gelecekteki sunum biçimleri arasındaki payların oluşumunda farklı bir tutuma sahip. İşte konut yönetmeliğinin esnekliği de asıl bu noktada söz konusu oluyor. Konut fonunun kullanılışı bakımından yeni durumda bu fondan hem yapsatçılara hem toplu konut yapan kooperatif birlikleri hem de büyük girişimciler yararlanabilecek. İşte fonların bu değişik girişim biçimleri arasında dağıtılmış şekli gelecekteki dengeyi belirleyecek, şimdiden söylemeyecekler sınırlı.

Toplu konut konusundaki girişimlerin planlama aşamasından uygulamaya geçip fonları kullanır hale gelmesi oldukça uzun zaman alıyor. Bu nedenle ilk yıllarda fonların önemli bölümünün yapımı başlamış kooperatiflere ve yapsat sürecine gitmesinin bir rasyoneli var. Ama zaman geçtikçe bu oranın toplu konutların payını artıracak biçimde kullanılması gerekiyor. Bunun gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini ise zaman gösterecek.

ANAP'in ekonomik politikalarda belli tür Holding'lerin etkili olduğu biliniyor, buna rağmen bir kitle partisi olmak savını sürdürmek için de küçük girişimcilerin isteklerine kapalı kalamıyor. Yönetmelik belki de yasaya aykırı olarak yapsatçıları fon kapsamı içine alıyor. Hem yapımcılara ilişkin krediler hem de alıcılarla ilişkin krediler yapsatçı süreci kapsayacak biçimde düzenlenmiş bulunuyor. Yapsatçılık süreci toplu konuta göre sadece faiz hadlerinde yüzde 5 cezalandırılmış durumda. Ama yapsatçıya

şimdije kadar sahip olmadığı inşaatın malyetinin yüzde 40'na kadar 3 yıl vadeli kredi alma olanağı verilerek alıcı karşısındaki pazarlık gücünden yükseltilmiş oluyor.

SON BİRKAÇ DEĞİNME DÀHA

Konut yönetmeliğinin değerlendirilmesini daha da ayrıntılıdır. Gimizde üzerinde söylemeyecek sözler artar. Bu yazının kapsamı içinde daha ayrıntıya girmeye gerek yok. Yazıyı bitirirken iki önemli noktaya daha dephinmekte yarar var.

Birincisi küçük konutların öndirilmesine ilişkin. Özal Hükümetinin teknik adamları, bizzat Özal'ın kendisi küçük konutlar konusunda çok söz söylediler. Acaba yönetimlikte bu konuda ne getiriliyor? Yönetimlikte verilecek kredinin miktarları yapılacak konutun büyülüne göre sınırlanmış. Ama krediye uygulanacak faiz oranında sadece verilen kredinin büyülüne göre alınmış durumda. Uygulanacak faiz oranları doğrudan konut büyülüne bağlı olarak belirlenmemiş. Bu durum büyük konutlar konusunda gizli bir kayıma doğuyor.

İkinci olarak üzerinde durulacak husus yerel yönetimlerin fondan doğrudan doğruya yararlanmasına olanak verilmemesi. Bu özellikle düşük gelirli açılarından önemli. Yerel yönetimlerin belli alanların alt yapısını geliştirek kendi evini kendi yapacaklara belli sürede inşaat yapma koşuluyla arsa vermesinin gecekondu yapımına seçenek oluşturmak bakımından önemini biliyoruz. Yönetmeliğe göre bir toplu konut şirketi yeni imara açtığı alanların alt yapısının yapımında bu fondan yararlanabilirken, yerel yönetimlerin gecekonduluşa seçenek yaratmakta bu fonu altyapı yapmakta kullanamaması dikkat çekiyor. Bu da yönetmeliğin toplumun hangi kesimlerine yöneldiğinin bir başka göstergesi oluyor.

Kuşkusuz yasalar üzerinde uygulama öncesi yapılan değerlendirme uygulama sonrasında yapılacak bir değerlendirmeye göre yılma payı daha yüksektir. Ama bu değerlendirmeleri yapmak yine de yararlıdır. Bir yandan uygulamacı geceğin eleştirisinden haberdar eder. Öte yandan geleceğin araştırmasına şimdiden belli varsayımlar sunmuş olur.

Murat ÖZMENEK

TÜRKİYE'DE İŞLENEN TOPRAKLARIN İŞLETMELER ARASINDA DAĞILIMI

■ Yücel ÇAĞLAR

Oktay Varlier, 1978 Mayısında DP'T' yayınılarında arasında çıkan "Türkiye Tarımında Yapısal Değişme, Teknoloji ve Toprak Bölümü" adlı araştırmasının "Giriş" bölümünde şu saptamayı yapıyor. "Türkiye'de toprakların dengesiz dağıldığı bilinen bir olgudur. '1950 Tarım Sayımı', '1952 Sonbahar Anketi', '1963 Tarım Sayımı', 1968 Gelir Dağılımı', 1970 Tarım Sayımı' kapsam ve yöntem farklılıklarına karşın, değişik tarihlerde hep bu dengesizliği sergileyen bulgular ortaya koymuştur. Bu çalışma da, dengesizliği sergileme açısından öncekilerden ayrılmamakta, onlarla birleşmektedir. Daha da öteye, toprak dağılımindaki eşitsizliklerin giderek arttığını kanıtlamaktadır".¹ Bu inceleme için de geçerli bir saptama. Gerçekten, Türkiye'deki toprak dağılıminin dengesizliğini, Varlier'in söylediğine kaynaklar açıklıkla ortaya koyuyor. Çok kısa bir süre önce yayımlanan "1980 Genel Tarım Sayımı" da aynı görünümü sergiliyor. Ne var ki, herhangi bir dönemde ilişkin değişme ve gelişmelerin nicelik ve niteliksiz olarak idelenmesi söz konusu olduğunda bu kaynaklardan yararlanma olana-

ğı hemen, hemen tümüyle ortadan kalkıyor: Yararlanılan teknikler, benimsenen tanım ve çizilen kapsamlar, bu kaynakların hazırlıkları yıl ya da döneme ilişkin olarak ortaya çıkan görünümülerin bir sonraki ya da önceki yıl ya da dönemlerde karşılaştırılmasına olanak vermeyecek denli farklı. Bu farklılıklar, söz konusu görünümülerin karşılaştırılması sırasında ulaşılan varlıkların kuşkuyla karşılaşmasına yol açıyor, doğal olarak. Örneğin, Devlet İstatistik Enstitüsü (DIE) tarafından 1970 ve 1980 yıllarında yapılan "Genel Tarım Sayımları"nda çeşitli amaçlarla kullanılan toprakların genişliklerine ilişkin büyülükler söyle:

İkisinin de doğru olduğu varsayıldığında, 10 yıllık bir süre içinde, genel olarak "Tarım Alanı" bağlamında değerlendirilebilecek alanların %33,4 oranından arttığını da kabul etmek gerekecektir. Oysa, aynı süre içinde ormanların, akarsu ve göllerin kapladığı alanlarda bir daralma ve ülke sınırlarında da bir genişleme olmamıştır. Bu durumda, söz konusu artışın nereden kaynaklandığının açıklıkla ortaya konulması gerekiyor. Öte yandan DIE'nin 1972 yılında yayınladığı "1970 Cari İsta-

tistikler ve Tarım Sayımı Sonuçları" ve iki-üç yıllık gecikmelerle yürümlü yillarda "Tarımsal yapı ve Üretim" adlı yayınlar ile H.U. Nüfus Enstitüsü'nce 1973 yılında yapılan "Türkiye'nin Nüfus Yapısı ve Sosunları" konulu araştırmadaki bulgular da farklı. Söz gelimi, DIE'nin 1980 yılına ilişkin "Tarımsal Yapı ve Üretim" adlı yayınında yalnızca "Ekilen Alan" için verilen büyülük 16,379 Milyon hektardır. Nadas alanı, sebze, meyve, bağ ve öteki tanımlar altında verilen büyülüklerle birlikte bu alan 28,182 Milyon hektara ulaşmaktadır. Kisacası, ülkemizdeki tarım alanının genişliği, devletin istatistik örgütünün 1978 yılına ilişkin, iki belirlemesinden birinde 28,2, ötekisine göre de 22,7 Milyon hektardır. Doğal olarak bu noktada bir seçim yapmak gerekmektedir:

Yapısal bir çözümleme için "Tarım Sayımı" verileri göreli olarak daha ayrıntılı bilgileri içeriyor. Ancak, çok sakınımla davranışmalıdır. Özellikle de ele alınan dönemlere ilişkin karşılaşmalar yaparken çeşitli özelliklere ilişkin "Toplum" büyülüklerle ya da aynı anlamda olmak üzere mutlaka sayıları yitirmek önemli yanılıqlara yol açabilir. Aşağıdaki çözümler, sözü edilen tutarsızlıklar göz önünde bulundurularak değerlendirilmeli ve yapılan saptamaların, ele alınan iki dönem arasındaki değişme ve gelişmeleri yansıtma düzeyi kuşkuyla karşılaşmalıdır.

1. ULKE YÜZEYİNDE TOPRAK DAĞILIMI

DIE'nin 1970 ve 1980 yıllarında yaptığı "Genel Tarım Sayımı" çalışmalarının bulgularından yararlanarak geliştirilen işlenen toprağın işletme büyülüklerine göre işletmeler arasında dağılımına (%) ilişkin döküm çizelge 1'de verilmiştir.

- 10 dekardan küçük işletmelerin işletmelerinin alanın ortalama genişliği 1970'de 7,67 dekar iken 1980'de 4,03 dekar olmuştur. Buna karşılık 5000 dekar ve daha geniş toprakları işleyen işletmelerin ortalama genişliği 1970'de 9.762 ve 1980'de ise 34.384 dekar olarak hesaplanmıştır.
- 10 dekardan küçük toprakları işleyen işletmelerin tüm işletme sayısı içindeki payı 1970'de

%24,73, 1980'de ise %15,76 bulunmuştur. Bu işletmelerin işletmelerinin alanın içindeki payı ise 1970'de %3,40 ve 1980'de de %1,02 olarak hesaplanmıştır. Başka bir söyleşile, geçen on yıllık süre içinde, 10 dekardan küçük işletmelerin hem işletmelerinin alanın içindeki payı artmıştır. Üstelik, işletme sayısının payındaki 0,23'lük bir artışa karşılık işlenen alan içindeki payında meydana gelen artış 0,86'dır. (İşletme sayısındaki artışın yaklaşık 3,7 katı.)

- Tüm ülkedetarım yapılan alan, on yıllık dönemde sonunda 56,906 Milyon dekarlık bir artışla (%33,35) 227,555 Milyon dekara ulaşmıştır. Bu artış, değişik düzeylerde olmakla birlikte, 20-2499 dekar genişlikleri arasındaki her sınıf aralığına giren işletmelerin hem sayıları hem de işletmelerinin alanın toplam genişliğinde gözlenmektedir. Üstelik, hem işletme sayıları hem de işlenen alanlara ilişkin artış oranı işletme büyülüklüğü arttıkça büyümektedir. Ayrıca, 20 dekardan daha geniş alanları işleyen işletmelerin işletmelerinin alanlara ilişkin artış oranları, işletme sayılarındaki artış oranlarından daha büyütür. Öte yandan, genel tarım alanındaki 56,906 Milyon dekarlık artış 20 dekar ve daha geniş toprakları işleyen işletmelerin alanın toplam genişliğindeki artış 65,170 Milyon dekardır. Aradaki fark, 20 dekardan küçük toprağı işleyen işletmelerin işletmelerinin alanın toplam genişliğindeki 8,265 dekarlık azalmaya denktir. Sayı sonuçlarının doğru olduğu varsayımla durum şöylece yorumlanabilir: 1970-1980 aralığında 20 dekardan geniş toprakları işleyen işletmelerin işletmelerinin alanların

olarak hesaplanmıştır. Bu paylar 1980'de, sırasıyla; %0,8 ve %12,03 olarak bulunmuştur. Başka bir söyleşile, bu işletmelerin hem toplam işletme sayısı hem de toplam işlenen alan içindeki payı artmıştır. Üstelik, işletme sayısının payındaki 0,23'lük bir artışa karşılık işlenen alan içindeki payında meydana gelen artış 0,86'dır. (İşletme sayısındaki artışın yaklaşık 3,7 katı.)

toplasm genişliğindeki %38,19'luk artışın %12,68'i 20 dekardan küçük toprakları işleyen işletmelerin işletmelerinin alanındaki azalışlar sonucu, %87,32'si ise "Yeni" alanların tarıma açılmasıyla sağlanmıştır. Bu, iki sayıyı yılının "ortalamasının ortalaması" olarak, 3,36 dekar genişliği üzerinden, yaklaşık 246 bin "20 Dekardan Küçük Toprak İşleyen İşletme"nin 1970-1980 aralığında "tasfiye olduğu" biçiminde yürütülebilir.²

2. BÖLGELERDE TOPRAK DAĞILIMI

Bilindiği gibi "İşletme Büyüklüğü", yalnızca işlenen toprağın genişliği ölçütüne dayandırıldığı ve bir de ülke geneline ilişkin ortalamalarla yeterlidirde önemli yanılırlara düşülebiliyor: Tarımsal üretimde verimi artıracı girdilerden yararlanma olanlarının artması ve bitkisel ve hayvansal üretimde konu ürünlerin çeşitlenmesiyle birlikte yersel konum, toprak yapısı vb. öğelerin de "İşletme Büyüklüğü" daha doğru bir söyleşile "Ölçek Büyüklüğü" üzerine tartışmalar sırasında gözden kaçırılmaması gerekiyor. Ayrıca, yersel özellikler göz önünde bulundurulmadan belirlenen ortalaması işletme büyülüklüğinin ise ülkedeki tarım topraklarının işletmeler arasında dağılımını doğru olarak yansıtılmasını olanaklı olmadığı da çokca bilinen bir başka gerçek. Bu nedenle ülkemizdeki toprak dağılıminin bir de bölgeler düzeyinde irdelemesinde yarar görüyorum.³ Çizelge 2'de, DIE'nin belirlendiği dokuz tarım bölgelerinde işletmelerin ve işletmelerinin alanların işletme büyülüklüklerine göre dağılımları verilmiştir.⁴

Cizelge 2'nin sergilediği görünüm belirli özelliklerini söylece sıralanabilir:

- 1970'den 1980'e gelindiğinde, tarım yapılmakta olan toplam alanındaki %33'lük artışın en büyük kesimi Karadeniz Bölgesi'nde meydana gelen artıştan kaynaklanmaktadır. Bu bölgede, 1970 yılında, işlenen alanın 100 olan gösterge değeri 1980'de 176,4 olarak hesaplanmıştır.
- Karadeniz Bölgesi'ni, sarasıyla; 144,8 ile Güneydoğu, 142,7 ile

Kullanım	1970 ¹	1980 ²	Hektar
Tarla Alanı	9.756.709	13.090.288	
Nadas Alanı	4.664.274	5.710.472	"
Sebze Bahçeleri	108.965	315.162	"
Bağ ve Meyvelikler	1.113.379	1.477.514	"
Cayır ve Otlaklar *	806.790	1.174.347	"
Koruluk ve Ormanlar	153.557	241.589	"
Kullanılmayan	294.899	478.045	"
Faydalılmayan**	166.421	276.611	"

1) 1970 Genel Tarım Sayımı, T.C. * 1980 Sayımında ("Daimi Çayır ve Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Otlak Arazisi" olarak, 1970 Sayımında ise "Daimi Çayır ve Otlak" ile "Suni Çayır" başlıklar altında iki ayrı sütunda verilmiştir.

2) Genel Tarım Sayımı, Hanchalkı Anketi Sonuçları 1980, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, (Tarihsiz), s. 16.

* Bu değerler, 1980 Sayımında "Tarama Elverişiz", 1970 Sayımında ise "Faydalılmayan Arazi" olarak anılmıştır.

İşledikleri Toprağın Genişliği	1970		1980	
	İşletme Sayısı	İşledikleri Alan	İşletme Sayısı	İşledikleri Alan
5 Dekardan Az	11,48	1,03	8,49	0,24
5 - 9	13,25	2,37	7,27	0,78
10 - 19	19,43	6,97	14,44	3,12
20 - 29	13,10	5,87	12,90	4,73
30 - 39	9,04	5,67	10,79	5,59
40 - 49	6,56	5,29	8,22	5,55
50 - 99	15,64	21,02	20,23	21,27
100 - 199	7,81	21,02	11,55	23,84
200 - 499	3,12	19,59	5,31	22,85
500 - 999	0,50	6,68	0,72	7,85
1000 - 2499	0,04	1,19	0,07	1,54
2500 - 4999	0,02	1,08	0,009	0,53
5000 Dekardan Fazla	0,01	2,22	0,001	2,11

Cizelge 1: İşletmelerin ve İşledikleri Tarım Alanlarının İşletme Büyülüklüklerine Göre Dağılımı (%)

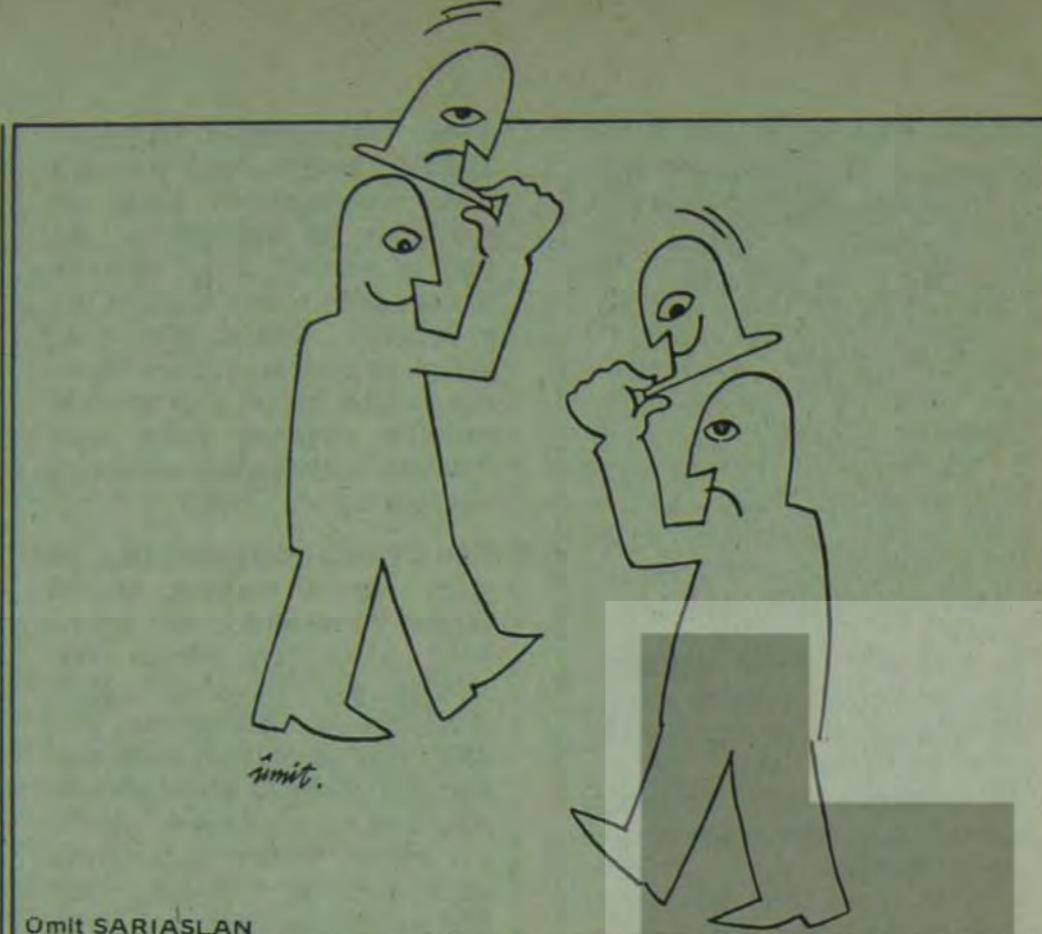
Ege ve 133.8 ile de Akdeniz bölgeleri izlemektedir.

- 1970 yılında, tarım alanının işletmeler arasındaki dağılımının bir anlamda en "dengesiz" olduğu bölge Güneydoğu'dur. Bu bölgede 20 dekardan küçük toprakları işleyen işletmelerle 500 dekar ve daha büyük toprakları işleyen işletmeler arasındaki "Dengesizlik Oranı"⁵ 169.32'dir. Bu bölgeyi, sırasıyla; 148.73 ile Marmara, 129.89 ile Akdeniz ve 124.43 ile Ege Bölgesi izlemektedir. 1980 yılında ise, bu görünümün ya da sıralanışın değiştiği gözleniyor: 1980 yılında dengesizlik oranı ne yüksek olan bölge 189.3 ile Ortadoğu'dur. Bu bölgeyi, sırasıyla; 159.39 ile Ege, 157.16 ile Güneydoğu ve 139.63 ile de Akdeniz izlemektedir.
- 1970 yılında dengesizlik oranı 18.88 ile en alt sırada bulunan Karadeniz Bölgesi'nin, 1980 yılında da bu konumunu koruduğu gözlenmektedir.

SONUÇ VE BİR ÖNERİ YA DA UYARI:

İki başlık altında ve olabildiğince özetlenerek buraya aktarılan saptamalar, öncelikle, DIE'nin 1970 ve 1980 yıllarında yaptığı genel tarım sayılarının bulgularının doğru olduğunu varsayılmaktadır, kuşkusuz. Böyle olunca, Türkiye tarımında, en azından işlenen toprağın işletmeler arasındaki dağılımının giderek daha da "dengesizleştiği", düzeyi bölgeye değişmekte birlikte, 20

yıl, tanım ve kapsamlarla yararlanılan tekniklerin, dolayısıyla da bulgularının farklılığı bu noktada çok sakınımlı davranışmayı zorunlu kılmıştır. Öte yandan, bilindiği gibi, işlenen toprağın genişliğine göre işletmelerarası farklılaşma düzeyi ve bu düzeydeki değişimler, söz konusu varlığı yönünden gerekli, ancak yetenekli olmayan göstergeler. Bunun yanı sıra, işlenen toprağa ilişkin mülkiyet düzeni, tarımsal üretimin kullanılan araç gereç, daha önemlisi de insan gücünden yararlanma biçimini, ürün bileşimi, pazar ilişkileri yönünden özelliklerinin açıkkık ortaya konulması da bir başka genelilik. Ne yazık ki, gerek DIE gerekse başka resmi kuruluşlarca der-

Omit SARIASLAN

lenen verilerle yetinildiğinde, ülke ve bölgeler düzeyinde bu nitelikte yapısal çözümler yapabilme olanağı oldukça sınırlı. Olanaklar zorlanarak bu sınırlılığın aşılması açısından dayanışma ve işbirliği içinde bulunuları ertelenemeyecek bir zorunluluk. Daha açık bir söyleşide, kuramsal çözümleme, giderek tartışmaların yanı sıra, bu tartışmaların bir "Sağırlar Söyümesi" olmaktan çıkarılabilir için söz konusu kuramların konu edindiği olguların çeşitli özelliklerinin belirlenip ölçülmesi amacıyla kullanılabilecek tekniklerin geliştirilmesi, derleneneklerden verilerden yararlanma olanaklarının artırılmasının yaşamalı önemini gözden kaçırılmamalıdır.

AÇIKLAMA

Mayıs 1984'den bu yana, geçici olarak sürdürdüğümüz indirimli abone kampanyamız bu sayımdan itibaren sona ermektedir. Yaklaşık dört aydan beri abonelerimiz "Bilim ve Sanat Dergisi"ni üst fiyat üzerinden %50 indirimle 200.- TL'ye yerine 100.- TL'ye satın edindiler.

İndirimli kampanyamız süresince, okuyucularımızın yakın ilgililerini gördük. Teşekkür ederiz.

Abone fiyatlarını zorunlu olarak artırmak durumunda kaldık.

1 Eylül 1984 den itibaren abone olacak veya aboneliğini yenileyecək

Okuyucularımız, bundan sonra da dergilerini indirimli olarak 200.- TL'ye yerine 150.- TL'ye satın edineceklerdir.

Buna göre :

Yurtiçi yıllık 1800.-TL; 6 aylık 1000.- TL; tüm Avrupa Ülkeleri için yıllık 25 DM; ABD (Uçakla) 60 DM; Avustralya 70 DM karşılığıdır.

Okuyucularımızın "BİLİM ve SANAT" a abone olarak desteklerini ve ilgililerini bundan sonra da sürdüreceklerine inanıyoruz.

Abone karşılığını "BİLİM ve SANAT DERGİSİ 12526 1" nolu posta çeki hesabımıza yatırabilirsiniz.

Kesim yanlışlıklarından dolayı, bize gelen kuponlardaki adres noksancılığından kaynaklanan gecikmeleri önlemek için, doldurduğunuz posta çeki "A" kuponunun arkasına adınızı ve adresinizi bir daha mutlaka yazınız.

Yayınlarımız dergi abonelerine %25 indirimlidir. Ankara, İstanbul bürolarımızdan ve İzmir temsilciliğimizden elden, Ankara merkezimizden posta yoluyla edinebilirsiniz.

Elimizde mevcut 1., 2. ve 3. dizinli ciltlerin her biri 1500.- TL.; Cilt kapakları ise 500.- TL'dir.

İstekleriniz için tutarı kadar posta pulu yollayabilirsiniz ya da posta çeki hesabımıza karşılığını yatırabilirsiniz. 1500.- TL'dan aşağı istekler ödemeli yollanmaz.

Saygılarımızla....

BİLİM ve SANAT

Alpay Kabacalı

TÜRKİYE'DE YAZARIN KAZANCI

2. BASKI

İlk baskısı basında geniş yankılar uyandırmıştı:

"Yalnız yazarları değil, herkesi ilgilendiren bir konu."

"Bir roman gibi okunan bu eser, üniversitelerin bile başlatamadığı edebiyat sosyolojisi çalışmalarına bir başlangıçtır."

DEĞİŞEN DÜNYA YAYINLARI: P.K. 764 Sirkeci-İstanbul

TÜRKİYE GENEL DAĞITIMI: İstanbul: YA-DA A.Ş. Dr. Şevki Bey Sok. Divanyolu Tel: 520 74 72 Ankara: YA-DA A.Ş. Konur Sok. 17/5 Kınıkay Tel: 18 90 99 İzmir: DATİC İkinci Beyler Numarazade Sok. 27/A Konak Tel: 13 87 86

Çizek 2: Tarım Bölgelere Göre İşletmelerin ve İşledikleri Tarım Alanlarının İşlete被 Bütünlüklerine Göre Dağılımı (%)																		
İşletmeler ve İşledikleri Alanlar	Ortaçuzey		Ege		Marmara		Akdeniz		Kuzeydoğu		Güneydoğu		Karadeniz *		Ortadoğu		Ortağney	
	1970	1980	1970	1980	1970	1980	1970	1980	1970	1980	1970	1980	1970	1980	1970	1980	1970	1980
10 Dekardan Küçük İşletme Sayısı İşlenen Alan	15.87	12.00	23.26	16.31	15.50	12.11	27.78	18.26	19.23	11.58	25.60	23.66	42.40	16.37	20.78	17.08	19.28	13.31
20 Dekardan Küçük İşletme Sayısı İşlenen Alan	1.25	0.48	3.35	1.76	1.57	0.82	2.76	1.30	1.82	0.49	1.19	0.69	11.34	2.43	2.22	1.68	1.16	0.54
500 Dekardan Büyüük İşletme Sayısı İşlenen Alan	31.35	25.84	48.49	35.40	32.65	24.76	47.57	33.92	36.68	22.46	38.78	36.36	69.48	34.97	40.53	32.34	32.00	23.24
TOPLAM	4.93	1.97	12.68	7.70	6.35	3.61	8.74	5.10	6.18	2.36	3.16	2.38	30.38	9.90	8.70	5.46	3.62	1.98
Gelişmeler:																		
İşletme Sayısı	0.61	1.29	0.15	0.09	0.28	0.52	0.72	0.28	0.66	1.39	2.44	3.54	1.62	4.90	0.37	0.21	0.83	0.87
İşlenen Alan	8.37	13.19	5.09	3.12	8.10	8.12	17.18	5.67	8.98	12.53	33.67	36.44	13.37	19.61	7.87	7.03	8.51	8.62
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	
	100.0	98.3	100.0	115.8	100.0	105.0	100.0	114.0	100.0	99.1	100.0	144.7	100.0	106.0	100.0	87.4	100.0	115.1
	100.0	127.0	100.0	142.7	100.0	126.2	100.0	133.8	100.0	131.5	100.0	144.8	100.0	176.4	100.0	88.6	100.0	134.9

* Karadeniz Bölgesi'nde iki sayımda da 500 ve daha büyük toprağı işleyen işletme çıkmamıştır. Bu nedenle kapsama 100 dekar ve daha büyük topraktan işleyen işletmeler alınmıştır.

Mehmet Fuat Gündüzalp, yaşayan en yaşlı eğitimcimiz. 1897 yılında doğmuş, 1918 yılında öğretmenliğe başlamış, saygın meslek yaşamı ve yazdığı eserleriyle "Büyük Eğitici"lığı hakedmiş olan hocamızın yaşamı son aylarda güncellik kazandı. "Çoktan ölü" sanılan Gündüzalp Hoca'nın yeniden anımsanmasında Bilim ve Sanat çevresinin büyük etkisi olduğuna inanıyoruz. Arkadaşımız Niyazi Altunya 6 Kasım ve 2 Aralık 1983 tarihlerinde yaptığı görüşmelerle değerli eğitimcimizin gerçek yaşamını araştırdı; 30 Mayıs 1984 günü Cumhuriyet Gazetesinde bir yazı yazdı; ilginç bir bölümünü ise aşağıdaki satırlarda değerlendirdi. Bu görüşme bir eğitimciyi tanımakla sınırlı kalmıyor, yakın tarihimize katkıda bulunuyor.

Ömrü çilelerle, mücadelelerle geçmiş olan Gündüzalp'ın özyasamından kesitler kendi dilinden veriliyor. Biyografi yazarlığında büyük bir ustalık gösteren Gündüzalp'e arkadaşımız "kendinizi tanır musun?" demekle yetinmiş, sağlığını iyi olmamasının nedeniyle soru - cevap yöntemi kullanmıştır. Açıklamaların doyurucu olduğunu kanıtladı. Ancak, Hocayı eserleriyle tanımak isteyenler yazlarını okumaları gerekiyor. Kitap haline gelmiş eserleri:

- Talim ve Terbiye Teşkilatunda Buhran, Sivas Vilayet Matbaası, 1924.

- Öğretmen Meslek Kitapları Kılavuzu I - IV, MEB Y. 1951 - 61.
(Kılavuzlarda eğitimle ilgili 906 kitap özetlenip yargılanarak tanıtılmıştır. 1899-1928 ve 1958 sonrası dönemlerini kapsayan ciltleri MEB'nce satın alınmış fakat basılmamıştır.)

FUAT GÜNDÜZALP: “Dünyaya yeniden gelsem gene öğretmenliği seçerdim”

■ Düzenleyen: Niyazi ALTUNYA

- Nüfus Cüzdanına göre 1899 doğumluymum. Babamın Kur'anı Kericim'in arkasına yazdığını göre (Mehmet Fuat) 31 Temmuz 1897 doğumluymum. Bugün (6 Kasım 1983) 86 yaşımı 100 gün geçtim. Selanik'in Vardar - Yenice'sinde doğdum. Babam nallantı. Hem de nallını, mihini kendisi kesen bir nallantı. Balkan Bozgunu'ndan sonra Türkiye'ye göctüğüümüzde rüşdiyeyi bitirmiştim. Sultanının yatılı sınavını kazanmış okula da kaydolmuştum. Fakat savaştan iki ay sonra okul kapatıldı.

- Babam "oğlum Mehmet Fuat, seni düşmanın elinde cahil bırakmam, seni okutacağım" dedi. Türkiye'ye göç etti. İstanbul'da uzaktan akrabamız olan Bakırköy Kaymakamı (sonra Tokat mutasarrıf iken öldü) Kadri Bey'e gitti. Kadri Bey "sultaniyi kazandığını göre senin Mf. Nezarete'nde kaydın vardır. İstanbul karışık, sizi İzmir'e göndereyim. Oranın Mf. Müdürlüğünde ben Nezareten yaz yazdırınım, İzmir Sultanisine yatılı olarak kaydını yaparlar" dedi. Onun tavsiyesi üzerine ailecek İzmir'e gitti, yerlesik.

- Ben hergün İzmir Mf. Müdürlüğe ugrayıp durumumu soruyordum. Aradan uzun zaman geçmesi ne karşın bir türlü bilgi gelmiyordu.

Gene bir gün uğradığımda Mf. Müdürlüğünün yanında birisi oturuyordu. Durumumu öğrenince "oğlum sen sultani için uğraşma. Bitirsen bile ne olacağın belli değil. Ben Darülmüallimin müdürüüm, seni bizim okula kaydedelim. Yatılı okursun, sen fakir çocuğusun. Okulu bitirince muallim olursun" dedi. Ben "babama sorayım" dedim. Babamla görüştüm, kabul ettik. Darülmüallimin müdürüne gidip "olur" dedim. Formalite icabı sınav yaptılar ve kazandım. Müdür beni kaydetti (bu müdür sonrasında meşhur olan Et hem Nejat'tı).

- İzmir Erkek Öğretmen Okulunda iki yıl okuduktan sonra İstanbul Erkek Öğretmen Okuluna naklettiler. İstanbul ve Öğretmen Okulu kendi kendimi yetiştirmem için çok iyi bir ortamdı. Okulun çok iyi bir öğretmen kadrosu vardı. Faik Sabır (Duran) gibi müderrisler bile vardı.

- O yıllarda Almanlarla mütefakkik. Birinci Dünya Savaşı sürüyordu. Biz 1918 yılında okulu bitirmiş ve diploması hakedmiştık. Son sınıf 70 kişi idik. Çok sevdigimiz tarih öğretmenimiz ve müdür yardımcımız İhsan Şerif (Saru) Bey içimizden 20 kişiyi topladı "sizi Almanya'ya göndereceğiz. Onun için tatile gitmeyeceksiniz, Almanca öğre-

neceksiniz" dedi. Bizler çok sevdik. Bu grupta H.Raşit Öymen, Hayri Ardiç, Nizamettin Kirşan, Mümin Hayri Elgeli, İ.H.Tonguç (öbür şubedeydi) vardı.

- Biz önce Fransızca okumuştuk. O yaz tatili, Alman lisesinin müdürü ve bir öğretmeni iki ay kurs verdiler. Bugünkü ölçülere göre bile modern bir yöntemle bize iki ayda Almanca öğrettiler. Bizimle hiç Türkçe konuşmadıkları için Türkçe bilmediklerini sanıyordu. Son gün Türkçe konuşturular, anladık ki çok güzel Türkçe biliyorlar. (levhalar ve eşyalar üzerinde çalışıyorlardı).

- Bizi ayrı bir vagonla Almanya'ya gönderdiler. Almanya'da iyi karşılandık. Baden'deki Etlingen - Karsluch Eğitim Enstitüsünde bir yıl kadar okuduk. Bu okul bizim eğitim enstitülerine benzıyordu. Kentin on km. kadar dışındaydı. Genel kültür ve meslek dersleri okuyorduk.

- Ders yılı sonunda, Almanlar yenilince bizim talihimiz de ters döndü. Mf. Nezarete'nden "dönün" diye emir geldi. Hamburg'da Almanya'daki tüm Türk öğrenciler toplandı. Aramızda elçilik görevlisi Hamdullah Suphi de vardı. 21 günde saldana sallana, Manş'ı Gaskonya Körfezi'ni dolaşarak Akdeniz'e girdik. 1200 genetik.

- Biz 20 kişi doğruca İstanbul Darülmüallimin'e gittik. Müdür Selim Sırı Bey'di. Durumumuza anlattı. Selim Sırı "Sizi bağıma basarım yavrularım" dedi (Burada Hoca ağladı). Yatılı gibi okulda kalmaya başladık.

- Tonguç'la asıl ahalimiz bu dönemde başladık. Yataklarımız yakındı. "Memleketin hali ne olacak" diye konuşur, tartıştık.

- Ne yapacağımıza bilmiyorduk. Bir gün aklıma esti, Bursa Mf. Müdürlüğine uzun bir telgraf çekip durumumu anlattım ve öğretmenlik istedim. "Derhal gel" diye karşılık verdiler. "Mektebi Sanayi" (Sanat okulu)ye tayin edilmişim. Çok sevindim. Hem parasızdım, hem anem babam Yunan işgali altında sefil durumdaydım.

- Bu arada Tonguç da Eskişehir Öğretmen Okulu'na gitmişti.

- Aldığım para çok azdı. Bu arada gazetede bir ilan çıktı; "Bursa İşıklar Askeri İdadisi Tarih - Coğrafya öğretmeni alınacaktır". Başvurdum. Tarih öğretmenliğine talip oldum. Harbiye Nezareti'nden yazılı sorular geldi. 50 kadar aday sınıva girdik. Bir süre sonra sonuçlar bildirildi "Mehmet Fuat Efendi birincilik kazandı" deniliyordu. 900 kuruş maaşla Askeri İdadisi Tarih Mu-

allimliğine atandım. Eski görevim sürüyordu. Oradan da 500 kuruş alıyorum. Durumum düzelmişti. Fakat Yunanlılar Bursa'ya yaklaşıyordu.

- Sanat Okulundaki müdüremiz kurmay subayıktan ayrılmış Berves Baranoğlu idi (sonra 150'lüklerin arasında yer aldı). Yunanlılar Bursa'ya yaklaşınca müdür "Yunanlılar birkaç gün sonra Bursa'ya girecek ben talebelerle Ankara'nın yolunu tutacağım, isteyen hocalar gelebilirler" dedi. Ben "ben hazırlım" dedim. 30 kadar öğrenciyle yola çıktık. Gerçekten birkaç gün sonra Yunanlılar Bursa'ya girdiler.

- Bakanlık beni Eskişehir'e gönderdi. Tonguç oradaydı. Müdür Ekrem Sarac'ı (sonra Teftiş Kurulu Başkanı oldu). Önce misafir oldum, sonra öğretmen oldum. Tonguç o arada tekrar Almanya'ya gönderildi.

- O yıl (1921) Ankara'da Bakanlık bir Maarif Kongresi toplamıştı. Müdürler yolluklu çağrılmış, isteyen öğretmen ve öğrenciler yoluksuz katılabileceklerdi. Ben de gittim. Kongre eski Darülmüallimin binasındaydım. Ben gençlik aşesiyle atıp tutuyordum. Kongre başkanlığını Mf. Vekili Hamdullah Suphi kendisi yapıyordu. Bir dinlenme sırasında beni yanına çağırdı "seninle özel görüşmek istiyorum" dedi. Baba "benim söylemek istediklerimi sen söyleyin" dedi. "Teveccühünüz" dedim. Bakan: "sizlerden yararlanacağız" dedi.

- Yunanlılar Eskişehir'e girmislerdi. Özel Kalem Müdürü Vasif Çınar "Yunanlılar Ankara'ya doğru geliyorlar, siz gidip Kastamonu'da misafir olun" dedi. Bize ikişer aylık harçlık verdiler. Biz (müsür, ben 30 öğrenci) yola çıktık. Zaten Devlet merkezi de Kayseri'ye taşınıyordu. Biz son emre kadar Kastamonu Öğretmen Okulunda misafir kalacaktık. Bir haftada, yürüyerek Kastamonu'ya vardık. Eşekler dahil, tüm araçlar Kurtuluş Savaşı emrineyecekti.

- Aslında Kastamonu da güvenlikte değildi. Çünkü Anadolu'ya sekiyat İnebolu'dan yapılyordu. Biz kahvede toplanıp, ne yapacağımızı konuşuyorduk. Harçlığımız da bitmek üzereydi. Ben Bakan'a telgraf çektim "Ben takdirinize layık görüldüğünüz Mehmet Fuat. Emirlerinizi bekliyorum" dedim. Birkaç gün sonra Mf. Müdürlüğün odacısı beni çağırdı. "Mf. müdür seni istiyor" dedi. Mf. müdür "tebrik ederim, Bartın İdadisi Tarih - Coğrafya öğretmeni alınacaktır" dedi. Araştırdım, Bartın iki günlük yol. Yol yokmuş, patika yollarдан hayvanlarla gidilebiliyormuş. Gittim.

- İstanbul'da uygulama okulu öğretmeni olup beni çok seven Ali Ulvi Elöve'nin Adana Öğretmen Okulu Müdürü olduğunu duydum. Telgraf çekerek yanında çalışmak istedigimi bildirdim. Hemen "gel" diye cevap verdi. Gittim.

- O yıl öğretmen okulları beş yila çıkarılmıştı. Son sınıflar, aynı sınıfı tekrar okuyacaklardı. Bu yüz-

- Bartın'da idadiyi ben açacaktım. Hiçbir şey yoktu. İlkokulun, iki odasında idadi açtım. Tellal başırtarak duyurdum. Üç öğrenci ile idadiyi (lise) açtım. Kendim pansiyoner olarak bir Rum evinde kalıyorum. Bir süre sonra Rumlar tecrit edildiler. Ben de okulun bir odasını bölüp, bir kısmını büro, bir kısmını ev yaptım. Böylece bir buçuk yıl geçti. Fakat Bartın'daki ismini begenmediim.

- Bakanlığa telgrafla başvurдум; "ben müdürlük istememiştim, beni bir öğretmen okuluna verin" diye. Beni Kayseri Darülmüallimini (öğretmen okulu) meslek dersleri öğretmeni olarak verdiler. Altı ay sonra bu okul kaldırıldı, öğrencileriyle birlikte ben Sivas'a verildim.

- Sivas'da beni Muallimler Birliği Başkanlığına da seçtiler. Öğretmenler on aydır aylık alamıyorlardı. Grev yapılmıştı. Bir gün valiye gittim "bu öğretmenlerin halini görmüyorum musun" dedim. Vali "para yok" diyordu. Savaş yılları elde para bırakmamıştı.

1947 yılında Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü öğretmenliğine atandım. İki ay çalışıktan sonra bu okulu kaldırdılar. Öğrencileri çil yavrusu gibi şuraya buraya dağıtıldı.

- Birgün aylık alamayan öğretmenlerden birinin özel idare memuru tarafından kovulduğunu öğrendim. Bu memuru aradım buldum. Bastonla kafasına vurdum (ozamanlar Mustafa Kemal'e özenerek baston taşıyordum). Yıllarca mahkeme sürekli, giyabından bir hafta hapis cezası verilmiş ve tecil edilmiş. Beni ders yılı ortasında Trabzon Öğretmen Okuluna verdiler. H.R. Öymen tedavi için yurtdışında idi, beni onun yerine verdiler. Trabzon'da aylık sorunu yoktu, ben anlatınca şaşırdılar. Onlar İstanbul'dan aylik alıyorlardı.

- İstanbul'da uygulama okulu öğretmeni olup beni çok seven Ali Ulvi Elöve'nin Adana Öğretmen Okulu Müdürü olduğunu duydum. Telgraf çekerek yanında çalışmak istedigimi bildirdim. Hemen "gel" diye cevap verdi. Gittim.

- O yıl öğretmen okulları beş yila çıkarılmıştı. Son sınıflar, aynı sınıfı tekrar okuyacaklardı. Bu yüz-

- den öğretmen okullarında grev başladı. Adana Öğretmen Okulu da bu na katıldı. Bir öğrenci yazdı dilekçeyi bana gösterdi. Uzatmaya itiraz etti. Çocuklar haklıydı. Öğretmenler de destekliyordu. İstanbul Öğretmen Okulu Müdürü İbrahim Alaaddin Gövsa bile aleyhede yazı yazıyordu. Söz konusu öğrenci, dilekçesini gösterip "nasıl olduğunu" sordu. Ben de sadece bir imla yanlışını kendi kalemine düzelttim.

- Olayı tahlük etmek üzere Bakanlık Müfettişi Besim Kadırgan gelmişti. Araştırırken benim de ilgili olduğunu söylemişler. Beni çağrırdı. Öğrencilerin dilekçelerini benni yazdığını iddia etti. "Ben yazmadım; yalnız bir öğrencinin dilekçesindeki imla 'hatasını düzelttim'" dedim. Bunun üzerine ertesi gün bini Bakanlık emrine alındı.

- Ben hemen Bergama'ya annemin yanına gittim. Tatil bitmek üzereydi. Gazetelerden Hamdullah Suphi'nin yeniden Milli Eğitim Bakanı olduğunu öğrendim. Hemen Ankara'ya gittim. Bakana ugradım. Bakalı "tanıdım" dedi, Özel Kalem Müdürinin çağırıldı, "öğretmen okullarına bakın, ihtiyaç olan bir yere verin" dedi. Beni Balıkesir Kız Öğretmen Okuluna meslek öğretmene olarak verdiler. Hemen gittim. (1925). İlk girdiğim son sınıfta bu güzel hanımı (Eşi Hüsnüye Gündüzalp) tanıdım; okulu bitirince mektupla anlaşıp evlendik (ağladı). Orada on bir yıl kaldım.

- 1936 yılında Edirne Erkek Öğretmen Okulu Müdürlüğüne atandım. (Reşat Tardı ile halef - selef olduk). Bakanlık bir gün iki lise öğrencisinin okulda yatılı olmasını istedim. Ben de "burası imarethane (as evi) değil" diye cevap verince beni Konya Öğretmen Okuluna sürdüler.

- Konya'da 1947'ye kadar kaldık. Güzel günler geçirdik. Doğustan sürekli hasta olan çocuğumuzun durumu nedeniyle Ankara'ya tayin istedim. Yıllarca atlatıldım. 1947 yılında Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü öğretmenliğine atandım. İki ay kadar çalışıktan sonra bu okulu kaldırdılar. Öğrencileri çil yavrusu gibi şuraya buraya dağıtıldı. Ben bir grup erkek öğrenciyle Gazi Eğitim Enstitüsüne tayin edildim. Yaş hadninden emekli olduğum 1964 yılına kadar orada görev yaptım.

- Dünyaya yeniden gelsem, bütün sıkıntılarına rağmen meslek olarak gene öğretmenliği secerim.

- Ailemizin bütün yükünü eşim çeker. Parasal sıkıntum yok, fakat dostların ilgisine muhtacız. Beni ihya ettiniz, çok teşekkür ederim. (Hoca beni ağlayarak uğurladı). ■

Dil Ekonomisi

■ Yağmur ATSIZ

Türk Ulusu, tarihinde ilk kez ekonominin ne olduğunu öğreniyor. Bireylerin günlük yaşamından başlayarak toplumun üst kurumlarına kadar, çağdaş anlamda ekonomik kuralların uygulanması çabaları yoğunlaşıyor. Bir şarkıcının ayakları altına dört yüz bin lira seren hacıgaya, sanki bir tarih öncesi hayvanına bakar gibi bakanların sayısı bugün, dünne oranla kat kat artmıştır. Ama bu genel derlenip toparlanma eğilimi içinde önemli bir istisna var ki o da dil alanı. Geleneksel savrulduğumuz ve başıboşluğumuz ki, buna isterse alaturkallığımız da diyebilirsiniz —îlâ mâşallah— sürüp gidiyor. Hem de artan bir şiddette...

Dil savurganlığı en belirgin olarak üç biçimde kendini gösteriyor:

o Lafi uzatmak.

o Merâmi ifâde, için gerekli sözcükleri yanlış seçmek, hatta zaman tamamen aksi anlamda gelen kelimeler yahut deyimler kullanmak.

o Elde işe yarar, sağlam sözcükler varken bunları şutlayıp, yerlerine, atılanlar kadar işlek olmayan, onların bütün işlevlerini yüklemeyen yeni sözcükler koymak. Hatta zaman zaman bu sözcüklerden, aralarında anlam farkı bulunan ikisini üçünü atıp yerlerine tek bir yenisi koymak. Hatta ve hatta yeni türetilen bazı sözcükleri de bir iki yıl sonra beğenmeyip onun yerine de bir başka yenisini koymak.

LAFI UZATMAK

Lafi uzatmanın en çarpıcı örneklerine, aslında en ekonomik dil olması gereken gazetecilik dilinde, üstelik bu dilin de en ekonomik ve özülu yanımı oluşturması gereken haber dilinde rastlayabilirsiniz.

Lafi uzatmak da genellikle iki türlü oluyor: Bir 'edebiyat' yaparak, bir de —geviş getirir gibi— aynı bilgiyi başlıkta, metnin başlarında ve sonlarında tekrarlayarak...

Prof. Lazaris'in eşinin Londra'da bir mağazadan iki çanta çaldıktan sonra yakalanarak İngiliz mahkemesi tarafından 250 Sterlin para cezasına çarptırılması olayını doğrulayan bir açıklama yaptı ve bunun siyasi istismar konusu yapılmamasını istedi."

Dördüncü ve beşinci cümlelerle haberin bitisi:

"Bu olayla ilgili olarak hükümet sözcüsünün açıklamasında aynen söyle denildi:

"Tamamen ve sadece ailevi karakter taşıyan böyle patolojik yapıda talihsiz bir olayın, herhangi bir şekilde siyasi istismar konusu yapılmamaya çalışılması kabul edilemez..."

YANLIŞ SEÇİM

Once şu 'şiiyet'e bakın:

"Trakya'nın yeşil ovalarında dev bir görünüşe sahip bulunan Trakya cam fabrikası'nın..." (Hürriyet, 13 Eylül 1981).

GEVIŞ GETİRMEK

Geviş getirmeye ise yine aynı târihi Tercüman'dan bir örnek:

Başlık: "TPAO GENEL MÜDÜRÜ: 'AYLIK PETROL ÜRETİMİ 93 BİN TONA ULAŞTI'"

Haberin ikinci cümlesi: "(Genel Müdür) Kafesçioğlu Türkiye'nin aylık petrol üretiminin, yüzde 14'lük bir artışla, 93 bin tona ulaştığını söyledi."

Haberin iki cümle sonra bitisi: "Türkiye'nin aylık petrol üretiminin 93 bin tona ulaşlığını belirten Kafesçioğlu, bu rakamın geçen yıldıza göre yüzde 14'lük bir artış gösterdiğini bildirdi."

Bir de şu örneğe bakalım:

Tercüman'ın 11 Kasım 1981 târihi Frankfurt baskısında birinci sayfadan bir haber başlığı: "YUNAN BAKANI'NIN EŞİ LONDRA'DA ÇANTA ÇALARKEN YAKALANDI"

Birinci cümle: "Yunan Hükümet Sözcüsü, Papandreu Kabinesi'nde Koordinasyon Bakanı Prof. Lazaris'in eşinin, Londra'da bir mağazadan iki çanta çaldıktan sonra yakalanarak İngiliz mahkemesi tarafından 250 Sterlin para cezasına çarptırılması olayını doğrulayan bir açıklama yaptı ve bunun siyasi istismar konusu yapılmamasını istedi."

İkinci cümlede Olay'ın İngiltere basın organlarına da yansıldığı belirtiliyor.

Üçüncü cümle: "Öte yandan Yunan Hükümet Sözcüsü Papandreu Kabinesi'nde Koordinasyon Bakanı

böyle münâsip görülmüş.", diyerek ben de kullandım. Sonra bir de baktım ki günün birinde 'almaşık' yerine bu sefer de 'şenek' lafi çıkmış. Şimdi cümbür cemaat onu kullanıyoruz. Bakalım ne kadar sürecek? Bu arada doğalıyla bulaşık taşına 'eve' yani 'évier' demeyi de ihmâl etmiyoruz. Kibarlık başa belâ...

SAVRUKLUK, BİLGİSİZLİK, UMURSAMAZLIK

Yukarıda dil konusuna ilişkin savrulduğumuzun artan bir şiddetle sürdürüğünü yazdım. İşlerin daha da kötüye gitmesine sebep, yanılmıyorum, genel bilgisizliğin gittikçe artması. Demek istiyorum ki, bundan örneğin otuz, yâhut yirmi yıl önce yazar-çizer takımdan pek çok kişinin, doğrusunu biliip de zihin karışıklığı, şark umursamazlığı yüzünden istediği dil hatâları bugün çoğunlukla doğrusu bilinmediği, öyleyi doğru sanıldığı için işleniyor. Hemen somutlaştırıymam:

Geçenlerde, konumuzla ilgisi olan bir sebepten ötürü, Peyami Safa'nın romanlarından birtakım parçalar okumam gereki. "Şimşek" i karıştırırken şöyle bir cümle:

"Vücutun bütün anâsaları isyan hâlindeydi."

Simdi Peyami Safa 'anâsır' sözcüğünün 'unsur' sözcüğünden çoğul olduğunu bilmey miydi sanki? Elbette ki bilirdi. Peki, öyleye niçin 'anâsalar' diye yazıyor?

Şarkılığından, bana sorarsanız, yâni sallapâlılığından... Belki de tam o cümleyi çırپıstırırken kafasında bir tereddüt belirmiş, "anâsır mı yâsam, yoksa unsurlar mı?" diye düşünmiş ve sanınlı onda biri kadar bir zamanda şarkılı kafası bambaşka bir noktaya kaydığını ortaya bu dilsel hilket garibesi çıkmıştır. Yâhut Ustad, "anâsır mı yâsam unsurlar mı?" diye BİR TEREDDÜDÜN ROMANI'ni yâşenmiş, 'adaam' sende, nasıl olsa YALNIZIZ, kimse farketmez...', diye düşünmüş de olabilir. Fakat öyle de olsa böyle de olsa bu, Şarkılı fîkr-i tâkip yoktur gerçegini değiştirmez. Olmadığı içindir ki Şarkılı çoğu kez bir düşünceli sonuna kadar düşünmek zahmetine katlanmaz.

Evet, Peyami Safa bunları bile, umursamazlıktan yapıyordu ama 'meşrubatlar' denirken yine çifte çogullaşturma hatâsı işlediğinin farkında olunmuyor. "Boyle olduğu içindir ki, hiçbir kompleks kapılmaksızın, okullarda ciddi bir 'Osmanlica' öğretimine başlamadan zaman gelmiştir." (Mümtaz Soyal, Milliyet, 12 Ağustos 1981). Bu

öğretim lâyıkıyla gerçekleştirildiği takdirde, öyle sağдан soldan kapma birkaç kelimeyle bu işlerin yüremitceği anlaşılr ve çok başka sebeplerden ötürü Osmanlıca'nın baş savunucularından biri olan bir "Muhammire Hanîmefendi" (Sule Hanım...) 'vukuf' yerine vukufiyet yazmak gülünçüğe düşunce, sâdece birkaç kişinin değil milyonlarca Türk dudaklarında bir gülümseme belirir. Unutmayalım ki özellikle Türkiye'de uygarlık tarihi, kültür ve dil konuları, saçıcların "uhdesine terkedilemeyecek" derecede ciddi ve nâzik konulardır.

Doğal olarak iş Osmanlıca'yla bitmiyor. Bugün Türk Osmanîca'yı hakkıla ögrense bile, kafasının içindeki Şarklı derbederliği değişmediği sürece bu kez bir sürü dil hatâsına bile bile işleyecektir. Peyami Safa, sanki inadına yapar gibi, sadece gramer hatâsı işlemiyordu ki... Şu cümlelere bakın:

"Bilmiyor musun ki bugün kabul günümdür ve tuvalet yapmak lâzımdır?" ("Sözde Kızlar")

"İki Alman zâbiti (İstanbullu bir hanımın önünde bastonyutu gibi ayakta durarak vs., vs...) Fransızca söyleyiyorlardı." ("Mahşer")

Yani kadınla Fransızca konuşuyorlardı demek istiyor.

DİL DİSİPLİNİ DÜŞÜNCE DİSİPLİNİ

İyi ama bütün bunların ekonomiyle ne ilgisi var? Bence çok var! Ekonomi belirli kaynakların belirli amaçlara en uygun biçimde kullanılması değil mi? Ben işte kültürümüz ana kaynağı olan dilimizin bir mirası zihniyetiyle har vurulup harman savrulduğunu ileri sürüyorum. Ayrıca diyorum ki, insanların dil kültür ve disiplini, hayatlarındaki bütün davranışlarını da olumlu yahut olumsuz biçimde etkiler. Çünkü dil disiplini düşünce disiplini demektir. Düşünce disiplini ise zihni hirpanlığı, çapaçullüğün ölümçül düşmanıdır. Bilimselligin ilk koşuludur. Bence bu nokta son derece önemli. "Çünkü bir meseleye seviye veren ilimdir. İlmsizlik en önce seviyesizlik ve en nihayet dinimin 'küfrden belki beter' gördüğü cehâleti dâvet eder." (Ergun Göze, Tercüman, 16 Eylül 1981). Bu bakımdan düşünce disiplinine sahip hiç kimse, örneğin, söyle cümleler yazamaz: "Belki hâlâ zamanın 'hârika ilaç': antibiyotiklerdir. Penisilin bile onu tahtından indiremedi." (Ergun Göze, Tercüman, 31 Ağustos 1981).

Penisilinin, antibiyotiklerle reka-

bet hâlinde bir ilaç olmamak bir yâna, üstelik 1928 yılında Alexander Fleming adlı İskoçyalı bir bilim adamı tarafından bulunan 'ilk antibiyotik' olduğunu ortaokul öğrencilerinin dahi bilmesi gerekir. Ayrıca 'hârika ilaç' dedikten sonra —ne hikmetse— bir de iki nokta üstüste koymuş. Neden? Bâlândan ilham gelmiş olsa gerek. Çünkü mâmum ya, Hazret hep "Yarı yoldan ziyâde yerden uzak — Yarı yoldan ziyâde mâha yakın" bir yerlerde dolaşır.

İlaç reklamcılığına yâhut eczacılık dersi vermeye niyetli olmadığını (verilmiş sadakamız varmış!) belirttiğinden sonra da şöyle devam ediyor:

"Rahmetli ustamızı takilden tibi bilgiler sâhasında at koşturmak niyetinde değilim de."

Aslında o bağlam içinde "niyetinde de değilim" diye yazması gerkiydi ama bunu birakalmak ve "rahmetli ustamız" (Peyami Safa) üzerinde duralım: Peyami Safa, bütün Şarkılılığına rağmen, herhalde "penisilin bile antibiyotikleri tahtından indiremedi" türünden bir cevher yummurtlamazdı. Fakat iş bunulamamıştı. Peyami Safa ile Ergun Göze arasındaki seviye farkı ne kadar korunçsa, Ergun Göze ile onu 'üstâd' belleyen daha sonraki nesil arasında bulunan seviye farkı da o kadar korunç. Ayrıca Ergun Göze gerçekten bir istisna değil. İşte "mekfûre yoldaşı" Ahmet Kabaklı:

"Güzel fikirler söylendi." Yani ifâde edildi, ileri sürüldü, ortaya atıldı demek istiyor.

"Oturup kalkıp isyanlar bağırmıyorum." Yani öfkemden çığına döndüm demek istiyor.

İste Rauf Tamer: "Eşgal bellidir"... Yani "eskâl" bellidir demek istiyor.

Yâhut "cezâ-i müeyyide", yani "cezâ-i müeyyide" demek istiyor... Yahut "nefs-i müdafaâ", yani "nefs-i müdafaâ" veya "mûdafâ-i nef" demek niyetinde... Veyahut "yatırımları red eden", yani "redde-den"... (Tercüman, 28 Ekim 1981, 5 Kasım 1981, 2 Kasım 1982 Almanya baskaları...). Şu da "Milliyet" (25 Temmuz 1984): "Özal (...) 'hile-i serriye' deyimini kullandı.". Yani "hile-i ser'iye" demek istiyor. Ama eminim ki Özal değil muhabir.

Simdi soruyorum: Hiç insan anadiline —anadil söyle dursun, herhangi bir dile karşı— bu kadar saygısızca, böylesine läubâlice davranışını mı? Bir yandan koro hâlinde, "gûzelim Türkçe mahvoluyor!", diye ağıtlar düzüp sonra bunları yapmak sizofreni değil mi?

Yahut da cehâlet!

Ama o zaman, Çalli İbrahim'in dediği gibi, "bu kadar cehâlet ancak tâhsil ile mümkün'dür"...

TUTARSIZLIK, DUYARSIZLIK

Aynı kendini bilmezlik, gazete dili sınırlarını adamaklı aşarak edebiyat, hem de klasik edebiyat alanında da boy gösteriyor. Bir örnek de bu konuda ve Yahya Kemâl'le ilgili olarak vermek istiyorum: Bilindiği gibi tutucu ve gerici yazarlar Yahya Kemâl'e pek bir sahip çıkarlar. Sanki Yahya Kemâl bütün Türkliğin ortak kültür servetlerinden biri değil de babalarının demirbaş listesine kayıtlı olmuş gibi davranırlar. Ama çoğu araz ve vezninden tamamıyla habersiz oldukları için Yahya Kemâl'in doğru dürüst tadına varamaz ve onun mîsrâlarını yalan yanlış söyleyip yazarlar. Serbest biçimde yaratılmış şiirler için bile affedilmeyen bir saygısızlık anlamına gelen bu durum, arzu olan şîirlere feci sonuçlar doğurur. Aruz'un, önceden verili mekanik ve melodik âhengi içine sızan her aksaklıta kulak tozunuza yumruk yemiş gibi olursunuz. Tabii ki Aruz'u sâdece hat-nokta-hat yöntemiyle değil de gerçekten biliyor ve cildinizin altında hissediyorsanız... Taha Akyol'un bu duyarlıktan yoksun olduğu anlaşıyor. Aksi takdirde "Doğu ve Batı arasında Yahya Kemâl" başlıklı uzun incelemesinde, Şair'in en ünlü eserlerinden biri olan "Yol Düşüncesi"nden aktardığı bölümün ırzına geçmez ve "Üzerinde bulutsuz ve bitmeyen bir yaz" (mefâilün feilâtün mefâilün fa'lün) dizesini "Üzerinde bulutsuz ve bitmeyen bir yaz'a çevirmeye. (Tercüman, 13 Kasım 1982).

Burada, "Efendim, dizgi hatası olmuş!", mazeretini kabul edemeyiz. Çünkü bir kere çerçeve içinde ve kalın harflerle dizilmiş, üstelik böylesine de klasikleşmiş, bir metinde dizgi hatası yapılması ihtimâli —eğer metin başından hatâlı olarak mürettebi teslim edilmemişse— yok denecek kadar azdır. İkincisi, öyle bile olsa, o zaman Taha Akyol'un, ertesi gün yayınlanan bölümde bir "özür" ekleyerek hatâyi düzeltmesi gerekiydi. Doğallıkla eğer hatâının farkında olsaydı... Yahya Kemâl'e saygı, herseyden —ama herseyden— önce onun mîsrâlarına saygıdır. Edebiyatçılık şöyle dursun, mukaddeşatçılığın gereği budur. Çünkü bir şairin, hele Yahya Kemâl gibi SİZİN olan (sevinler!) bir şairin mîsrâları ise mukaddestir. O mîsrâlar üzerinde Meşrutiyet Kiraathânesi'ni veresiye çay defteri gibi oynamaz.

Onun için de Yahya Kemâl'in "Gaalib et çünkü bu son ordusudur

İslâm'ın" (Fâilâtün feilâtün feilâtün fa'lün) mîsrâsını, 30 Ağustos 1983 tarihli Tercüman'da Ergun Göze'nin yaptığı gibi "Galip et ki bu son ordusudur İslâm'ın" biçimine, daha doğrusu biçimsizliğine sokmak ayıptır.

Ayrıca, "daha elyaktırlar" (Ergun Göze, Tercüman, 24 Kasım 1983) diye yazmak da ayıptır. Çünkü Osmanlıca hayranı geçenin bir yazarın bilmesi gerekiyor ki "elyak" zaten daha lâyik anlamına gelir, yâni, "lâyik'tan komparatiftir.

Ve yine Osmanlı Kültürü'nü savunan bir Ergun Göze'nin, o sırular "Tercüman"ın Türkiye'de yayılmasını yasakladığı için sadece Frankfurt baskısında çıktığını sandığım 27 Ağustos 1983 tarihli yazısında Abdülhak Şinasi Hisar'ın "Fahim Bey ve Biz" adlı romanından sözederken, onun aslı "Fahim" değil "Fâhim"dir iddiasında bulunması ve bu yüzden TRT spikerini yermesi de çok ayıptır. TRT'de cahilâne bir Türkçe konuşulduğu doğrudur ama spikerin her nasilsa doğru tâlaffuz ettiği bir kelimeyi yanlış gösterip üstelik bunu da Ermeni teröründe bağlamak garip kaçıyor.

Bu örnekler, bir ülkede klasik eğitimin canına okunursa o eğitimi savunaların bile ne hallere düştüklerini göstermesi açısından ibret vericidir.

Bu bölümü, Taha Akyol'un yârakında sözünü ettigim incelemesinde yeralan şu cümleyle bitirmek istiyorum: "(Eğer millî kültür değerlerimize) Yahya Kemâl gibi bakabilecek medeniyetimizi kendi elimizle bu kadar tâhir ederek hoyrat bir cırkınlığa alışacağımıza, herhâlde 'çevre' olarak da ruh olarak da çok daha gelişmiş, incelmiş, millileşmiş ve bu kadar 'yara' almamış olurdum."

Hakkı alınız var, Aziz Ustad!..

DİL EKONOMİSİ

Şimdi yine günlük üretim ve tüketim aracı olarak dil ekonomisine dönelim:

En ekonomik dil olması gereken haber dilinin bile gitgide bu nitelikten uzaklaştığını yukarıda belirtmeye çalıştım. Dil, düşünce ve davranışlar birbirlerini kötüye doğru böylesine etkileyince aynı sayfada aynı haber bir 'Anadolu Ajansı' ve bir de yabancı kaynaklı —ki aa'ninki de zaten o yabancı kaynaklardan çeviri— olmak üzere iki kere veren, hem de birini tek sütun öbürüne üç sütun üzerinden veren sayfa sorumlularına da artık kimse alır-

maz oluyor doğallıkla. Bu anlatığım durumu ben bir sefer Milliyet'te saptayıp not aldım. Sonra bir gün tepeyi attı ve deli gülâbılıcılığından vazgeçtim. Ekleme bile gereksiz ki Milliyet'te Abdi İpekçi'nin ayrılmadan sonra baş gösteren bir durum bu. Tek bir örnek vereyim: 5 Kasım 1981 tarihli Milliyet'in altıncı sayfasında iki haber. Birinin başlığı şöyle: BİNGÖL: 'NÜKLEER SANTRAL KURULMASI KAÇINILMAZDIR' (İzmir — Özel)...

Umursamazlık aşağı yukarı bütün gazetelerde böyle dehset verici boyutlara ulaşınca şu tür cümleler artık gözle çarpma oluyor:

"Fakat hemen belirtmekte fayda var, hiçbir assoliste çok başarılı diyebilmek gerçekten hatalı bir ifade olur." (Tercüman, 1 Eylül 1981).

Yahut: "Gazeteye varır varmaz Erkan'ın yanına vardım." (Rauf Tamer, Tercüman, 30 Aralık 1983)

Bu derbederliğin sonucu da işkembe-i kübrâdan sallamak tabii:

"Noel Yortusu Aralık 26'dadır." (Ergun Göze, 7 Ocak 1984). Hayır efendim, o lâkirdi Atatürk'ün değildir. Alexandre Dumas Père'in "Uç Silahşörler" romanında geçer.

"Meselâ romantik Fransız yazarı Alexandre Dumas-per (19. Asır başı) meşhur "Uç Silahşör"lerine DARTANYAN adlı bir Ermeni'yi neden baş kahraman yapmıştır?" (Ahmet Kabaklı, Tercüman, 3 Mart 1984).

Neden olacak üstâdim? Bu köroklasıcı herif mutlaka bir Ermeni ajanıydı da ondan... Ancak: Dumas-per değil Dumas Père, 19. Asır başı değil ortası (1802 - 1870), "Uç Silahşör"lerine değil "Uç Silahşörler"ine, DARTANYAN değil d'Artagnan, dolayısıyla Ermeni değil Gaskonyalı bir Oksitan Asilzâdesi.

Hani adamın biri Hazret-i Yusuf kissâsi'ni kastederek Nasreddin Hoca'ya sormuş: "Kimdir o evliyâ ki hemşireleri onu havuzda boğdular?"

Hoca'nın cevabı da şöyle: "Be adam, hangi birini düzeltiyim? Evliyâ değil peygamber, hemşireleri değil birâderleri, havuzda değil kuyuda, boğmadılar hapsettiler."

KAVRAM ÇORAKLIĞI

İş bu kerteve varınca Türkçe'de

bir yandan kavram kargaşalığı, bir yandansa kavram çoraklıği başlamasına şâşmamak gerekiyor. Ama Sezar'ın hakkını Sezar'a verelim: Tuttular ve gericiler yillardır Türkçe'nin bozulduğunu, yoksullaştığını, dilde kavramların birbirine karıştığını ve ırkçılık yapıldığını söyleken —bu cinayette kendi payları da bulunmakla beraber— esasta haksızlar mı? Siyasal ard niyetleri bir tarafa bırakarak konuya surf dilsel açıdan yaklaşalım! Bir "edebî" dil düşünün ki artık hakikat/sihhat (réalité/vérité; Wirklichkeit/Wahrheit) yâhut ihtilâl/inkilâb (révolution/reform; Revolution/Reform) veya hümâcum/tâarruz/tecâvüz (assaut, attaque/Angriff, Ansturm; offensive/Offensive; agression/Agression) ayrimlarını yapamıyor olsun... Ve daha korkuncu, bir ortam düşünün ki orada ben, böylesine mülâhazalarda bulunduğum için, "Yahu, acaba bana şimdi bundan ötürü gerici damgası filan vururlar mı?", diye tereddütler geçiriyim.

İşte bu 'mülâhaza' sözcüğü de öyle... Yazdıktan sonra içime kurt düştü ve kalkıp Mustafa Nihat Özön'ün "Osmanlıca — Türkçe Sözlük"ine baktım. 'Mülâhaza' için 'dikkatle bakma, iyice düşünme' demiş. Ama bunlar benim yârakadaki cümleme uymuyor ki... Zâten karşılığını degil târifini verecek ve onda da bir Arapça kökenli sözcüğü obur Arapça kökenli sözcükle değiştirecek oluctan sonra 'fikir yürütme' demek daha doğru olmaz mıydı? 'Dikkat' karşılığında da 'ince arama, ince eleme, zihin harcama' demiş. Buna göre zâhir ince eleyp sık dokuyan adam 'müşkülpesent' değil de 'dikkatli adam' oluyor. Olsun bakalım. Ayrıca 'zihin harcama' lafina da bâyıldırm için bu sefer 'zihin'e baktım. 'Zihin' yok 'zihن' var... Türkçe'de 'zihin'...

Allah bu işe uğraşanların hepsi ne zihin açıklığı versin ama insan sınırları var. Yani ben anadilimde yazmak için ikide bir kalkıp sözlükler mi bakacağım? Günümüz uygarlığının başdöndürücü bir hızla ortaya çıkardığı binlerce, on binlerce yeni kavrama karşılıklar bulmak dururken var olanı bile muhafaza edemeyip azaltmak biraz terslik değil mi?

"ÖZLEŞTİRMECİLİK" AKIMI

Bütün edebi dillerin başka dillerden dünya kadar yabancı kelimelerin sindirdiğini söyleyenlere de cevapları hazır: Efendim, örneğin Fransızca'da Latinçe kökenli bir sürü kelime varmış ama Fransızca zaten Latinçeden türeme olduğu için zarar yokmuş... Peki, Fransızca'nın, Cermen kökenli İngilizce'den alıp

kullandığı on binlerce kelimeyi ne yapacağız? Yukarıdaki iddianın baş savunucularından —diyelim ki— Tahsin Yücel bunun böyle olduğunu, hattâ o yüzden bazı şakaciların "Français" ve "Anglais" kelimelerini birleştirerek "Franglais" diye bir kavram ortaya çıkardıklarını ("Parlez-vous Franglais?" diye kitap bile var...) bilmez mi? Bal gibi bilir ama bilmemezlikten gelmek işine gelir. Çomezlerde de papağan gibi tekrar ederler.

Gelelim Cermen kökenli Almanca'ya: Evet, Almanca, yine kendi gibi Cermen Ailesi'nden inme İngilizce'den on binlerce kelime kapsamıştır. Fakat Latinçeden, onun çocuklarından biri olan İtalyanca'dan, obur evlâdi Fransızca'dan ve kardeşleri İspanyolca'dan devralıp benimsediği kelimelerin sayısı da on binler çok aşar. Sonra bütün bu dillerin hepsi, ne Latin ne de Cermen kökenli olan Yunanca'dan ne diye on binlerce kelime almışlar bakalım? Cevap, tiss...

Dildeki bu "özleştirmecilik" akımının Fransızcası "purisme". Obur batı dillerinde de, söylenişi ve yazılışı biraz değiştirerek aynı sözcük kullanılıyor. Sözlük karıştırmayı huy edindik ya, "Petit Robert"e baktım. Fransızca'da ilk kez 1704 tarihinde kullanılmış. "Puriste" sözcüğünden türemeye... "Puriste", yani özleştirci ise ilk defa 1625'te kullanılmış. "Puritain" sözcüğünden türemişler onu da ki, 1586'da Fransızca'ya giren bu kelimenin artik (yahut henüz) dildeki saflaştırıcılık bir ilgisi yok. Katı Protestan bir hayat görüşünün ifadesi.

"Özalmancılık" (Purismus) madası da yine 18. Yüzyıl'da gelmiş geçmiş. Üstelik Cermen kökenli Almanca'nın özleştirmelisi için Almanların kullandıkları kelime en saf şekilde Latince...

Bugün Fransızca, Almanca ve İngilizce dillerindeki sözcük sayısı, aynı sırayla 250.000, 300.000 ve 400.000 imiş. Öte yandan Ali Püsüllioglu'nun "Öz Türkçe Sözlük"ine Ömer Asım Aksoy'un yazdığı önsözde öğreniyoruz ki bizim konuşduğumuz Türkiye Türkçesi'nde 1932'den önce 29.000 sözcük bulunuyormuş. 1970 yılında ise bu sayıyı —eleme terefiş, kem gözlerle kızgın şîş— 28.000'e indirmiştir. Bugün hiçbir İngiliz, kendi dilindeki sözcüklerden yüzde seksen yakın bölümün yabancı kökenli olmasından yükselmeyecek. Gerekirse Bantu'nun Avustralya Yerlisî'nin, Cavahların dillerinden de kelime alarak anadiline katıyor. Almanca'da iki bin beş yüze yakın Türkçe kökenli kelime bulunduğunu öğrenenlerimiz, bu son derece doğal kültür alışverişinden ne hikmetse iftihâr payı çıkarı-

yorlar ama yine aynı kişilerden önemle bir bölümü Türkçe'deki —özellikle Doğu dillerinden geçme— yabancı asılı kelimeleri yok-etmemi millî görev bellemiştir. Dilimize tâ M.O. 3. yy.'da giren "inci" (Çince: in-ju) sözcüğünü de atsalar ya... Belki yarın obur gün ona da yetenler. Her hâl ve kâda bir Ömer Asım Aksoy kalkıyor ve 38 yılda Türkiye'nin 29.000 maddelik cılız sözlüğünü 28.000'e indirmiştir. Nedenmiş? Çünkü 1932'de 29.000 kelimedenden ancak 11.000 tanesi, yani yüzde 38'i, Türkçe kökenliymiş. 1970'te ise 28.000 sözcükten 17.500'ü, yani yüzde 63'ü, Türkçe kökenli olmuş.

21. yüzyıl'a girerken Anglo-Saksonların kelime haznesi muhtemelen yarı milyona yükselmiş, bâzımıkiye —doğallıkla hepsi Türkçe kökenli olmak üzere— 250'ye inmiş olur. Onlar da bizleri kafeslere koymak, "İste Darwin Kuramı'nın insanla maymun arasındaki önemli evrim halkası" diye çocukların gösterirler.

"Petit Robert"de her sözcüğün yanına, ünlu bir yazardan, içinde o sözcük geçen bir cümle de örnek olarak verilmiştir. Haydi bu yazıyı bitirirken, domuzluk olsun diye, "puriste" maddesi için alınmış örnek cümleyi de vereyim:

"L'art n'a jamais été du coté des puristes."

Türkçesi: "Sanat asla püristlerden yana olmamıştır."

Yazarı mı?

Jean-Paul Sartre adında biri... ■

YENİ ŞAFAK KİTÂBEVİ ve DAĞITIM

- Ders kitapları
- Bilimsel - Sanatsal yayınlar
- Süreli yayınlar

SÜREKLİ İNDİRİM

Adres: Muvakithane Cad. No.30
(Hacıbekir sırası)
Kadıköy - İstanbul

Değerlendirme, Ama Nasıl?

■ Özdemir İNCE

Genel olarak dil olayını, özel olarak da doğal dilleri, kendine özgü yöntemlerle, yapıları, işleyişleri, süre içindeki değişimleri, vb., açısından inceleyen dilbilim¹ ve mantıkla dil arasındaki çeşitli bağıntıları inceleyen ya da "Tüm gösterge dizgelerindeki anımsal katmanları yapılaştırmayı amaçlayan... karşımıza hangi biçimde bürünerek çıkarsa çıkışın her türlü anımlı bütünü çözümleyebilecek bir genel anlambilim olan göstergebilim'in²⁻³ son yıllarda gö-

terdiği gelişmeler, aynı zamanda, bu alanlarda çalışanların yazinsal çözümleme alanına da el atma tutkularını kamçılamaktadır.

Dögal dil ve onun bir evrimi olan yazinsal dille kurulan edebiyatın, özellikle eleştiri bağlamında, bu gelişmelerden etkilenmesini bir ölçüye kadar dögal karşılamak gereklidir. Ancak bu etkilenme ve etkilendirmelerin, edebiyat ve eleştiriin dögal yapı ve işlevini saptırmaması, çarptıtmaması koşuluyla.

Ferruh DOĞAN

Ne var ki önce batıda, son zamanlarda da başta üniversite çevre içinde olmak üzere ülkemizde, bunun tersi bir özlemin geçerlik kazanma, eleştiri alanında "tek söz sahibi" olma çabaları gözlemleniyor: Dil'in edebiyatı, dilbilim'in de eleştiriyi özümlemesi; dil'in edebiyatın, dilbilim'in de eleştiriinin yerine geçmesi özlemlerini içeren yoğun çabalar. Yani, edebiyatın bir aracı olan dilin yazinsal yaratı bağlamında özerkleşmesi ve dilbilimin tek başına bir eleştiri yöntemi olması; dilbilimin bütün bulgularının yazinsal eleştiriye aktarılması ve bunun sonucu olarak da dil'in edebiyatın yerine geçmesi ya da edebiyatın dilbilim ile göstergebilimin "sömürge" haline gelmesi...

Bunun yanı sıra bir başka oluda gözlemleniyor: "Görsel dil" müzikal dil gibi eğreteilemeli (metaforik) kavramlardan yola çıkılarak ve "dil" ortak paydasından yararlanarak edebiyatın müzik ve resimle akara olduğu varsayılmak isteniyor. Bir başka deyimle, edebiyatın kendine özgü dilsel yapısını bozabilmek için bir tür "fetva mercii" aranıyor. Ama Pierre Macherey' in⁴ de dediği gibi, ne resmin, ne de müziğin dille (langue, lisan) bir ilişkisi vardır; kullandıkları malzemeyi, dilbilim tarafından bilimsel olarak tanımlanan dille (langage) bir benzerliği yoktur: Bütün sanatsal ifade biçimleri arasında yalnızca edebiyatın (kendisi bizzat bir dil olmasa bile) dille dolaylı bir ilişkisi vardır. Yani dil, yazarların kullandığı bir malzemedenir. Bu saptamadan sonra eleştiri alanına geçen Macherey, amacı dil yapıtları (dilin yapıtları, dilin ürünleri değil, dil yapıtları) Aradaki ayrılmak çok önemli.) üzerinde bilgi edinmek olan yazinsal eleştiriinin, dilin biliminden yaranmasına bir görev, bir hak olduğunu, ne var ki kendini dilbilim alanından kurtarması gerektiğini söylüyor.

Edebiyatı dile, eleştiriyi dilbilime ve göstergebilime indirgeme; edebiyatla resim ve müzik arasına bir benzerlik kurmanın bilinçli ya da bilincsiz bir tek amacı vardır: Edebiyat yapısını özünden, içeriğinden, mesajından soyutlamak ve onun sınıfsal niteliğini yok saymak.

"Edebiyat nedir?" sorusunu kendine sormaya hiç yanaşmayan dilbilim ve göstergebilimin, yazın eleştiri alanında böylesine bilim dışı çukura düşmesi çok doğal. Ancak, karmaşık ve bireşimsel bir ürün (in-

sansal, toplumsal, tarihsel ve estetik) olan sanat yapımı bu tür girişimlere kendiliğinden boyun eğmez.

Boyun eğmemesi doğaldır, çünkü özel olarak yazın eleştirisini, genel olarak sanat eleştirisini alanlarında söz söylemek isteyen her yöntemin, her şeyden önce "edebiyat nedir?", "sanat nedir?" sorularına, daha sonra da "çağdaş toplumda edebiyat ne yapabilir... sanat ne yapabilir?" sorularına cevap vermesi gereklidir. Ne adına çözümleme ve değerlendirmeye yapılmaktadır? Sadece dilbilim ve göstergebilim adına çözümleme ve değerlendirmeye yapılamaz. Zaten buna kimse izin vermez. Çünkü bu sorulara verilecek yanıt, hem yapım, hem de bu yapıtı çözümleyip değerlendirmek isteyen eleştiri'nin belirleyici niteliklerini saptar.

Prof. Moissej Kagan, "Güzellik Bilimi Olarak Estetik ve Sanat" adlı⁵ önemli yapıtında sanatı söyle tanımlıyor: "Sanat, özgül bir bilgisel ve değer-yönlendirilmiş bildirim edinmek, bu bildirimini korumak üzere, insanı değer alanının modellendirilmesinin şekli ve tarzıdır." (s. 315). Biraz ilerde, Sanatsal Yaratım Sistemi bağlamında da söyle demektedir: "Bir sanatçının yaratımı, gerçek dünyanın özümlendiği, tanındığı, değerlendirildiği, bilinçli kilindiği, yorumlandığı, söylelikle de manevi bir bildirim ortaya çıktığı bir faaliyeti ortaya koyar. Buysa, kendi içinde nesnel ve toplumsal-tarihsel olarak belirlenmiş bir içerik barındırdığı kadar, derinlemesine ve bir kereciklik bir kişisel karakter de taşıır. (s.327).

Gennadiy N. Pospelov da "Edebiyat Bilimi"⁶ adlı kitabında, sanatın, toplumsal bilinçin ve insanların tinsel kültürünün bir biçimini olduğunu ve öteki biçimler ve özellikle de bilim gibi gerçekliğin bilinmesine yardımcı olduğunu söylemektedir. (s.49).

Özerk bir gösterge olan her sanat yapısının üç oluşturucusunu Jan Mukarovsky söyle sıralamaktadır: "1. Duygusal simge anlamındaki somut yapıt; 2. Anlam yerine gecebelecek, kökü toplumun ortak bilincinde olan bir estetik nesne; 3. Anlatılan söyle, apayı bir varlığı değil de —özerk bir gösterge söz konusu olduğu sürece— belli bir dünyadaki toplumsal olguların ortak örgütünü (bilim, felsefe, din, politika, ekonomi, vb.) dile getiren ilişkilerden oluşur."⁷

Göründüğü gibi, edebiyatı dile, eleştiri de dilbilim ve göstergebilime indirgemek olanaksız. Çünkü sanat yapısının, kendi kendinin amacı olmadığını, sanatsal bir içeriğe biçim verme'nin dışında bu içeriği iletme gibi bir amaç ve görevi olduğunu kabul eden anlayışların yukarıdaki tanımlara benzer tanımlar yapması ve biçim verme ile iletme işlevi arasındaki toplumsal, sınıfsal ve diyalektik bağıntının yarattı dürtüsü ile özdeş olduğunu kabul etmesi gereklidir. Bunun sonucu olarak, eleştiriin bu sanatsal bildirimini, içerik, cisim verme ve iletişim bağlamında ele alması zorunlu olmaktadır. Oysa, yazinsal eleştiri alanında kendine bir yer açma özlemini yaşıyan, ancak somut gerçekliklere değil, soyut içeriklere yönelik göstergebilim⁸ söz konusu sanatsal bildirimin işaret sistemi bağlamında kalan yönüyle ilgilendir. Onun temsil ettiği somut gerçekliklere, yani içeriğine, boş veriyor. Bu boş veriş ise, sanat yapısının özelliklerile ilgili olarak Kagan, Pospelov ve Mukarovsky'nin saptamalarının yادınması anlamına gelmektedir. Daha açıkçası, sanat yapısının toplumsal örgütünü yok sayıp yerine dilbilimsel olgunu oturtmaktadır ki üzeri kazındığı zaman altından "sanat sanat içindir", "edebiyat dil içindir" gibi zamanaşımıza uğramış gerici sloganlar çıkar.

Ancak, dilbilimi bu tür sloganlarla indirgemek kesinlikle yanlışdır. Bizim eleştirdiğimiz ve karşı çıktığımız şey, bazı dilbilimcilerin edebiyat ve eleştiri alanına taşımak istedikleri "vehim"leridir. Bu vehimlerin dışında dögal dil, bilinçle karşılıklı bağıntı içinde, emek sürecinde ortaya çıkan toplumsal bir olgudur; toplum tarihiye bağıntılı olarak kendine özgü sınırlar içinde gelişen.

YANNIS RITSOS
YAŞLI KADINLAR
VE
DENİZ

Cev: Özdemir İNCE

Fiyatı: 200 TL

şır; ve (nesnel gerçeklige ilişkin düşünsel imgelerin dilsel görünüş biçimleri olarak) anımların oluşması, iletilmesi, yani bilgilendirme ve iletişim işlevinin bir bütün olarak görülmeye tam olarak açıklanabilir.⁹ Dilin işlevsel, yapısal, tarihsel ve toplumbilimsel belirtkeleri vardır ve bu belirtkeler bir edebiyat yapıtında zorunlu olarak "ifade" ortamını oluştururlar. Bir edebiyat yapıtının özünü, içeriğini, mesajını bir yana atan dilbilimci-eleştirciler, dil bağlamında da işlevsel, tarihsel ve toplumsal belirtkeleri yok sayıp yalnızca yapısal belirtkeyi bir değerlendirmeye ve çözümleme yöntemine dönüştürmeye çalışmaktadır. Bizim karşı olduğumuz işte bu tutumdur. Yoksa, BİÇİM ile İŞLEV arasındaki diyalektik birliğin ürünü olan yapıtı değerlendirmeye içinde dilbilimin çok önemli katkıları bulunabilir. Bunun için de dilbilim'in kendi alçakgönüllü sınırları içinde kalması, saldırgan ve genişlemeci yöntemlerini bırakması gerekmektedir.

1- Fr. linguistique; Ing. linguistics; Alm. Sprachwissenschaft, linguistik.

2- Genel Göstergebilim Sorunları, Mehmet Rifat, Alaz Yayınları, 1982. s.7.

3- Fr. Sémiologie, sémiotique; Ing. Semiology, semiotics; Alm. Semiology, semiotik.

4- Pierre Macherey, Pour une théorie de la production littéraire, Ed. Maspero, Paris 1980. s.159.

5- Altın Kitaplar Yayınevi, 1982. Çev: Aziz Çalışlar.

6- Bilim ve Sanat Yayınları, 1984. Çev: Yılmaz Onay.

7- Akşit Göktürk, Okuma Ugraşı, Çağdaş Yayınları, 1980. s.21-22.

8- Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü, TDK Yayınları, 1980. s.88.

9- Ansiklopedik Kültür Sözlüğü, Aziz Çalışlar, Altın Kitaplar Yayınevi, 1983. s.73.

SERGİ KITABEVİ

- İlk, orta, yüksek öğrenim ders kitapları
- Bilimsel - sanatsal yayınlar
- Süreli yayınlar
- Kütüphaneye gereklilik

HİZMETİNİZDE

Adres: Birinci Beyler Sokak,
Uğur Pasajı 10/B
Tel: 13 72 22 - İZMİR

ÜRETİM SÜRECİ TEKNOLOJİ ve SPOR

■ Yıldırım KOÇ

Spor, birçok insan için politika ve sanattan daha önemli bir konu. Buna bağlı olarak da, herhalde en az politika ve sanat kadar tartışılıyor. Tartışmalarda spor etkinlikleri sonusunda çeşitli değerlendirmeler yapılmıyor. Bu yazı, "spor'un üretim süreci ve teknoloji ile bağlantısını irdelemeyi," "spor" kavramını, "spor'da başarının maddeşel temellerini tartışmayı amaçlıyor. Bu arada yanıt aradığı iki soru ise şunlar: Spor yarışmalarında neden başarılı değiliz? Kitle Sporunun gelişimi?

Bedensel Etkinlik : İNSANIN DOĞAL GEREKSİNİMİ

İnsanın, doğanın bir parçası olmasından kaynaklanan bazı gereksinimleri var. Üreme, kendini yeniden üretme bu özelliklerden biri. İnsan, hangi çağda ve hangi toplumsal-ekonomik-politik ortamda olursa olsun, üremeye ve kendini yeniden üretme isteğini taşıyor. İnsanın kendini aşma çabası da böyle bir özellik. İnsan doğasının diğer bir özelliği ise, sanırı doğanın kendisine sunmuş olduğu bedenini hareket ettirmek. İnsanın bedeni bir bütür. Beyin etkinliğinin geliştirilmesinde bedenin diğer kesimlerinin etkinliğinin önemli bir rolü var. İnsan da normal olarak bedenini çalıştırma gereksinimini duyuyor.

Bedenin çalışma gereksinimi çeşitli biçimlerde karşılanabiliyor. Bu karşılaşma süreci üretim ve teknoloji ile yakından bağlantılı.

Üretim teknolojisinin geri olduğu dönemlerde, insanın yaşamının önemli bir bölümünü üretim sürecinde ana enerji kaynağı olmaktı. İnsanın hareket yeteneği ve kaslarının gücü, üretim sürecinin gereksinim duyduğu enerjiyi sağlıyordu. Tahli ekmek için karabeanı toprağa bastır-

ma, elle tohumlu buğdayı saçma, orak ya da tırpanla ekini hasat etme, dövenle ezdikten sonra sapı samanından ayırmak için savurma, vb... Yaşamın önemli bir bölümünü, temel gereksinimlerin karşılaşması için üretimle geçiyor ve bu üretim süreci insanın bedensel etkinliğine dayanıyorsa, insan doğasının temel gereksinimlerinden biri olan bedensel etkinlik fazlasıyla karşılaşıyor demektir. İnsan, doğa ile doğrudan ilişki içinde bedenini kullanmakta ve geliştirenektedir. Bu etkinlikleri ise, bugüne göre geri bir teknolojik düzeyde üretim sürecinde gerçekleştirilmektedir.

Teknolojik gerilik savaşlarda da önemliydi. Savaş teknolojisinin geri olduğu dönemde, savaşlar insanların bedensel gücüne dayanıyordu. Daha hızlı ve daha güçlü kılıç kullanan, mızrağını ve okunu daha uzağa atabilen, daha uzun süre bedenini etkin bir biçimde kullanabilen kişi savaştı sağ kalıyor, düşmanını yeniyordu. Diğer bir deyişle, üretim sürecinde insan bedeninin rolü, savaşlar için de geçerliydi. Bu nedenle, savaşçı kendi bedenini sürekli olarak korumak ve geliştirmek, bunun için de "idman" yapmak zorundaydı. Üretim sürecinde bedenin güçlenmesi savaş alanlarında yeterli olmuyabiliyordu. Bu durumda, bedenin savaş için gerekli özellikleri kazanabilmesi, daha bilinçli bir "beden geliştirme" etkinliğini gerektiriyordu. Spora bilinçli bir biçimde yöneltmesi bu nedenle oldu.

Teknolojideki gelişme üretim sürecinde insanın rolünü değiştirdi.

Üretim sürecinde kol gücünün rolünü önemli ölçüde azaltıcı teknolojik gelişmeler önce ulaşım ve imalat sanayiinde gelişti. Diğer sektörler (tarım, madencilik, inşaat ve diğer hizmetler) arkadan geldi ve geliyor.

Ulaştırmaında insanın yük taşımaşı, hayvanların evcilleştirilmesiyle hayvanlara aktarıldı. Tekerleinin bulunması, arabaların yapılması, sırasında insanın bedensel etkinliğinin biçimini değiştirdi. Hayvana, at arabasına ya da günümüzde daha gelişmiş araçlara yükleme işleri de bir evrim geçirdi. Çatallı yükleyici, pompa, vinç gibi araçlar, ulaşım ve yüklemede insanın bedensel etkinliğini iyice azalttı.

İmalat sanayiinde ise önce rüzgarın ve suyun enerjisinden doğrudan doğuya yararlanıldı. Daha sonra, buhar makinesi ile birinci endüstri devrimi yaşandı. Aletten makineye geçirilirken, makinenin enerji kaynağı artık insanın bedensel etkinliği değil, termik enerjiyi mekanik enerjiye dönüştüren buhar makinesiydi. İkinci endüstri devrimi olarak tanımlanan elektrik enerjisi ve içten yanmalı motor dönemi, insanın bedensel etkinliğinin üretim sürecindeki rolünü daha da azalttı.

Bu gelişim süreci, alet kullanan bağımsız sanatkârı alet kullanan işçi ve daha sonra makinenin bir parçası olmuş işçi haline dönüştü. Makineler insanın katkısının biçimini önemli ölçüde değiştirdi. İnsanın üretim sürecine katkısında bedensel etkinlik göreli olarak azaldı, beyinsele etkinlik arttı.

Ulaştırma ve imalat sanayiinde teknolojik gelişme sonucu görülen bu değişiklik, ekonominin diğer sektörlerinde de yaşandı ve yaşanıyor. Endüstri devrimleri etkilerini diğer sektörlerde biraz daha geç gösteriyor.

BU GELİŞİMİN İNSAN ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Nüfusun giderek artan bir bölümünün doğa ile doğrudan ilişkisi kesildi. İmalat sanayii kentlerde yoğunlaştı. Önceleri alet kullanan, sonraları makinelere uzantısı olan işçiler, günde 14-16 saat çok kötü çalışma koşulları içinde, doğadan uzak ekmek parası kazanmaya çabaladılar. Bedensel etkinlikleri sürdürdü. Üretim sürecinde insanın bedensel etkinliğinin rolü azaldı, ancak bedensel etkinlik gösterenlerin yorulma ve yıpranması azalmadı. Carplararak sürdürdü ve belki de arttı. İmalat sanayiindeki işçi doğadan koptu.

İkinci gelişim, aşırı uzmanlaşmadı. Kapitalizmle birlikte bir ma-

lin üretiminde ayrıntılı bir işbölümü gelişti. İşbölümü ve onun beraberinde gelişen uzmanlaşma, üretkenliği olağanüstü boyutlarda artırdı. Ancak üretkenliğin hızla artmasını sağlayan uzmanlaşma, insanların üretim sürecinde çarpık ve tek boyutlu bir işlev üstlenmelerine de neden oldu. Teknolojik düzeyin daha geri olduğu dönemlerde üretilen ürünün tüm süreçlerinde çalışan sanatkar, artık sürecin yalnızca bir aşamasında uzmanlaşmaya başladı. Sürecin bu aşamasında yoğunlaşan işçinin bedeninin yalnız o bölümleri gelişmeye ve uzun çalışma süreleri nedeniyle aşırı gelişmeye başladı. Günün yorgunluğu, insanın bedeninin diğer bölgelerini de çalışmaya olanak bırakmadı. Teknolojik gelişme ve üretim sürecinin ayrıntılı parçalanması, vücudunun belirli kasları gerektiginden fazla gelişmiş, diğer bölgeleri yeterince işletilmeyen ve doğa ile doğrudan ilişkili içine giremeyen insan (işçiler) yarattı.

Üçüncü gelişim, 20. yüzyılın başlarında üretim sürecinin "bilimselleştirilmesiyle" başladı. "bilimsel işletmecilik hareketi" üretim sürecinde işçinin her nareketini ayrıntılı biçimde inceledi, "zaman ve hareket etüdleri" aracılığıyla belirli standartlar koydu. Montaj hattı sistemleri geliştirildi. Genellikle "Taylorizm" adıyla isimlendirilen bu hareket, üretim sürecini bir sınır harbi haline getirdi. Aşırı bölünmüş bir üretim sürecinde işçinin üretkenliği olağanüstü düzeylere ulaştı, ancak işçiler üretim sürecinde (a) doğadan giderek daha fazla koptular, (b) bedensel etkinlikleri bütünlüğünü yitirdi, giderek bedenlerinin daha da küçük bir bölümünü kullanarak carplıdilar. Sınır harbi ise öncelikle alkol alışkanlığını yaygınlaştırdı.

Bu süreçte paralel olarak, tüm çalışanlar içinde imalat sanayiinde çalışanların sayısı ve oranı arttı. İşgücü, tarımdan imalat sanayiine kaydı. Küçük üreticilik ise önemli ölçüde tasfiye oldu.

İnsanların bütünlükten, doğa ile doğrudan ilişkiden yoksun ve çarpık bir bedensel etkinlik içinde deşir yorulma ve yıpranmaları, çalışma süresinin azaltılması doğrultusundaki çabalari doğurdu ve güçlendirildi. Sendikalar 8 saatlik iş günü için yoğun bir mücadele verdiler. Kurye çalışma mevzuatı gelişti. Ancak bu dönemdeki çabalardan işçinin işyerinde üretim sürecindeki rolünü etkileyemedi. Çalışma koşulla-

rı bir ölçüde daha sağlıklı biçimde sokuldu, ancak işçinin bir insan olarak doğadan kopuk ve tek boyutlu (çarpık) bedensel etkinliği sürdürdü.

Savaş teknolojisindeki gelişmeler de insanın bedensel etkinliğinin biçimini değiştirdi. Ok ve yay ana silahken, düşmanı uzaktan vurabileme ve zırhları delebilme, insanın gücüne bağlıydı. Barutla birlikte daha uzağa atış yapabilme ve zırhları delebilme, insanın gücüne bağlıydı. Barutla birlikte daha uzağa atış yapabilme ve zırhları delebilme insan beynine bağlı kılındı. Ancak insanın çevikliği ve dayanıklılığı önemini sürdürdü.

Gerek üretim teknolojisindeki, gerek savaş teknolojisindeki gelişmeler üretimde ve toplumsal yaşamda özdisiplinin rolünü artırdı. İşine biraz geç kalan, üretim sürecini aksattı. Bu nedenle de işten atıldı ya da bir başka biçimde cezalandırıldı. Verilen işi "zaman ve hareket etüdleri" ile, "bilimsel" olarak belirlenmiş suren daha uzun sürede yapan, ücretinin azaldığını gördü. İnsanlar bir taraftan bireycileşti ve bencilleşti ve birbirleriyle yoğun bir rekabete başladı, bir taraftan ortak çıkarlar için toplu davranış hem üretimde, hem toplumsal yaşamda yaşayarak öğrendi.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra üçüncü endüstriyel devrim biçiminde özetlenen gelişmeler oldu. Otomasyon, bilgisayarların otomasyonda kullanılması ve nükleer enerji, insanın üretim sürecindeki rolünü daha da geliştirdi. Faal işgücünün sektörlerde göre bölünmesinde, hizmetler sektörü lehinde önemli gelişmeler oldu. İmalat sanayiinde ise büro hizmetlerinin rolü arttı, üretimde bedensel güç kullananların oranı azaldı, teknisyenler ve gözetmenler çoğaldı. Özellikle endüstriyel robotlar, üretkenliğin artırılması için önce bölümdeki üretim sürecinde makinelerin insan elemeğinin yerini almasını sağladı. Üçüncü endüstriyel devrim, üretim süreci ve savaş teknolojisinde insanın bedensel etkinliğini iyice azalttı. Diğer taraftan, yedek endüstriyel ordusu gerek ekonomik bunalım, gerek teknolojik gelişme nedeniyle hızla büyündü. Artık etkin nüfusun çok büyük bir bölümünü oluşturan işçiler, kronik bir işsizlik korkusu çekmeye başladılar. İnsanlar arasındaki yarışım arttı. Gerek işyerinde üretim sürecinin hata affetmemesi, gerek yoğun yarışım ortamı, gerek sürekli işsizlik korkusu insanların bunalımlara girmesine neden oldu.

SPORUN İŞLEVİ

Spor, bu teknolojik gelişim içinde insanın doğa ile doğrudan ilişkisinin ve bedensel etkinliğinin giderek azalması karşısında, insan doğasının doğal gereksinimi olarak düşünülebilir. Üretim sürecinin insanı doğadan ve insan doğasından ayırcı ve çarpitıcı sonuçları bilinçli ya da bilincsiz olarak spor ile talihi ediliyor ve kârname edilebilir.

Teknolojinin bugünkü düzeyi ve üretimin bugünkü örgütleniş biçimini, hangi toplumsal ve politik yapıda olursa olsun, üretim sürecinde insan üzerinde belirli olumsuzluklar yaratıyor. Genel gelişim, insanın doğrudan üretimi kendi yaptığı araçlar aracılığıyla sürdürmesi doğrultusunda. Diğer bir deyişle, üretimde kol emeğinden kopma doğrultusunda. Ancak insanın doğal bütünlüğünün de sırması gereklidir. O zaman, insanın doğal gereksinimi olan hareket ve insanın doğayı denetim altına alma ve kendi doğasını aşma çabasının önemli bir parçası olarak spor ortaya çıkıyor.

Üretimde yer almaktan bugünkü teknoloji ve üretimin örgütleniş biçiminde çok az insan için zevk verici bir uğraş. Ancak üretimde bulunmanın zevkli bir uğraş olabileceğini söylemeye değer. Ancak üretimde (teknolojik düzeyde) üretimde kol gücünün önemini iyice yok olmuş olacak. Bu nedenle, bugün insanların üretimde bedensel gücün çarpitmasına ve üretimin yorucusu ve sıkıcı bir uğraş olmasına tepki olarak spor yapma gereksinimi duymaları sona erecek; ancak insan bütünlüğünü korumak için spor yapma gereksinimleri artacak.

YARIŞMACI SPOR KİTLE SPORU

Bugün sporu iki yönyle, yarışma ve insan yaşamını bütünleme yönleriyle düşünülebiliriz.

Yarışma, ister bireyler arasında bir rekor için, ister iki takımın birbirini yenmesi için olsun, özdisipline ve olağanlığa bağlı. Sporun çeşitli alanlarında yetenekli insanlar her zaman her ilke de çikıyor. Bu insanların yeteneklerini geliştirebilir, iyi bir sporcu olabilmeleri disiplinli çalışmalarına ve kendilerine olanak sağlaymasına bağlı.

Özdisiplinli yaşam salt sporda olmaz. İnsanın yaşamı ya bütünlükle

özdisiplinlidir, ya da değildir. İnsanların özdisiplinli olmasında önemli önkoşullardan biri de, üretimin ve toplumsal yaşamın disipline dayalı olarak işlenmesidir. Endüstrileşme, makineleşme, otomasyon bu özdisiplinli sağlıyor. Salt üretimde değil, toplumsal yaşamın tüm alanlarında sağlıyor. Bu nedenle, endüstrileşmiş toplumlarda yarışmacı sporun birinci önkoşulu büyük ölçüde var. Azgelişmiş ülkelerde ise toplumsal yaşamın disipline olmaması karşısında, ancak yoğun çaba ya da kişisel özelliklerle özdisiplinini sağlayabilenler başarılı olabiliyor.

Endüstrileşmenin spor açısından önemli diğer bir yan ürünü, insanların bireycileşmesi ve ancak, kendi çıkarları için işbirliği ve ortak çalışma yapma alışkanlığı edinmiş olmaları. Üretim sürecinin birbirine bağlılığı ve sürekliliğinin sağlanması, küme çalışması alışkanlığını toplumsal yaşamın ayrılmaz bir parçası kılıyor. Bu nedenle Avrupa'nın "kollektif futbol" oynaması yaşamının doğal bir parçası. Azgelişmiş ülkelerde ise "bireysel futbol" oynaması teknolojik düzeyin ve üretim sürecinin niteliğinin doğal bir sonucu. Güney Amerika'da bazı ülkelerde futboldaki başarılar başka siyasal ve kültürel etmenlere bağlı ve kanımcı istisnai bir olgu. Futboldaki başarının diğer spor dallarında gösterilememesi de beklenilen bir durum.

Endüstrileşmenin üçüncü bir sonucu, spor için toplumun ayıabilecegi olanakların artması. Geçmiş yüzyıllarda ve günümüzde endüstrileşme ülkeleri zenginleşti. Toplumun bir kesiminin spor yapabilmesi için olanaklar yaratıldı. Olanaklar, özdisiplinli toplumsal yaşamla birleşince, rekorlar birbiri ni kovaladı. Kapitalizmin yarattığı bireycilik ve bencilik ile insanların alıştırdığı yarışmacı toplumsal yaşam, sporda da önemli bir başan kaynağı oluşturdu.

Sosyalist ülkelerde ise devletin üst düzeyde gerçekleştirdiği ekonomik ve toplumsal örgütülük, sağladığı geniş olanaklar ve endüstrileşmenin insan üzerindeki etkileri birleşince, sporda hızla başarılar sağlandı.

Bu koşulların varolmadığı azgelişmiş ülkelerde ise sporda yarışma da başarı genellikle sağlanamadı. Sağlanan başarı ya bireylerin aşırı yetenekli, hırslı ve özdisiplinli olmalarının, ya birkaç spor kolunun ce-

şitli nedenlerle devlet tarafından yoğun bir biçimde desteklenmesinin, ya da spor olarak yapılan etkinliğin ekonomik ve toplumsal yaşamın hâlâ zaten bir parçası olmasından kaynaklandı. Azgelişmiş ülkelerde üretim ve yaşamın hâlâ bir parçası olarak sürdürulen bedensel etkinliklerden, bugün spor yarışmaları içinde kabul edilen etkinliklere yakın olanlar varsa, bu alanlarda az gelişmiş ülke sporcularının biraz devlet desteğiyle başarılı olabilmeleri olanaklı.

Bireyciliğin, küme çalışması alışkanlığının ve özdisiplinin yokluğunda olanakların yalnız başına yetişti olmayacağı en açık örneği, öndüstrileşmeden, petrol kaynakları aracılığıyla zengin olup spora büyük olanaklar sağlayabilen Arap ülkelerinin başarısızlıklarını.

Sporun giderek önem kazanan diğer alanı kitle sporu. Birçok insan, kurum ve devlet, yarışma amacıyla olmaksızın "yaşam boyu spor" yapılmasını savunuyor. Bazı kişiler, seyircilerin edilgin (pasif) bir biçimde kalmasına karşı çıkarak, katılımlı bir sporu destekliyor. Diğer tarafından, seyirci sayısının artırılarak sporun insanların bilinçlenmesini önlemede bir araç olarak kullanılması olgusu tartışılmıyor. Bu uygulama da, salt yarışmanın olduğu, insanların etkin bir biçimde katılmadıkları spor dallarına ve biçimlerine karşı tepki yaratıyor.

Türkiye'de bu gelişmelerle bağlantılı olarak "yaşam boyu spor" koşuları düzenlenmeye, "kitle sporu" girişimlerinde bulunulmaya başlandı.

Bu gelişim, yazının ilk bölümünde ele alınan maddesel etmenlerle birlikte değerlendirilmeli.

(a) İnsanın üretim sürecinde doğadan kopması, (b) işyerinde üretim sürecinde bedeninin bir bölümünü yoğun bir biçimde kullandığı bir işbölümünün içinde yer alması, (c) işyerinde yoğun çalışma temposunun ve işsizlik korkusunun yarattığı gerginlik ve (ç) hizmetler sektörünün ve imalat sanayiinde kafa emeği ağır basanların sayı ve oranlarının artması, insanlarda dengezilik yaratıyor. İnsanlar, doğal gereksinimleri olan bedensel hareketi yeterince gerçekleştiremiyorlar. Bu eksikliğin sonucunda bunalımlara giriyorlar. Bu bunalımlar, alkol ve uyuşturucu madde alışkanlıklarının yaygınlaşacağı bir zemin yaratıyor.

Birçok insan psikiyatristlere başvurup tedavi olmaya çalışıyor. Gidererek artan bir bölüm ise, eğlence olarak ya da daha bilinçli bir biçimde, insan doğasının doğal bütünlüğünü sağlamak, "bosalmak" amacıyla spora başlıyor. Kitle sporunun yaygınlaşmasının bir dayanağı bu.

Kitle sporunun gelişmesinin ikinci nedeni, işyerlerinde aşırı uzmanlaşma sonucunda bedenin yalnızca belirli bir bölümünün yoğun çalışmasının yol açtığı dengesizlik ve çarpıklıkların işyerlerinde üretkenliğin artışını engellemesi ya da üretkenliği azaltması, işe devamsızlığı ve yüksek işçi devrine neden olması. Bu sorunlar toplu cimnastikle tedavi edilmeye ve işyerinin sıkıcı ve bunaltıcı havası bu yöntemle değiştirilmeye çalışılıyor. Bu nedenle bazı ülkelerde büyük işyerlerinde iş saatleri içinde kısa dinlenme aralarında toplu cimnastik uygulamaları yaygındır. Bu kitle sporu, insanlarda aşırı uzmanlaşmanın ve yoğun temponun yarattığı bedensel çarpıklıkları ve bunalmayı azaltıyor, işveren açısından üretkenliği artırıyor.

Kitle sporunun yaygınlaştırılmasına çalışmasında üçüncü bir etmen, koruyucu hekimliğin önemini artırmak ve koruyucu hekimlik içinde insan bedeninin çalışmasının önemli kabul edilmesi. Hastalıkları, ortaya çıktıktan sonra ilaçla tedavi etme yerine, insan bedeninin doğal savunma mekanizmalarını güçlendirme ve hasta olunmasını önlemek, giderek daha geniş bir kabul görüyor. Hareket de insan bedeninin temel bir doğal gereksinimi kabul ediliyor. Üretim sürecindeki değişiklik nedeniyle hareketin azalmasının sağlık üzerindeki olumsuz etkileri, koruyucu hekimlik anlayışı içinde telafi edilmeye çalışılıyor.

Bütün bunların yanı sıra, emeğin üretkenliğinde meydana gelen büyük sıçramalar, çalışma süresinin oldukça azaltılabilmesi mümkün kılıyor. Uluslararası İşverenler Örgütü'nün yaptığı bir araştırmaya göre, bir insanın tüm iş yaşamında çalıştığı süre 20. yüzyılın başlarında 160 bin saat dolayında iken, günümüzde yaklaşık 80 bin saatte indi. İnsanların üretim süreci dışında kendilerine ayırdıkları zamanın artması, üretim sürecinde giderek azalan bedensel etkinliği ya da tek boyutlu bedensel etkinliği telafi edebilecekleri zaman da yaratıyor. İnsanlar bu zamanlarının önemli bir bölümünü spor etkinliklerine ayı-

rabilmeye başlıyorlar. Federal Almanya'da ücretlerin boş zamanlarını nasıl geçirdikleri konusunda 1967 ve 1978 yıllarında kapsamlı iki araştırma yapıldı. Araştırma sonuçlarına göre, boş zamanlarında spor yapanların oranlarında önemli sayılabilir bir artış var. Örneğin 1967 yılında işçilerin yüzde 20'si boş zamanlarında yüzme ve diğer su sporlarını yapıyordu. Bu oran 1978 yılında yüzde 30'a çıktı. Araştırma sonuçları söyle:

Federal Almanya'da İşçilerin Boş Zamanı Değerlendirmesi* (İşçilerin yüzdesi olarak)

	1967	1978
Yüzme ve diğer su sporları	20	30
Cimnastik ve atletizm	9	14
Kış sporları (kayak, buz pateni, vb.)	8	13
Diğer sporlar	10	17

SONUÇ

Spor, üretim süreci, teknoloji ve bunların toplumsal yaşam ve bilinc üzerindeki etkileriyle son derece yakından bağlantılı bir olsa. Bugün dünya ekonomisine ve politikasına yön veren endüstrileşmiş ülkeler, "Spor"da yön veriyor. Bu ülkelerde üretim sürecinde bedensel etkinliğin azalan rolü, belirli bedensel etkinliklerin "spor" etkinlikleri içine alınmasını getiriyor. Birçok azgelişmiş ülkede ve Türkiye'de ise üretim sürecinde bedensel etkinliğin önemli rolü hâlâ sürüyor. İşyerlerinde insanı iyice bunaltan ve bedensel etkinliğini aşırı ölçüde çarptıran ileri düzeyde bir uzmanlaşma ve hızlı bir üretim temposu yok. Bu anlamda, insanın doğal bütünlüğünün sağlanması için geniş üretici kitleler açısından özel beden hareketlerine duyulan gereksinim, endüstrileşmiş ülkelerdekinden çok daha az.

Türkiye'de sporda başarı ve spor gereksinimi tartışmalarının üretim süreci ve teknoloji ile birlikte ele alınmasının bu alanlarda geliştirilecek siyasetlerin daha sağlıklı olmasını katkıda bulunacağına inanıyorum.

*(Presse - und Informationsamt der Bundesregierung, Gesellschaftliche Daten 1979 1979, s. 145.)

Cerkes KARADAĞ'ın (AFSAD) "SOBEKA" da sergilenen fotoğrafı

AFSAD: Ağustos ayı Ayın Fotoğrafı: Cerkes KARADAĞ

çilmiş diapositifler alıslagelmiş göstergem biçiminin dışında TV aracılığı ile ülke genelinde kitlelerin görüşüne sunuluyor olması yarışmanın önemli bir özelliğini oluşturmaktadır.

EYLÜL AYINDA ÇIKIYOR

AFSAD'ın her üyeleri arasında düzenlenen ayın fotoğraf yarışmasının Aylık ayı değerlendirmesinde Cerkes KARADAĞ'ın yaptığı ayın fotoğrafı seçildi.

Birinciliği Neşe ÇEHİZ, ikinciliği Hakan ULKER'in yapımı kazandı.

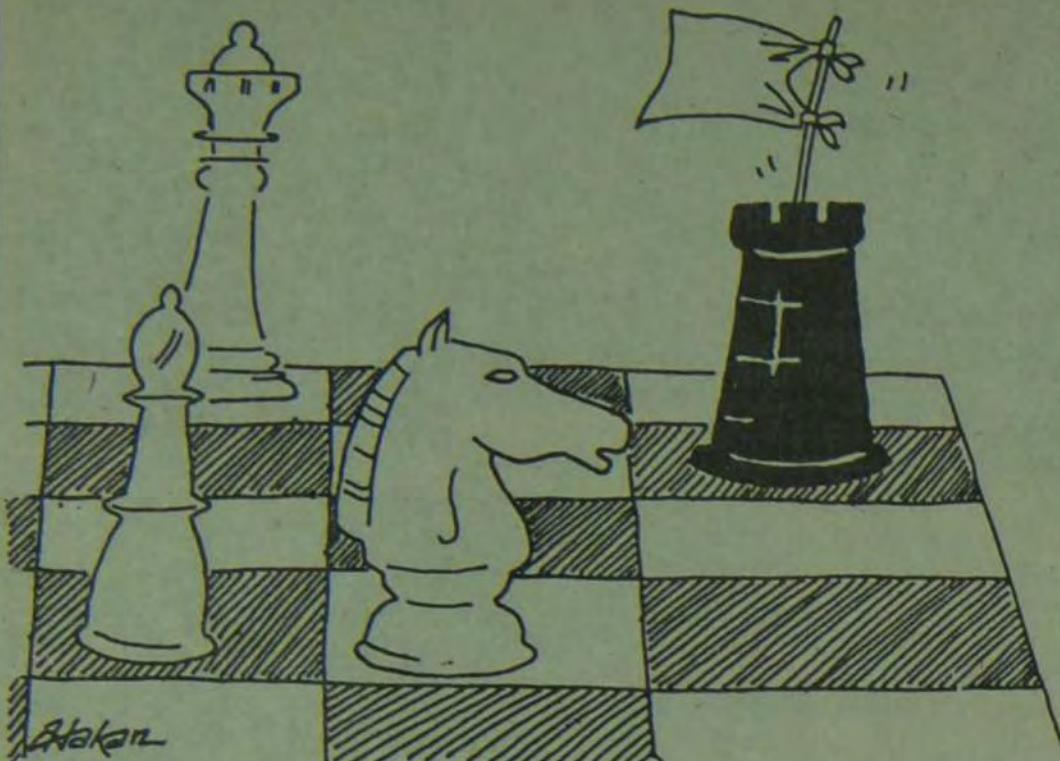
Ahmet ÖZLU, Yusuf BAZ, Songül EKİNCİ, Çerkes KARADAĞ'ın (2) yapımı kazandı.

Yusuf BAZ, Songül EKİNCİ, Çerkes KARADAĞ'ın (2) yapımı kazandı.

FOTOĞRAF Dergisinin 20. Sayısı

Ankara Fotoğraf Sanatçıları Derneği (AFSAD) üyesi Çerkes Karadağ'ın bir siyah beyaz baskısı; Belçika'nın ZWEVEGEM kentindeki Fotoğraf kulübü SOBEKA tarafından 20. sayısının Eylül ayında çekiliyor. Derginin Eylül sayısında ağırlıklı konu olarak, Nisan 1984'te ölen Amerikalı Fotoğraf sanatçısı Ansel Adams'ın fotoğrafları yer alacak.

Dergiyle ilgili geniş bilgi P.K. 830 Kızılay-Ankara adresinden edinilebilir.

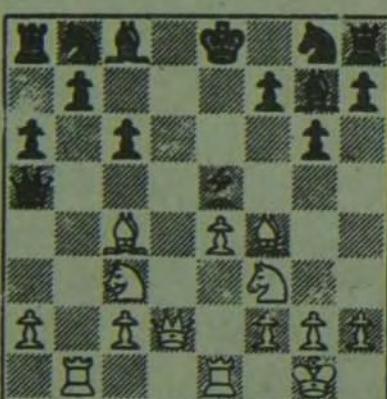

Açılışlarda ilgili örneklerle bu sayımızda Tal-Tringov maçı ile devam ediyoruz:

Beyaz: Tal
Siyah : Tringov, 1964

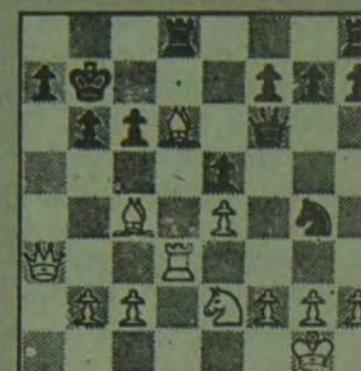
- 1) e4, g6
- 2) d4, Fg7
- 3) Ac3, d6
- 4) Af3, c6
- 5) Fg5, Ab6?
Anlamsız bir hamle
5) ..., Ad7 veya
5) ..., Af6
daha iyi olurdu.
- 6) Vd2, Vxb2?
- 7) Kb1, Va3
- 8) Fc4, Va5
Siyahlar bir piyon aldılar ama vezir kaçarak devamlı hamle kaybediyorlar.
- 9) 0-0, e6
- 10) Ke1, a6?
Siyahlar güya beyaz atın b5 karesine gelmesini engelliyor.
- 11) Ff4, e5
- 12) dx5, dx5
Tal için güzel hamleler başlıyor.
- 13) Vd6!
Beyazlar hem fil hem de atını korumaya gerek duymuyor.
- 13) ..., Vxc3
Eğer 13) ..., exf4
14) Ad5!, cxd5
15) exd5+
ve siyahlar, beyaz vezir ile kalenin hücumu altında kalırlardı.
- 14) Fxf7+!
Bu son feda ile siyah şah zorunlu olarak korumasız kalıyor.
- 14) ..., Sxf7
- 15) Ag5+, Şe8
- 16) Ve6+, Terk

Bu maçta taşların oyuna biran önce efektif olarak girmesinin önemini görüyoruz. Beyazlar, siyah veziri tehdit ederek, bir yandan siyahların hamle kaybetmesine neden oldu, bir yandan da kendisi planlı olarak taşlarını oyuna soktu.

ANALİZ

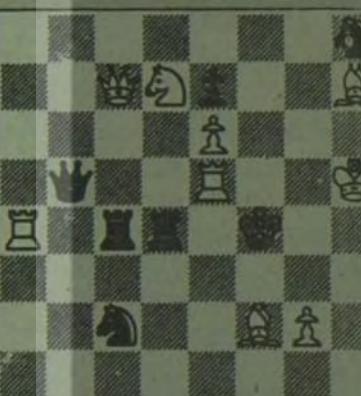
Jany - Kardhordo, 1922

- 1) Va7+, Sxa7
- 2) Ka3+, Sb7
- 3) Fa6+, Sa7
- 4) Fc8+, Mat

İKİ HAMLEDE MAT

(W. J. Jacobs, 1944)

- 1) Fg1 (tehdit: Fh2)
  - A) 1) ..., Sg3 ; 2) Kg5+
  - B) 1) ..., Ke4 ; 2) Kf5+
  - C) 1) ..., Kd3 ; 2) Kd5+
  - D) 1) ..., Kc3 ; 2) Kc5+
  - E) 1) ..., Vb3 ; 2) Ke4+

MAC

Silva - Rakic, 1981

1. e4, Af6
2. e5, Ad5
3. c4, Ab6
4. c5, Ad5
5. Ac3, e6
6. Fc4, Axc3
7. dxc3, Ac6
8. Ff4, Vh4!?
9. g3, Ve7
10. Ve2, Vxc5
11. 0-0-0, d5
12. exd6, Fxd6
13. Fe3, Va5
14. Kd5?, exd5
15. Fb6+, Fe6
16. Fxa5, dxc4
17. Fb4, Axb4
18. cxb4, Fxb4
19. Af3, 0-0-0
20. Kd1, Kxd1
21. Vxd1, Kd8
22. Va4, Fc5
23. Vc2, h6
24. Ae5, c3!
25. bxc3?, Fa3+
Eğer,
29. Vxa3, Ke1+, Mat
26. Sb1, Kd5!
27. Va4, Ff5+1
28. Sa1, Kxe5
29. 0 - 1

Satrançta gelişigüzel taş yemek amaç olmamalıdır. Bu oyunda siyahların beyaz piyonu bedava almasının yanında, ayrıca beyazlar birkaç taş daha feda etmemiye gözle aldı. Her fedanın başlıca bir amacı vardı: Diğer taşları daha güçlü bir şekilde oyuna sokmak ve karşı şahın savunmasında tamiri çok güç olan gedikler açmak.

Satrançta oyunun hedefi karşı şahı ele geçirmektir. Bu, gerektiğinde tüm taşlarla, gerektiğinde ise tüm taşları feda ederek yalnızca bir şah ve bir piyonla da gerçekleştirilebilir.

evinize ingilizce girsin

Öyküler, çizgi romanlar,
güncel konular, sözlük, gramer,
aşama testleri, spor,
mizah, bulmaca...

Bizim English, az bilenleri zorlamayacak,
çok bilenleri zenginleştirecek, dengeli,
özlü, bir kaynaktır.

Dinlenirken okuyun; okurken dinlenin.
İngilizcenizi ilerletin...

BİZİM ENGLISH'e abone olun

TÜSTAV

BİZİM ENGLISH

İngilizce/Türkçe
aylık dergi

"İngilizce kolaydır"

ABONE KOŞULLARI

Yurtçi	1 yıllık
Normal posta	2440 TL.
Taahhütlü	2950 TL.
6 aylık	
Normal posta	1250 TL.
Taahhütlü	1450 TL.
Yurtdışı	1 yıllık
Posta ücreti dahil	19 US

Havalelerinizi İş Bankası Türbe Şubesi
2938 numaralı hesaba yatırınız.

BİLİM ve SANAT YAYINLARI

BEN BİR FİZİKÇİYİM

Aleksandr Kitaygorodski
Çeviren: Osman Gürel

Ünlü fizikçi Kitaygorodski bu kitapta yalnız ve coşkulu anlatımıyla genç okuyucuları bilim dünyasına sokmayı ve çevrelerindeki evreni onlara bir doğabilimcinin gözleriyle göstermeyi başarıyor. 350 TL

EDEBİYAT BİLİMİ I

Gennadiy N. Pospelov
Çeviren: Yılmaz Onay

Bütün sanatların olduğu gibi edebiyatın da bilimi vardır. Söz sanatının ürünləri gerçek değerini ancak bilimin ışığında kazanır. İşte bu eser, edebiyata bilimin ışığını tutmakta ve gerçek bir başvuru kitabı niteliğini taşımaktadır. 450 TL

IRK VE IRKÇILIK DÜŞÜNCESİ

Alâeddin Şenel

Bu kitap ırkçılık öğretmenlerinin gelişmesini ve çağımızdaki durumunu bütün boyutlarıyla sergilemek amacını taşıyor. İrkçı düşüncayı anlamada ve ırkçılığa karşı savaşında temel başvuru yapısı. 350 TL

EDEBİYAT BARIŞ ve ÖZGÜRLÜK

Lotus Edebiyat Ödülleri Seçkisi

Düzenleyen: Aziz Çalışlar

Asya - Afrika halklarının ulusal kuruluş mücadeleleri dünya edebiyat içinde yepyeni bir çığrı yol açtı. Bu kitapta Asya - Afrika edebiyat hareketi tüm boyutlarıyla okuyucuya sunuluyor. Seçki bölümünde 45 edebiyatçıdan seçilmiş 54 parça. 650 TL

ASIMOV AÇIKLIYOR

100 Soru - 100 Yanıt

Isaac Asimov

Çeviren: Aykut Göker

Kimyadan biyolojiye, fizikten astronomiye çeşitli bilim dallarından 100 soruya ünlü yazar Asimov'un yanıtları. 100 ilginç soru, herbiri özlü bir makale niteliğinde 100 yanıt. 450 TL

KİM KORKAR MATEMATİK'TEN

Nazif Tepedelenlioğlu

Okullarda bize hep soğuk yüzüyle tanıtılmış olan matematik aslında güzeldir, eğlencidir. Hayatınız boyunca matematiğinden mi korktunuz? Öyleyse korkmadan bu kitabı okuyabilirsiniz. 300 TL İkinci baskısı çıktı.

HEP ARANIZDA OLACAGIM

Frederic Joliot-Curie'nin
Yaşamöyküsü

Güney Gönenc

Bu kitapta büyük fizikçi Frederic Joliot-Curie'nin atom fiziğine, barış mürtübüği yigit savaşı, onurlu ve örnek yaşamını bir roman akıcılığıyla izleyeciksiz. 350 TL

NÜKLEER TEHLİKE

Nükleer Silahlar ve
Nükleer Savaş

Haluk Gerger

Bu kitapta nükleer silahlar ve nükleer savaş tüm boyutlarıyla ele alınıyor. Nükleer sorunda başvuru kitabınız. Alanında daimizde yayınlanan tek kitap. 400 TL İkinci baskı çıktı.

“kitaplığınızın değeri”

Dağıtım — İstanbul: Yetkin, Özgür, Cemmay, Say, Barış, Deniz
Ankara — İzmir : Yetkin. Ayrıca Cumhuriyet Kitap Kulübünden de edinilebilir. Adres: Üsküdar Cad.
9/13 Kızılay — ANKARA / Tel: 18 38 26. İstanbul Bürosu: Mollaşenar Sokak Nadir Han Kat 5, Çağaloğlu — Tel: 520 54 20 Yayınlamız Bilim ve Sanat Abonelerine yüzde 25 İndirimlidir.